

T.C

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

ZEKÂT NİSÂBI BAĞLAMINDA FAKİRLİK VE KİFÂYET

YÜKSEK LİSANS

HÜSEYİN EL AZİZ EL MUHAMMED

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSA ATCI**

AKSARAY 2022

T.C
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZEKÂT NİSÂBI BAĞLAMINDA FAKİRLİK VE KİFÂYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN EL AZİZ EL MUHAMMED

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSA ATCI

AKSARAY 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Hüseyin
Soyadı : EL AZİZ EL MUHAMMED
Bölümü : Temel İslâm Bilimleri
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Zekât Nisâbı Bağlamında Fakirlik Ve Kifâyet

İngilizce Adı : Poverty And Sufficiency In The Context Of Zakat Quorum

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Hüseyin EL AZİZ EL MUHAMMED

İmza: .....

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Hüseyin EL AZİZ EL MUHAMMED tarafından hazırlanan “Zekât Nisâbı Bağlamında Fakirlik Ve Kifâyet ” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İsa ATÇI

Aksaray Üniversitesi / İslam Hukuku

.....

Üye: Doç. Dr. İbrahim PAÇACI

Aksaray Üniversitesi / İslam Hukuku

.....

Üye: Doç. Dr. Cuma KARAN

Trabzon Üniversitesi / İslam Tarihi

.....

Tez Savunma Tarihi: ...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .....tarih

ve..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

Tez konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aŐamada bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi İsa ATCI'ya teşekkürü bir borç addediyorum. Ayrıca, üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma, beni bugünlere getiren muhterem anneme ve babama, çalışmam esnasında desteğini hiç esirgemeyen kıymetli eşime ve çocuklarıma teşekkürlerimi sunarım.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ZEKÂT NİSÂBI BAĞLAMINDA FAKİRLİK VE KİFÂYET

(Yüksek Lisans)

Hüseyin EL AZİZ EL MUHAMMED, Aksaray 2022

ÖZET

İslâm hukuku, İslâm'ın temel direklerinden biri olarak kabul edilen zekât ibadeti ile; yoksulların ve muhtaçların hakkını güvence altına alan özel bir sosyal dayanışma sistemi kurmuş, ayrıca, zekât yoluyla o dönemde yaygın olan toplumsal statü farklılığını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Zekât ile ilgili ana çerçeve nass ile belirlenmiş olmakla birlikte tâli hükümler ictihâd ile belirlenmiştir. İctihâd ile belirlenen hükümlerde zamanın gerekleri, zarûretler ve ihtiyaçlar da gözetilerek hükme varılmıştır. Ancak bu hükümler tarihsel süreçte ictihâd kapısının kapanması ve fikhın donuklaşmasına paralel olarak yeteri kadar güncellenememiştir.

Günümüzde birçok Müslüman hâlâ bu hükümlerden habersizdir. Bunlar zekâtın hangi mallarda ödenmesi gerektiğini ve nisâbının ne kadar olduğunu bilmezler. Hak sahiplerinin özelliklerini, malın zekâtını hesaplamayı, ödeme şartlarını ve benzeri hükümleri de bilmezler. Nitekim İslâm hukukunda ihtisas sahibi bizler, zekâtın en kolay ve en net hükümleri hakkında sık sık sorularla karşılaşmaktayız. Bu sorular arasında: Yoksul kimdir? Yeterlilikten kastedilen nedir? Yeterliliği tayin ve tahdit eden zabıt nedir? gibi, fakirin zekât almaya hak kazandığı yoksulluğun niteliğini, sınırını ölçülebilir bir şekilde belirlemeye ve anlamaya yönelik sorular vardır.

Çalışmamızda bu sorular, günümüz realitesiyle orantılı bir şekilde cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma, zekât istihkâkı bağlamında fakir'in belirlenmesi hususunda nisâb ve yeterliliğe ilişkin hükümleri ve bazı çağdaş uygulamalarla karşılaştırmalı olarak, yoksullara verilen zekât miktarını ele almaktadır.

Bilim Kodu : 60408

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Zekât, Nisâb, Yoksulluk, Yoksul, Kifâyet.

Sayfa Adedi : 104

Danışman : DR. ÖĞR. Üyesi İsa Atcı

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

POVERTY AND SUFFICIENCY IN THE CONTEXT OF ZAKAT
QUORUM

(M.A. Thesis)

Hüseyin EL AZİZ EL MUHAMMED, Aksaray 2022

ABSTRACT

Islamic law through the rule of zakat which is considered as one of the main pillars of Islam established a special social solidarity system in which guaranteed the rights of the poor and the needy, additionally with zakat it aimed to eliminate the social status differences that was common at that time. While the main aspects of zakat is determined by nass (explicit statements within the Quran or Hadith), there are also rules appeared by Ijtihad. In those rules determined by Ijtihad are requirements of the time, necessities and needs which were taken into consideration. With the closing of the door of Ijtihad parallel to stagnation of jurisprudence, However, these rules could not be improved enough during the past historical period.

In these days, most Muslims are still unaware of these rules. They do not know in which property the zakat should be paid and what its nisab (its minimum mount) is. They do not know the conditions of deserving of zakat that has to paid to them, and even don't know calculating the zakat amount of the property, payment terms and similar conditions. Thus we, as being are scholars in Islamic law, are frequently asked about the simplest and clearest rules of zakat. Among these questions: Who is in need according to Islam? What is meant by sufficiency or nisab? What are the standards determining and limiting competence? There are questions in a measurable way about marketing and understanding the nature and limit of poverty to the poor zakat hast to be paid.

In this study, we worked on these questions to be answered in according with our current time. This research deals with criterions in which determine who is the poor to him zakat has to be paid, the rules of wealth nisab, sufficiency in comparison with some modern contemporary practices and the amount of zakat which had to be given to the needy people.

Science Code : 60408

Key Words : Islamic Law, Zakat, Nisab (Amount), Poverty, Poor, Sufficiency.

Page Number: 104

Supervisor : DR. Öğr. Üyesi İsa Atcı

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Yöntemi.....	1
3. Yapılmış/Önceki Çalışmalar	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
ZEKÂT İBADETİ, MAHİYETİ VE ÖNEMİ.....	4
1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1.1. Zekâtın Tanımı	4
1.1.2. Kifayet/Yeterlilik.....	5
1.1.3. Nisâbın Tanımı	6
1.2. İSLÂM'DA ZEKÂTIN YERİ.....	7
1.3. ZEKÂTIN TAHAKKUK ETTİĞİ MALLAR VE NİSAPLARI.....	8
1.3.1. Altın ve Gümüş.....	8
1.3.2. Hayvanlar	9
1.3.3. Ticaret Mallarının Zekâtı.....	10
1.3.4. Toprak Mahsüllerinin Zekâtı.....	11
1.4. ZEKÂTIN SARF YERLERİ	11
1.4.1. Fakirler ve Miskinler.....	12
1.4.2. Zekât Memurları	12
1.4.3. Müellefe-i Kulûb.....	13

1.4.4. Rikâb Ehli	13
1.4.5. Borçlular	14
1.4.6. fi Sebilillah	14
1.4.7. Yolda kalmış olanlar	15
İKİNCİ BÖLÜM	16
FAKİR VE MİSKİNİN ZEKÂT ALMA HUSUSUNDAKİ DURUMU	16
2.1. FAKİR VE MİSKİN	16
2.1.1. Lügat Anlamı:.....	16
2.1.2. Terim Anlamı:	16
2.2. KENDİSİNE ZEKÂT VERİLMESİ CAİZ OLAN FAKİRDE ARANAN ŞARTLAR.....	18
2.3. ZEKÂTI HAK ETMEK İÇİN FAKİRLİĞİN İSPATI	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	27
3.1. FAKİRLİĞİN TESPİTİ BAĞLAMINDA NİSÂB VE KİFÂYET	27
3.1.1. Nisâbın Esas Alınması Gerektiği Görüşü	28
3.1.2. Kifâyetin Esas Alınması Gerektiği Görüşü	30
3.2. FAKİRE ZEKÂT OLARAK VERİLEBİLECEK AZAMÎ MİKTAR	33
3.3. ZEKÂT ALMAYI HAK ETMEDE DİKKATE ALINAN KİFÂYET UNSURLARI	39
3.3.1. Fakihlerin Temel İhtiyaçlar Kapsamına Dâhil Ettiği Durumlar	41
3.3.2. Günümüzde Önem Kazanan Yeni Durumlar	56
3.3.3. Kişiyeye Yoksul Düşüp Zekâta Müstahak Olmadan Önce Elinde Bulunan İhtiyaç Fazlası Şeyleri Satma Yükümlülüğü Getirmede Genel İlkeler	59
3.4. ZEKÂTIN KİFÂYET UNSURLARI HAKKINDA GENEL İLKELER.....	62
3.4.1. Zekât Verilerek Kifâyetin Sağlanması ile Zarûrî Aslî İhtiyaçların Giderilmesi Arasında Dengeli Olunması.....	62
3.4.2. Zekâtın Kifâyet Unsurlarının Belirlenmesi Meselesi ile Zekâtın Başka Yerlere Nakledilmesi Meselesi Arasındaki İlişki.....	63
3.4.3. Fakirliğin Tespitinin, Tahmini ve Göreceli Bir Mesele Olması	63
3.4.4. Kifâyet Unsurları Meselesinin Borç Sebebiyle Zekâtı Hak Etme Meselesiyle Münasebeti	64
3.4.5. Bu Meselenin Yoksulun Zekâttan İstemesiyle İlişkisi.....	64
3.4.6. Çalışma Gücüne Sahip Olan Fakire Zekât Vermenin Hükmü.....	65
3.5. FAKİRLERİN ONURUNU KORUMA	70

3.6.YOKSULLUK SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE ZEKÂTIN ROLÜ.....	71
3.7. İSLÂM TARİHİNDEN REFAH ÖRNEKLERİ.....	78
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA.....	86
Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu.....	92

ÖNSÖZ

Allah'a, şanına ve otoritesinin büyüklüğüne yaraşır şekilde hamdolsun. Salât ve selâm, Rasûllerin efendisi, peygamberlerin hatemi üzerine, Muhammedü'l-Emin'e (s.a.s.), onun sâdık ashabına ve kıyamet gününe kadar hayır yolunda olanlara olsun.

İslâm'ın temel prensiplerinden ve mükelleften istenen ödevlerden bir tanesi de zekâttır. Zekât mâli bir ibadet olmakla birlikte toplumsal huzur ve güven ortamına hizmet etmesi bakımından ender bir ibâdetdir. Bu yükümlülüğün ana çerçevesi ictihada bırakılmamış bilakis ayet ve hadislerle belirlenerek kanunlaştırılmıştır. Zekât hükümlerini diğerlerinden ayıran şey, malından dilediğine dilediği gibi dağıtma işini zenginlere bırakmaması, aksine zekâttan hedeflenen amaca uygun olarak Müslümanların karşılıklı dayanışma ve merhamet içinde yer alacağı, fakirlerin ve muhtaçların ihtiyaçlarının karşılanacağı özel şartlar belirlemiş olmasıdır. Bu sistem, İslâm düşmanlarının da tasdik ettiği gibi insanlığın bildiği en iyi sosyal dayanışma sistemidir. İslâm hukukçuları İslâm'ın tesis ettiği bu hükümler ileri derecede ihtimam göstermişlerdir. Bu yüzden ilgili meseleleri inceleyip hükümlerini en iyi şekilde açıklayarak yazıya geçirmişlerdir.

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) şöyle demiştir: “Örftede meydana gelen değişiklikleri dikkate alın, ortadan kalkan örfü ise artık dikkate almayınız. Hayatınız boyunca kitaplardaki menkûl şeylere takılı kalmayın. Bize aktarılmış olan malumatlara yapışmak, dinde yanılığa düşmektir. Geçmiş âlimlerin ve seleflerinin gerçek niyetlerini anlamamaktır. İnsanlara, adetleri, zamanı, yeri, şartları ve durumu ne olursa olsun, sadece kitaplarda anlatılanlarla fetva veren kişi hem sapmış hem de saptırmış olur. Ve bu kimsenin dine karşı işlediği suç, tüm insanları; ülkelerine, âdetlerine, zamanlarına ve tabiatlarına göre ayırmadan tıp kitaplarından herhangi birinde yazılanlarla tedavi etmek suçundan daha büyüktür. Bu bağlamda, bu cahil hekim ve bu cahil müftü insanların bedenlerine ve dinlerine zarar vermiştir.”¹

Bundan hareketle, bu konuyu ve konuyla ilgili meseleleri açıklamak için elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışarak bu şerefli ilmin hizmetine katkıda bulunmak istedik. Bununla beraber konuyla ilgili tüm ayrıntılara vâkîf olduğumuzu- bilhassa zor meselelerde- kesin bir sonuca vardığımızı iddia edemeyiz. Nitekim İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) şöyle demiştir: “...Ancak zenginliğin sınırını belirlemek ve ölçmek zordur. Bu

---

¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *I'lâmu'lmuvakki'in*, thk. Meşhur b. Hasan Ali Süleyma (Suudi Arabistan: Dâr-u İbnü'l-Cevzî, 1423), 4/470.

miktarları belirlemek bize düşmez. Tahmini takdir mümkün olmamakla beraber, bu örf, zaman vb. şeyler dikkate alınarak düzenlenebilir. Ancak yaklaşık olarak tahmin etmek de mümkün olabilir.² Biz de İmam'ın, işaret ettiği gibi, yaklaşık olarak ulaşılacak bir sonuca ulaşmış olmak ve konuyla alakalı bir teşvik meydana getirmiş olmakla kendimizi bahtiyar sayıyoruz.

Diğer yandan bu insan ürünü bir çabadır, bu yüzden onda doğru olan her şey Allah'tandır, cömertliği, büyük lütfu ve yüceliği için O'na hamd olsun. İçinde ortaya çıkacak her hata da kusurlu ve Rabbinin merhametine muhtaç olan bu kula aittir. Allah'a sağlam bir kalple gelenlerden başka ne paranın ne de çocukların fayda sağlayamayacağı bir günde bu çalışmayı, emeği geçen, yardım eden herkes için bir ahiret azığı olmasını niyaz ederim.

O halde dünya ve Ahirette hamd Allah'a mahsustur, çünkü O'nun lütfuyla salih ameller tamamlanır, kul O'nun fethi ile meyvelerini toplar ve O'nun sayesinde dereceleri yükselir. Hamdin tamamı O'na mahsustur. O'nun kendisini övdüğü gibi kendisini takdir edemeyiz. Salât ve selâm, Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.s.), tüm âline ve ashabına olsun.

---

² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhya-u 'ulumi'd-dîn*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife), 4/214.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu konu, hakkıyla yerine getirilmediği takdirde Müslümanın mazur görülemeyeceği İslâm'ın üçüncü şartı olan zekât ile ilgilidir. Zekâtla ilgili birçok hususta olduğu gibi yeterlilik sınırı ve unsurlarının yanlış anlaşılması nedeniyle birçok fakir zekât hakkından mahrum kalmaktadır. Tatbik sahasında rahatlıkla uygulanacak şekilde yoksulluğun tarifini ve sınırını anlaşılır bir şekilde tanımlamaya yönelik duyulan aşırı ihtiyaç ve bu konuyla alakalı fetva ehline sıkça sorulan sorular bizi bu araştırmayı yapmaya sevk etti.

Zekât farziyetinin Müslüman toplumların ekonomi ve geçimle ilgili durumlarını iyileştirmesi üzerindeki etkisinin yanı sıra; bu, araştırmacıları onu incelemeye ve Müslüman toplumlarda zekâtın uygulanmasını ve etkinleştirilmesini engelleyen sorunlara şer'î çözümler sunmaya teşvik eder. Pek çok mal sahibine, mallarının zekâtı ve özellikle de birçok çağdaş finansal işlemlerle ilgili hükümleri açıklama ihtiyacına sevk eder. Ve önemli şer'î amaçlarından biri olan dini koruma kısımlarından fikhî yenilikleri incelemek her zaman ve her mekan için geçerliliğini ortaya koymaktır.

Bu kavramın açıklığa kavuşturulması, hakkı olan herkese hakkının verilmesine katkı sağlayabilir.

2. Araştırmanın Yöntemi

- Tezde yer alan ayetleri, sure ve ayet numarasını belirtmek suretiyle dayanağını gösterdik.

- Tezde geçen hadislerin kaynağını, kitap, bab (bölüm) ve numarasını vermek suretiyle dayanağını belirttim. Onlardan Sahih-i Buhârî veya Sahih-i Müslim veya hut her ikisinde bulduklarımızla yetindik. Orada bulamadıklarımızı ise dört sünen hadis kitabında araştırdık.

- Her bir meselede dört imamın görüşlerini zikrettik ve onların görüşlerini aktarmak için çaba sarfettik. Eğer mezhebin râcih görüşünü tespit edemediysek, mezhep imamlarının rivâyetlerde yer alan ifadelerini râcih olanına işarette bulunmadan zikrettik.

- Görüş ve delilleri sunduktan sonra, tezin her bir meselesinde görüş ve deliller arasında tercih yapmaya çalıştık.

- Kifâyet/yeterlilik sınırı unsurlarının günümüzdeki bazı uygulamalarından bahsetmeye gayret ettik ve hakkında söz söylenmiş/görüş bildirilmiş meselelerde fakihlerin bu hususlarda onayladıklarına dayanarak bunları söylemeye çalıştık.

Fakir ve miskin tanımı ve muhtaçlık düzeyi üzerinde İslâm hukukçularının görüş ayrılığına düştükleri görülmektedir. Nitekim bazılarının “fakir” için yaptıkları tanımı diğer bazıları “miskin” için yapmışlardır. Çalışmamızda dilde ve literatürde kullanımının daha yaygın olması açısından her ikisini de kastetmek üzere “fakir” kavramı kullandık.

3. Yapılmış/Önceki Çalışmalar

Çeşitli bilgi kaynaklarını araştırma ve incelemelerden sonra aynı konu çerçevesinde yer alan ve bazı yönlerini kapsayan, ancak bu konuda ihtiyacı karşılamayan bazı çalışmalar tespit ettik. Bunların detayları aşağıdadır:

- **Müşkiletu'l-fakri ve keyfe 'aleceha'l-İslâm:** Yusuf Karadâvî, Temel ihtiyaç kavramından ve çeşitlerinden çok güzel söz etmiş, fakirliğin sınırı ve bu konudaki ihtilaflardan bahsetmiştir. Daha sonra fakihlerin belirlediği bazı yeterlilik unsurlarından bahsetmekle birlikte yeterlilik unsurlarının sadece bir kısmını zikretmekle yetinmiştir. Tezi bu konuda iyi bir kaynak sayılsa da bazı yeni unsurlara değinmemiş ve pratik uygulamaya çok fazla dikkat çekmemiştir.

- **Zekâtla İlgili Çağdaş Meseleler:**³ Abdullah b. Mansur el-Ğafili'ye ait olan bu kitap aslen onun doktora tezi olup Meymân Yayınevi tarafından ilk Basımsı h. 1429 yılında Riyad'da yayınlanmıştır. Yazar, zekât alınmasına mâni olan zenginliğin sınırı ve fakirlere verilen miktarı meselesinde ihtilafları kısaca zikretmiştir. Bu konu, tezinde üçüncü bölümün birinci başlığında yer almaktadır. O, fakihlerin bahsi geçen yeterlilik unsurlarından dördünü ele almış olup, tüm unsurları kapsayacak şekilde konuyu genişletmemiştir.

---

³ نوازل الزكاة المعاصرة

- **Zekât ve Hususi Temel İhtiyaçların Gözetilmesi:**⁴ Muhammed Osman Şebir'e ait olan bu eser, Dr. Muhammed Süleyman el-Aşkar ve diğerlerine ait "Çağdaş/Güncel Zekât Meseleleri ile İlgili Araştırmalar" adlı kitap içerisinde yayımlanan bir tezdır. İki cilt halinde matbu olup ikinci Basımsı h. 1420 yılında Ürdün'de Nefâis Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Birinci cilt, s. 339'dan 393'e kadar olan kısımdır. Temel ihtiyaç kavramından ve çeşitlerinden çok güzel söz etmiş, fakirliğin sınırı ve bu konudaki ihtilaflardan bahsetmiştir. Daha sonra fakihlerin belirlediği bazı yeterlilik unsurlarından bahsetmekle birlikte yeterlilik unsurlarının sadece bir kısmını zikretmekle yetinmiştir. Tezi bu konuda iyi bir kaynak sayılsa da bazı yeni unsurlara değinmemiş ve pratik uygulamaya çok fazla dikkat çekmemiştir.

- **İslâm Dini Çerçevesinde Fakir ve Miskin:**⁵ Şeyh Ali b. Suûd el-Kuleyb'e ait olan bu eser Beytü'z-Zekâti'l-Kuveytiyye Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. O, zekâtın makâsıd yönüne yoğunlaşma hususunda ayırt edici olmuş, yeterliliğin bazı unsurlarına değinmiş, hepsini almamış ve ayrıca çağdaş unsurlardan hiçbir şeyden bahsetmemiştir.

- **İslâm Ekonomisinde Kifâyet Sınırı Karşılaştırmalı Araştırma:**⁶ Ahmed Abdulkadir'e ait olan bu eser, İbn Osman'ın h. 1409 tarihli, 1572 sayılı Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi İslâm İktisadı alanında yüksek lisans tezi olup, 100 sayfası ek ve indeks olmak üzere 377 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışma, sadece zekât konusuna has olmaksızın İslâm ekonomisinin kifâyet/yeterlik görüşünü genel olarak ele almıştır. Her ne kadar zekâta dair bir bölüm ayırmışsa da kısa olmakla birlikte yeterlilik unsurlarının ayrıntılarını vermemiştir.

---

⁴ الزكاة ورعاية الحاجات الأساسية الخاصة

⁵ الفقير والمسكين في ظلال الشريعة الإسلامية

⁶ حد الكفاية في الاقتصاد الإسلامي (دراسة مقارنة)

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT İBADETİ, MAHİYETİ VE ÖNEMİ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. Zekâtın Tanımı

1.1.1.1. Lügat Anlamı

Kelime, زكا / يزكو fiilinden türemiş bir isimdir. Kelime kökü artma manasına gelen “zekâun” ve “zukuven” dir. Örneğin “ekin büyüdü” anlamında زكا الزرع denilir.

Zekât “salah/iyi olmak, arınmak” anlamına da gelir. Nitekim Kur’an’da Hz. Yahya (a.s)’ı anlatan ⁷“وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكُورًا” ayetinde zekât kelimesi müfessirlerce “salah-ruh temizliği” diye tefsir edilmiştir. Keza Nûr Sûresinin “Allah’ın lütfu ve rahmeti sizinle olmasaydı içinizden hiçbir kimse günahattan asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır; Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir”⁸ mealindeki ayette de zekât, “arınma-iyi olma” diye tefsir edilmiştir. Buna göre zekât, arınması ve temizlenmesi maksadıyla malından başkalarına vermek üzere çıkardığın şey demektir.

İhtiyaç sahiplerine maddi desteği ifade eden bu amelin zekât diye isimlendirilmesi, dünyada verdikçe malın artması, ahirette ise sevaba vesile olması sebebiyledir. Nitekim ayet-i kerime’de Allah Teâlâ, “Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır”⁹ buyurmuştur. Dolayısıyla zekât vermekten dolayı hasıl olan bereket sayesinde mal artarken, mağfîret sebebiyle de temizlenmektedir.¹⁰

⁷ Meryem 19 /13.

⁸ en-Nur 24/ 21.

⁹ Sebe’ 34 /39.

¹⁰ Mecduddin Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdi, *Kamûsu’l-muhît* (Beyrût: Müessesetü’r-Risale, 8. Basım, 2005), 1292; Ahmed b. Faris b. Zekeryya el-Kazvîni er-Râzî, *Mu’cemu mekayisi’l-lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (B.y.: Dâru’l-Fîkr, 1979), 3/17; Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, Cemaluddîn İbnü’l-Münzir, el-Ensârî, *Lisanü’l-Arab* (Beyrut: Dar-ı Saadet, 3. Basım, 1414) 14/358.

1.1.1.2. Terim Anlamı

Zekâtın ıstılâhî tarifinde mezhepler, birbirlerinden farklı lafızlar kullanmış olsalar da aynı anlam etrafında birleşmişlerdir. Manasının daha iyi anlaşılması için her mezhebin yaptığı tarif aşağıda aktarılmaya çalışılacaktır.

Hanefî mezhebine göre zekât: Kişinin Şâri'in belirlediği miktarda vereceği mal ile menfaat ilişkisini tamamen kesmesi; ve onun mevlâsı olmayan fakir bir Müslümana bu miktarı Allah rızası için mülk edindirmesidir.¹¹

Mâlikî mezhebine göre: Vacip olması için nisâba ulaşma şartı bulunan malın bir kısmıdır.¹²

Şâfiî Mezhebine göre: Belirli sınıflar için, belirli bazı şartlar oluştuğunda, belli bir maldan belli bir miktarda alınan malın ismidir.¹³

Hanbelî mezhebine göre: Malda vacip olmuş bir haktır.¹⁴

1.1.2. Kifayet/Yeterlilik

1.1.2.1. Lügat Anlamı

Kifayet kelimesi lügat olarak kefâ, yekfî, kifâye (yetmek) fiilinin mastarıdır. Birisi bir işi yaptığında 'kefâke'l-emr/ Bu iş sana yeter' denilir. Kefâ er-raculu kifayeten/ Adam tam yeterli olduğunda o, kâfi/yeterli olur. Erzakları ona yeter, bu şey sana yeterlidir denilir. Anlamlarından birisi de kendisiyle başkalarına ihtiyaç duymaksızın elde edilen şeydir.¹⁵

1.1.2.2. Terim Anlamı

Terimsel olarak kifayet ise, Hukukçular, tek bir tanımda toplanabilecek birkaç tanımla bu konuyu ele almışlardır. Bu tanım da kişinin yiyecek, giyecek, barınma,

¹¹ Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkı, *ed-Dürü'l-muhtar*, thk. Abdulmün'im Halil İbrahim (B.y.: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 126.

¹² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu'l-celîl li şerh-i Muhtasarı Halil* (B.y.: Daru'l-Fikr, 3. Basım, 1993), 2/255.

¹³ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 3/ 71.

¹⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîfî el-Makdisî, *el-Mugnî* (B.y.: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 2/427.

¹⁵ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbü'rî, *Lisanu'l-Arab*, (Beyrut: Dârü' Sedir, 3. Basım, 1414), madde: (K.F.Y); Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.) 437.

kendisinin ve bakmakla yükümlü olduklarının durumuna uygun olan diğer şeylerden, israf ve cimrilik olmaksızın zaruri olan asli ihtiyaçlarını karşılamaktır.¹⁶

1.1.3. Nisâbın Tanımı

1.1.3.1. Nisâbın Lügat Anlamı

Sözlükte nisâb, asıl ve merci anlamına gelir. Bir şeyin nisâbı, onun aslı demektir. Güneşin nisâbı, onun battığı ve en son vardığı yer ve mercidir.¹⁷

1.1.3.2. Nisâbın Terim Anlamı

Şâri'in düzenlediği ve o dereceye ulaştığında zekâtın farz olduğu mal miktarıdır. Dolayısıyla ondan daha azına zekât farz olmaz. Nisab, zekâtla ilgili malların farklı olması sebebiyle değişkenlik gösterir. Başka bir ifadeyle; şartlarıyla beraber zekâtın kendisinde vacip olduğu malın bir miktarıdır.¹⁸

1.1.3.3. Şer'î Nisâblar

Kendisine zekât düşen mala göre nisâb da değişmektedir. Fıkıhçıların çoğuna göre altının nisâbı 20 miskaldır¹⁹ ve gümüş veya ticaret mallarından nisâbı tamamlayacak başka malı yoksa bundan aşağısı için zekât gerekmez. Gümüşün nisap miktarı ise 200 dirhem²⁰ olarak üzerinde icma edilmiştir.²¹

Şâri' her bir mal sınıfı için ona mahsus bir nisâb tayin etmiştir. Burada şunu ifade etmek gerekir ki; Hanefîlere göre, nisâb sadece malda değil fakirde de aranan bir ölçüdür. Bu bağlamda nisâbın şart kılınmasının hikmeti gayet açıktır. Zira zekât, fakire destek

¹⁶ İbn Arafa, Şerhu Hudûdi (B.y.: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 1/321.

¹⁷ Firuzâbâdi, *el-Kâmusu'l-muhît*, 138; İbnü'l-Faris, *Mu'cemuu mekâyisi'l-lüga*, 5/434; İbnü'l-Münzir, *Lisanü'l-'Arap*, 1/759.

¹⁸ Muhammed Revvâs Kal'acî, *Mu'cemu lugati'l-fukaha* (B.y.: Darü'n-Nefâis, 2. Basım, 1988), 480; Vehbe Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, (Dimaşk: Daru'l-Fikr, 4. Basım), 3/1799.

¹⁹ Sözlükte 'ağır olmak' manasındaki sikal kökünden türeyen miskal kelimesi 'ağırlık' demektir. 1 Miskal, 4.25 gr.'dır. Bk. Cengiz Kallek, "Miskal", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 02 Ağustos 2022).

²⁰ Bir ağırlık ölçüsü ve gümüş para birimi. Daha geniş bilgi için Bk. Halil Sahillioğlu, "Dirhem", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 02 Ağustos 2022).

²¹ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 1/522-524; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Reddu'l-muhtâr* (Beyrut: Daru'l-fikr, 2. Basım, ts.), 2/30; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî, *Tuhfetu'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1983), 3/282; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/3.

olmak ve bir bakıma onu teselli etmek için farz kılınmıştır. Fakir olanın böyle bir yükümlülüğü yoktur, aksine zenginin ona yardım etme yükümlülüğü vardır. Bu yüzden, zekât zenginden alınıp fakire verilir. İslâm hukuku nisâbı, zenginliğin en alt seviyesi olarak tayin etmiştir. Çünkü genel olarak yaygın kabule göre, bu miktarda bir mala sahip olanın, yıl bitinceye kadar zengin olduğu kabul edilmiştir.²²

Mal, nisâbın altına düştüğü takdirde zekât vermenin gerekmediği mal miktarına denir. Bu, Zekât mallarının çeşitlerine göre değişmektedir: Deve nisâbı beş, inek nisâbı otuz, koyun nisâbı kırktır. Altının nisâbı yirmi miskal (24 kîrat, 85 gr.), gümüşün nisâbı iki yüz dirhem olup mahsul ve meyvelerin nisâbı ise beş veskitir.

Ticaret mallarının zekâtı altın ve gümüş nisâbı üzerinden ölçülmektedir. Zikri geçen bu hususların bazısında ek detaylar ve birtakım ihtilaflar vardır. Ancak yeri olmadığından şimdilik bunları zikretmekle yetineceğiz.

1.2. İSLÂM'DA ZEKÂTIN YERİ

Zekât, kelime-i şehadet ve namazdan sonra İslâm rükünlerinin üçüncüsü ve bu dinin temel direklerinden biri kabul edilmiştir. Nitekim İbn. Ömer (r.a) Hz. Peygamber'den bu konuda şu hadisi rivâyet etmiştir: "İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve gücü yetenler için hac etmek."²³

Zekât İslam dininin temel esaslarından biridir. Nitekim Allah'ı Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Ama tövbe eder ve namazlarını kılıp zekâtlarını verirlerse artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilmek isteyenler için âyetlerimizi ayrıntılarıyla açıklarız.*"²⁴

Keza, Allah Teâlâ zekâtı nusret ve kurtuluşun da sebebi kılmıştır. Şöyle buyurmaktadır: "*Namazını hakkıyla eda edenler ve zekâtlarını verenler, işte onlar gerçek manada ahirete inanan kimselerdir. Onlar Rablerinden bir hidayet üzere olanlar ve kurtuluşa erenlerdir.*"²⁵

²² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/33; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê ed-Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî 'ala Şerhi'l-kebir* (B.y.: Dâru'l-Fikr, ts.) 1/431; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*,3/223; İbn Kudame, *el-Mugnî*, 2/629.

²³ Buhârî, "İman", 1; Müslim, "İman", 21.

²⁴ et-Tövbe 9/11.

²⁵ Lokman 31/ 5.

Ayrıca zekâti yeryüzünde sağlanan egemenliğe şükretme vesilesi de kılmıştır.. Nitekim âyette şöyle buyurmuştur: *“Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine bir yerde egemenlik versek, namaz kılarlar, zekâti verirler, iyiliği emreder ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar. İşlerin akıbeti Allah’a varır.”*²⁶ Zekât, yıllar boyunca istikrarlı ve tükenmez finansal kaynaklardan birini oluşturduğu için İslâm ekonomisinin en önemli direği ve dayanağı kabul edilmiştir. Toplumun fertleri arasında sosyal dayanışmayı sağlayan başarılı araçlardan biri ve Yüce Allah'ın engin merhametinden mümin kullarına bir rahmettir.

Kur’ân’da ve sünnette hemen her yerde zekât iman ve namazla birlikte zikredilmiştir. Bu yüzden ki, Allah’a iman ve onu tek ilah kabul etmeye yapılan davetten sonra İslâm’ın diğer rükünlerinden önce namaz ve hemen ardından zekât zikredilmektedir. Nitekim, Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken ona şunları emretmiştir: *“Onları önce Allah’tan başka ilah olmadığına ve benim O’nun elçisi olduğuma şهادet etmeleri için davet et. Eğer bunu kabul ederlerse, Allah’ın kendilerine, namazı kılmalarını emrettiğini ve zenginlerinden alınıp fakirlere verilecek zekâti farz kıldığını bildir.”*²⁷

1.3. ZEKÂTIN TAHAKKUK ETTİĞİ MALLAR VE NİSAPLARI

Şâri‘in zekât için belirlediği mallar şunlardır: para, madenler, hazine ve gömüler, ticaret malları, ekinler, meyveler, deve, inek ve koyunlar...

Zikredilen bu malların ayrı ayrı nisâbları vardır. Örneğin altın ve gümüşün nisâbı madenlerin nisâbından farklıdır.

1.3.1. Altın ve Gümüş

Altın ve gümüşün zekâtının farz olduğu tüm fıkıhçıların ittifakıyla kabul edilmiştir. Zira bu konuda Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Bilin ki Yahudi din bilginlerinin ve Hıristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoymalar. Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele! O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın*

²⁶ el-Hac 22/41.

²⁷ Buhârî, “zekât”, 1; Müslim, “Kitabu’l-ıman”, 29.

şimdi biriktirip sakladıklarınızı!”²⁸ Hadisi Şerifte ise, “Zekâtı verildiği sürece biriktirilen mal hazine değildir”²⁹ buyurulmuştur.

Altın ve gümüşün zekâtı, ister bunlardan para olarak basılmış olan dinar ve dirhem olsun ister basılmamış olan külçe veya altı parçaları olsun her türlü altın ve gümüşün yıl, nisâb ve diğer genel şartları oluştuğunda zekâtı vacip olur. Naslara göre altının nisâbı 20 miskaldır ve gümüş veya ticaret mallarından nisâbı tamamlayacak başka malı yoksa bundan aşağısı için zekât gerekmez. Gümüşün nisap miktarı ise 200 dirhem olarak üzerinde icma edilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Beş Ukiyyeden³⁰ aşağı okkada zekât yoktur.”³¹ Hanefîlerin bir kısmına göre dirhemın tespitinde muteber olan, her yerleşim bölgesinin kendi aralarında maruf olan dirhemleridir.³² Zekât, farz olan altın ve gümüşten 1/40 (%2,5) oranında alınır. Bu hususta ittifak edilmiştir.

1.3.2. Hayvanlar

Deve, inek ve koyunların, zekâta tâbi olduğu nass ile sabittir. İslam hukukçuları bu konuda delil olarak pek çok hadis zikretmişlerdir.³³ Ancak atlar hakkında görüş ayrılığı vardır. Katır, eşek ve diğer hayvanlara gelince, ticaret için olmadıkça bunların zekâtı yoktur.³⁴ Ebû Hanîfe, iki talebesinin aksine atlarda da zekâtı vacip görmüştür, ancak fetva olarak kabul edilmiş olan görüş İmameyn’in görüşüdür. Devenin nisabı beş, koyunun nisabı kırk ve sığırın nisabı ise otuzdur. Bu nisaba ulaşmayan hayvanlara zekât gerekmez.³⁵

Hayvan, yılın büyük bir kısmında sâime, yani kırlarda mer’a ve otlaklarda beslenmiş olmalı, ağılda yemle beslenen (me’lûfe) hayvanlardan olmamalıdır. Bu hayvanlar mücerret sütleri alınmak veya üremeleri sağlanmak veya besicilik için kırdan otlamış olmalıdır. Bu yüzden altı aydan az süreyle kırlarda beslenen veya mücerret binilmek veya yük taşınmak yahut kesilip etleri alınmak üzere meralarda az çok otlatılan hayvanlar da zekâta tabi değildir. Ticaret için olan hayvanların hükmü diğer ticaret malları

²⁸ et-Tevbe 9/ 34, 35.

²⁹ Buhârî, “zekât”, 4.

³⁰ Ukiyye: 20 miskal.

³¹ Buhârî, “zekât”, 54; Ebû Dâvûd, “Kitabu’z-zekât”, 4.

³² Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 1/522-524; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu’l-muhtâc fî şerhi’l-Minhâc*, 3/282; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/3.

³³ Buhârî, “zekât”, 54.

³⁴ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbûrî, *el-İcma’*, thk. Fuad Abdulmün’im Ahmed (B.y.: Darü’l-Müslim, ts.) 45.

³⁵ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedai’ü’senâi’* (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 1986), 2/34.

gibi olur. Ticaret malı olmayan hayvanlardan zekâtın farz olması için yılın yarısından fazlasında herkese açık meralarda beslenmesi gerektiği, çeşitli hadis-i şeriflerle sabittir.³⁶

1.3.3. Ticaret Mallarının Zekâtı

Ticaret, kâr elde etmek amacıyla alınıp satılarak paranın çevrilmesidir. ‘Arz (عَرْض) altın ve gümüş dışındaki tüm mallara denirken, ‘Araz (عَرْض) ise az veya çok olan her türlü varlığa denilmektedir. Bu nedenle, dünyanın tüm malları ‘araz diye isimlendirilir. Ticaret mallarını ifade ‘Urûz (عروض) ‘arz (عَرْض)’ın çoğulu olup fıkıhçıların ıstılahında, ticaret için elde tutulan deve, koyun, inek gibi zekâtı olan veya elbise, eşek, katır gibi zekâtı olmayan her şeye denir.³⁷

Fakihlerin çoğunluğu, farklı şartlar ileri sürmekle beraber, ilkesel bazda ticaret mallarında zekâtın farz olduğu görüşündedir.³⁸ Bu konuda şu ayet ve hadisi delil getirmişlerdir:

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin. Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz âdi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah zengindir, bütün iyilik ve güzellikler O’na mahsustur.”³⁹

Semure b. Cündeb, “Hz. Peygamber alışveriş için hazırlamış olduğumuz her şeyin zekâtını çıkarmamızı emretti”⁴⁰ şeklinde rivâyette bulunmuştur.

Ticaret mallarının zekâtı altın ve gümüş nisabı üzerinden ölçülmektedir. Buna göre altın veya gümüş nisabına ulaşmış olan ticaret malları 40/1 oranında zekâta tâbidir. Zikri geçen bu hususların bazısında ek detaylar ve birtakım ihtilaflar vardır. Ancak yeri olmadığından şimdilik bunları zikretmekle yetineceğiz.

³⁶ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu*, 3/1914.

³⁷ Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Cemaluddîn el-Ensârî İbnü'l-Münzîr, *Lisanü'l-Arab*, 7/107; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 1/526.

³⁸ Kasânî, *Bedai'ü'senâi'*, 2/21; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid* (Mısır: Daru'l-Hadis) 1/260; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kahirî, *Mugni'l-muhtâc* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994) 1/397; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 3/29.

³⁹ el-Bakara 267.

⁴⁰ Ebü Dâvûd, “Kitabu'z-zekât”, 2.

1.3.4. Toprak Mahsüllerinin Zekâti

Şartları yerine getirildiği takdirde meyvelerden hurma ve üzümün, ekinlerden buğday ve arpanın zekâtının verilmesi gerektiği konusunda âlimler ittifak etmişlerdir. Zira bu meyanda sahih hadisler varit olmuştur. Ancak zikri geçen bu dört mahsulün dışındaki mahsuller konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁴¹

İmam Ebû Hanîfe'ye göre az veya çok olsun bütün toprak ürünleri zekâta tâbidir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre bir sene saklanabilen ve gıda amaçlı tüketilen toprak ürünleri zekâta tâbidir. Ahmed b. Hanbel'e göre, ölçülebilen, tartılabilen ve kurutulabilen dayanıklı gıda maddeleri ile pamuk ve keten gibi topraktan elde edilen ürünler zekâta tâbidir. Günümüz âlimlerinin çoğunluğuna göre buğday, arpa, mısır, pirinç gibi saklanabilir tarımsal ürünlerden, üretim için yapılan gübre, ilaç vb. ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürün, nisap miktarına (beş vesk / ürününe göre 653-1000 kg. arası, mesela buğdayda 653 kg.) ulaşırsa zekâta tabi olur. Bunların dışındaki ürünler ise yukarıdaki maddelerden beş veskının değeri en düşük olanının kıymetine ulaştığı zaman öşür verilir. Bu görüş, nasların ruhuna uygunluğu ve yoksulların lehine olması sebebiyle daha uygun görülmektedir.⁴² Buna göre, Buna göre, Yağmurla sulanan arazilerden 10/1; sulama usûlü ile sulanan arazilerden elde edilen ürünlerden ise 20/1 oranında zekât alınır.⁴³

1.4. ZEKÂTIN SARF YERLERİ

Zekâtın harcanacağı yerler sekiz sınıftır. Allah Teala bu sınıfları tam bir şekilde açıklamış ve farz olduğunu şu ayette beyan etmiştir: *“Zekâtlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, onu toplayan memurlara, kalpleri Müslümanlığa ısındırılacaklara verilir; kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların ve yolda kalanların uğrunda sarf edilir. Allah bilendir, hakimdir.”*⁴⁴ Ayetin başında geçen “innemâ” edatı “hasr” ifade eder. Bu yüzden zekâti, ayette zikredilen sınıfların dışında başka bir yere vermek caiz değildir. Hadis-i şerifte de bunu teyit eden beyanlar mevcuttur. Nitekim gelen rivâyetlerin birinde bir adam Hz. Peygamber'e gelmiş “bana zekât ver” diye talepte bulunmuştur. Bunun üzerine Efendimiz şöyle buyurmuştur: *“Cenab-ı Hak, ne peygamberin ne de bir başkasının*

⁴¹ İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, 45.

⁴² Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve edilletuhu*, 3/1885.

⁴³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 296.

⁴⁴ et-Tevbe 9/ 60.

*sadaka hakkındaki hükmüne, ta ki onlar hakkında hüküm verinceye kadar razı olmadı ve onları sekize ayırdı. Eğer sen bu sınıflardan birine giriyorsan sana hakkını vereyim.*⁴⁵

Keza Abeydullah b. Adî'nin rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber zekât taksimi yaparken iki adam gelip zekâtтан biraz istemişlerdi. Hz. Peygamber gözlerini çevirip onlara şöyle demişti: *“İstiyorsanız size ondan veririm, onda herhangi bir pay yoktur ve o, hali vakti ve gücü yerinde olan kimseler için de değildir.”*⁴⁶

Kur'ân'da belirtilmiş olan zekât sarf yerleri şunlardır:

1.4.1. Fakirler ve Miskinler

Onlar ihtiyaç sahibi kimselerdir, bu yüzden onlara ihtiyaçlarını karşılamaları için zekâtтан pay verilir. Fakir ile miskin arasındaki fark şudur: Fakir daha fazla muhtaç olan, kendisine ve ailesine bir yılın yarısı kadar yetecek bir şey bulamayan kimsedir. Miskin ise fakire göre hali daha iyi olan kimsedir. Çünkü bu, yarım yıl ve daha fazlası için kendisine yetecek kadar yiyecek bulabilen kimsedir. Bu iki sınıfa ne kadar zekât verilebileceği hususu daha sonra detaylı olarak araştırma konusu edileceği üzere üzerinde ihtilâf edilmiş bir konudur.⁴⁷

Fakir ve miskinın tanımı üzerinde ihtilaf edilmiştir. İleride bu hususa değinilecektir.

1.4.2. Zekât Memurları

Zekâtı toplamak, taksim etmek, dağıtmak ve benzeri zekât işlerini üstlenen kimselerdir. Bu kimseler yetkili kimseler tarafından tayin edilirler. Bu sınıfta fakir olma şartı aranmaz. İhtiyaç sahibi olduklarından değil, zekât işlerinde çalıştıklarından dolayı zengin olsun fakir olsun, bu kimseler zekâtтаki paylarını alırlar. Ancak, zekât memuru olarak çalışan kimse aynı zamanda fakirse ona fakirliği sebebiyle de zekât verilir.⁴⁸

⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

⁴⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

⁴⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/15; Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme el-Makdîsî, *el-Mukni' fî fikhi imâmi's-sünne*, thk. Mahmud el-Arnavut, Yasin Mahmud el-Hatîb (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1421/2000), 97.

⁴⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû*, (B.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/186,187; İbn Kudame, *el-Mugnî*, 6/425, 426; 2/654.

1.4.3. Müellefe-i Kulûb

İslâm'a ve müslümanlara karşı kalpleri ısındırılmak için zekât verilen kimselerdir. Bunlar kafir olup Müslüman olması umulan kimseler olabileceği gibi iman ettiği halde imanı kalbine iyice yerleşmemiş kimseler ya da tehlikeli olduklarından şerlerinden emin olmak için zekât verilen kimseler de olabilir. Ve bunun gibi Müslümanlar için maslahat olduğu düşünülen benzeri başka durumlar da olabilir.⁴⁹

Müellefe-i kulûbe asr-ı saadetten sonra zekât verilip verilmeyeceği hususunda ihtilâf edilmiştir. Malikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde itimat edilen görüşe göre müellefe-i kulûbün hakkı her zaman kalıcı olup düşmez.⁵⁰ Hanefilere göre ise, müellefe-i kulûbün hakkı icma ile düşmüştür.⁵¹

Müellefe-i kulûbün kimler olduğu, payları ve paylarının nasıl dağıtılacağı hususlarında da mezhepler arasında farklı görüşler nakledilmiştir.

Kalpleri İslâm'a ısındırılan sınıf konusunda hukukçular ihtilaf etmiştir: Maliki, Şafii ve Hanbeliler'e göre itimat edilen şey, müellefe-i kulûb'un payının kalması ve düşmemesidir. Maliki ve Şafiiler'e göre olan bir görüşe ve Hanbelilere atfedilen bir rivayete göre: Onların payları İslâm'ın izzeti için kesildi, bu yüzden artık onlara verilmez, ancak bazı zamanlarda onların İslâm'a ısındırılmasına ihtiyaç duyulduğunda onlara verilir. Hanefiler ise, zekât paylarının düşmesi konusunda icma oluştuğunu söylemişlerdir.⁵²

1.4.4. Rikâb Ehli

Ayet-i Kerime'de "boyunduruk altında olan kimseler" diye tabir edilen bu kısım üç sınıfa ayrılmıştır:

Birincisi: Hür olma karşılığında efendisiyle belirli bir anlaşma yapan köledir.

İkincisi: Azat edilmek üzere zekâtтан satın alınan Müslüman köledir.

Üçüncüsü: Kâfirler tarafından yakalanan Müslüman esirdir, bu yüzden kâfirlere bu esiri serbest bırakmaları için zekât verilir.

⁴⁹ Cengiz Kallek, "Müellefe-i Kulûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 13 Haziran 2022).

⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Mukni*, 98.

⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/259.

⁵² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 23/319.

Dört mezhepte bu üç sınıf hakkında caiz gören ve görmeyen şeklinde farklı görüşleri sürülmüştür.⁵³

1.4.5. Borçlular

Kaynaklarda kelime kökü “garm” (غرم) diye ifade edilen kelime borç demektir. Âlimler borcu iki kısma ayırmışlardır:⁵⁴

Birincisi: Bir anlaşmazlık veya düşmanlığı ıslah etmek için meydana gelen borçtur.

Buna şöyle bir misal verilir: İki kabile arasında münakaşa, veya savaş olur, bunun üzerine prestij ve otorite sahibi biri gelir, bir borç altına girerek bu iki kabilenin arasını uzlaştırır. İşte böyle bir borcun altına girerek Müslümanlar arasında düşmanlık ve anlaşmazlığın çıkmasına engele olana, yaptığı bu önemli vazifesine karşılık zekâttan verilir ki yüklenmiş olduğu borcu ödesin. Böyle bir kimsenin zengin veya fakir olması arasında fark yoktur. Zira bu kimseye zekât verilmesi ihtiyaç sahibi olduğundan değil, umûmî bir maslahatı temin ettiği için verilir. Şâfîî ve Hanbelî mezhebi de bu görüş üzeredirler. Hanefî mezhebine göre ise böyle bir kimseye diğer borçlularda olduğu gibi kişinin borcu çıkarıldıktan sonra malı nisâba ulaşmıyorsa zekât verilir. Aksi takdirde verilmez.

İkincisi: Kendi şahsına ait borcu olan kimsedir. Bu, birinden borç almış veya parasını sonra ödemek üzere birinden bir mal almış ancak elinde borcunu ödeyecek kadar parası olmayan kimseyedir. Böyle bir kimsenin herhangi bir malı olmadığı takdirde zekâttan borcu ödenir. Veya kendisine borcunu ödemek üzere zekâttan yeterli pay verilir.

1.4.6. fî Sebilillah

Bu sınıf, gönüllü olarak Allah yolunda cihat eden kimselerdir. Bu kısım genel olarak âlimler arasında ittifak edilen sınıftır. Bunlara savaş boyunca silah, binek, nafaka ve benzeri diğer ihtiyaç duydukları her şey için zekâttan verilir.

Cumhura göre mücahidin fakir olmasına gerek yoktur. Zengine de verilir. Zira bu kimse kendi nefsi için değil, umumun maslahatı için zekâttan pay almaktadır. Bu yüzden fakirlik şartı aranmaz. Ancak Hanefîler, mücahid zengin olduğu takdirde zekât verilmez

⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/17; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 8/503; Nevevî, *el-Mecmû*, 6/200; Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî*, 1/496.

⁵⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 2/60; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/17; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 8/507; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/432.

diye kanaat belirtmiştir. Bazı fakihler, “Allah yolunda olanlar” sınıfına kendini tamamen şeri ilimleri öğrenmeye adayan kimseyi de dahil etmiştir. Böyle birine nafaka, giyecek, içecek, barınma ve ihtiyaç duyduğu kitapları temin için zekâttan pay verilir. Zira şer’î ilim öğrenmek de Allah yolunda cihad etmenin bir başka çeşididir. İlim, bütün Şeriatın temelidir. İlimsiz şeriat olmaz. Allah Teâla bu kitabı insanların adaleti tesis etmeleri, şeriatın hükümlerini, iman, söz ve fiilden kendilerine gerekli olan şeyleri öğrenmeleri için indirmiştir.⁵⁵

Hiç kimse, malının zekâtı ile hac yapamaz, cihad edemez, onun yerine o mal ile hac yapılmaz ve emrolunmadığı için onun yerine cihad edilmez. Hanbelilere ve Hanefilerin bir kısmına göre hac sebîl nevindendir. Bu yüzden hac yapmak isteyen kişi şayet fakirse ona zekâttan verilir. Bununla farz olan hac veya umreyi yapar veyahut bu iki farzı yerine getirme hususunda yardımda bulunulur. Çünkü onun farzı yerine getirmeye ihtiyacı vardır. Tatavvu/gönüllü nevinden olana gelince, ona bağlı yapılabilir de yapılmaz de.⁵⁶

1.4.7. Yolda kalmış olanlar

Seyahati kesilen ve yol masrafları tükenen yolcu kimsedir. Böyle bir kimseye onu memleketine ulaştıracak miktarda zekâttan verilebilir. Zengin olsa da muhtaç olduğu için zekât verilir. Bu üzerinde ittifak edilen bir meseledir. Ancak, Şâfiîlerin zayıf bir görüşüne göre böyle bir kimseye zekât vermek zekâtı bulunduğu beldeden başka bir yere nakletmek anlamına geldiğinden zekât verilmez. Bununla beraber Şâfiîler, yurdunda bulunup sefere çıkmak isteyen bir kimseye yolda kalmış olanların payından zekât verilmesini iki şartla caiz görmüşler. Bu şartlardan birincisi: seferde ona yetecek herhangi bir şeyin bulunmamasıdır. İkincisi: bu sefer günah için gidilecek bir sefer olmamalıdır. Buna göre hac yapmak isteyip de beldesinde hac yapabileceği herhangi bir mal bulamayana, haccını yapması için zekât verilebilir. Ancak cumhura göre böyle kimselere “yolda kalmış olanlar” sınıfından zekât vermek caiz değildir.⁵⁷

⁵⁵ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1957.

⁵⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/17; Nevevî, *el-Mecmû*, 6/212; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/436.

⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/22; Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî*, 1/498; Nevevî, *el-Mecmû*, 6/229; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/ 648.

İKİNCİ BÖLÜM

FAKİR VE MİSKİNİN ZEKÂT ALMA HUSUSUNDAKİ DURUMU

2.1. FAKİR VE MİSKİN

2.1.1. Lügat Anlamı:

Fakir zenginin zıddıdır. Mal bakımından muhtaç olan kimse fakirlikle nitelendiğinde cümle içerisinde “fakir adam”, “fakirleşti” “fakirdir” şeklinde de ifadeler kullanılır. Çoğulu “fukarâ”, müennes hali “fakiretün” olarak gelmektedir. Sözlükte fakirliğin ölçüsü, kişinin sadece ailesine en fazla yetecek kadar malı olmasıdır. Fakirliğin bu anlamı, bir çobanın Abdümelik b. Mervan’ı (ö. 86/705) övdüğü ve bolluk ve refahtan yana şekva ettiği şu şiirinde geçmektedir:

“Sütü ailesine yeten fakire gelince, işte o kendisine herhangi verimli/gelir getiren malı kalmamış olandır.”⁵⁸

Miskin ise, Hiçbir şeyi olmayan ve yoksulluğun zelil kıldığı kimsedir.⁵⁹

2.1.2. Terim Anlamı:

Hanefîlere göre, nisâb miktarından daha az malı olan veya nisâb miktarını aştığı halde ihtiyaçlarının tamamını karşılayacak kadar malı olmayan kimsedir.⁶⁰

Mâlikîlere göre, nafakasının tamamına yetmeyecek kadar malı olan kimsedir.⁶¹

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, hiçbir şeyi olmayan veya ona yetmeyecek derecede az malı ve kazancı olan kimsedir.⁶²

⁵⁸ İbnü'l-Münzir, *Lisanü'l-Arab*, 5/60; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-muhit*, 457; er-Râzî, *el-Kazvînî*, *Mu'cemü mekayîsi'l-lüga*, 4/443.

⁵⁹ İbnü'l-Münzir, *Lisanü'l-Arab*, 5/60.

⁶⁰ Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtar*, 137.

⁶¹ Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî*, 6/189; Ebü'l-Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. İdris el-Karâfî, *ez-Zehîra* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 3/143.

⁶² Ebü Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 2/77; Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/189; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fi Me'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Hülû (Kahire: Cumhuriyetü Mısır, 1995), 7/206; İbn Kudame, *el-Mugnî*, 6/469.

Fakirin ve miskinın zekâta muhtaç ve ehil olduğu hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Ancak fakir ve miskinın aynı sınıf mı yoksa ayrı birer sınıf mı olduğu hususunda iki görüş üzerinde ihtilaf edilmiştir.⁶³

Birinci görüş:

Ebû Hanîfe, İmam Muhammed, Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler gibi fıkıh âlimleri fakir ve miskinın iki farklı kategoriye ayrıldığını ileri sürmüştür. Buna delil olarak da “*ancak zekât fakirlere ve miskinlere verilir*” ayeti kerimesinde geçen isimlerin, birbiri üzerine atfedilmesidir. Zira buradaki atıf onlara göre muğeyerat (farklılık) içindir.

İkinci görüş:

Hanefî ulemasından Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve bazı Mâlikî âlimler, fakir ve miskinın aynı kategori altında olduğunu ileri sürmüş, buna delil olarak da iki grubun da zekâta muhtaç olmasını göstermişlerdir.

Fakir ve miskinın tanımı üzerinde fakihler arasında ihtilaflar meydana gelmiş olsa da, bu görüş ayrılıkları çok etkili sonuçlara yol açmamıştır. Zira her iki grup da zekât verilebilecekler listesinde yer almaktadır.⁶⁴

el-Mecmu‘ isimli eserde şöyle geçmektedir: “Mezhep imamlarımız şöyle demişlerdir:

“Fakir ve miskinın kim olduğu hususunda bizimle Ebû Hanîfe (ö. 150/767) arasında geçen ihtilafın zekât konusuna bir faydası yoktur. Zira Ebû Hanîfe’ye göre zekâtın sekiz sınıftan bir sınıfa veya sadece bir şahsa verilmesi caizdir. Ancak bu ihtilafın faydası, bir kimsenin fakirleri istisna ederek miskinlere ya da miskinleri istisna ederek fakirlere vasiyette bulunmasında; keza (mesela) fakirlere bin lira, miskinlere ise yüz lira diye vasiyet edenlerin vasiyetinde ortaya çıkmaktadır. İki sınıftan birine tasaddukta bulunacağına dair yemin eden veya nezredenlerde de aynı fayda söz konusudur. Bir kimse vasiyette, vakfetmede, adakta bulunmada ve zekât dışındaki diğer tüm yerlerde iki sınıftan birini söyleyip diğer sınıfı istisna etmeyerek mutlak bir ifade kullanırsa bize göre (zikretmediği) diğer sınıfa vermesi ittifakla caizdir. Kural şöyledir: Fakirler veya miskinler sınıfı, mutlak olarak zikredildiğinde bu ifade iki

⁶³ Yusuf el-Karadâvî, *Müşkiletu’l-fakri ve keyfe aleceha’l-İslâm* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985), 87; Ahmed Osman Abdulkadir, *Heddu’l-kifâye fi’l-iktisâdi’l-İslâmî* (Suudi Arabistan: Ümmü’l-Kura Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1408), 229; Zühaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1952.

⁶⁴ Bk. et-Tevbe, 9/60.

sınıfı da kapsamaktadır. İkiyi beraber veya ikisinden biri zikredilip diğeri nefyedildiğinde, bu durumda iki sınıfı birbirinden ayırt edecek bir tarif yapmak gerekir. Bunun için de hangi sınıfın daha kötü durumda olduğunu beyan etmeye ihtiyaç doğmaktadır. Bize göre meşhur olan görüş İmam Şâfiî'nin, mutekaddimûn ve müteahhirûn âlimlerimizin beyan ettiği üzere daha kötü durumda olan, fakir kimsedir. Nitekim, birçok dil âlimi de bu kanaattedir.”⁶⁵

2.2. KENDİSİNE ZEKÂT VERİLMESİ CAİZ OLAN FAKİRDE ARANAN ŞARTLAR

Fıkıh âlimleri, kendisine zekât verilecek fakirde şu esasları şart koşmuşlardır:

2.2.1. Müslüman olması

İslâm âlimleri, zekât verilecek fakirin Müslüman olması gerektiği konusunda icma etmişlerdir.⁶⁶ Bu yüzden kâfire zekât vermek caiz değildir. Nitekim İbni Abbas (r.a.)'tan gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber ona: “*İnsanlara, Allah Teâla'nın Müslüman zenginlerin mallarından alınıp fakirlere verilecek zekâtı farz kıldığını bildir*” buyurmuştur.⁶⁷ Bu ifadeden; Hz. Peygamber toplanan zekâtın, kendisinden zekât alınanların Müslümanların fakirlerine verilmesini emrettiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, bunun dışındakilere (kafirlere) verilmesi caiz değildir. Kâfir olup müellefe-i kulûb dairesinde kabul edilen kişilerin farklı bir kategoride değerlendirildiğini burada hatırlatmakta yarar vardır.

2.2.2. Hâşimî olmaması⁶⁸

Ehl-i beytin zekât alması haramdır. Zira zekât, insanların kazançlarının kiridir. Hâşimîlere humus gelirinin beşte birinden kendilerine yetecek kadar verilir. Meselenin bu kısmında da âlimler arasında ihtilaf yaşanmıştır.⁶⁹ Bu ihtilafın sebebi ise, Hz. Peygamber'in “*zekât, insanların kiridir; Muhammed'e ve onun ehline helal değildir.*”⁷⁰ şeklinde gelen hadisidir.

⁶⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/197.

⁶⁶ İbnü'l-Münzir, *el-İcma*, 48.

⁶⁷ Buhârî, “Zekât”, 1; Müslim, “İman”, 21.

⁶⁸ Hâşimî: Hişam soyundan olan kimseye denir. Hâşim, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ikinci dedesi olup, Abdumuttalibin oğludur.

⁶⁹ Konuyla ilgili görüşlerin detayı için bk. Ebü'l-Kasım, Ömer b. Hüseyin el-Harkâ, *Metnü'l-Harkâ*, (B.y.: Darü's-Sahabe li't-Türâs, 1413/1993), 44; İbn Kudame, *el-Mugnî*, 2/489; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/226.

⁷⁰ Müslim, “Zekât”, 159.

Hâşimî: Abbas, Hamza, Ebû Tâlib ve Ebû Leheb'in çocukları ile Fatıma'nın çocukları gibi doğum yönünden Hâşim'e ait olan kimsedir. Hâşim ise, Peygamberimiz'in (s.a.v) ikinci dedesi olup, Abdulmuttalib'in babasıdır. Beytülmal'dan hak ettiklerini vermişlerse, Haşimoğullarına zekâttan pay verilmez. Şayet verilmemiş ve fakirlik onlara zarar vermişse, zekâttan verilir ve onlara o zamanda vermeleri başkalarına vermelerinden daha hayırlıdır.⁷¹

2.2.3. Hür olması

Esasen Müslüman esirler, mükâteb köle ve satın alınacak köle zekâtın sarfedileceği 8 sınıfı beyan eden ayete göre zekât verilebilecek kişiler kapsamına girmektedir. Ancak burada söz konusu olan; köleye nafakasını temin için değil, özgürlüğüne kavuşabilmesi için zekât verilmesidir. Kaldı ki bu durumda da zekât malı, kölenin sahibine verilmekte köle bu işlemde dolaylı olarak fayda sağlamaktadır. Zira köleye zekât verilmeyeceği hususunda ittifak edilmiştir.⁷² Çünkü kölenin nafakası efendisinin üzerindedir. Bu yüzden köle efendisinin zenginliğiyle zengindir. Kendisine verilen şeylere kendisi değil, efendisi malik olacak ve âdeti efendisine zekât verilmiş gibi olacaktır.

2.2.4. Zekât verilecek fakirin nafakasının, zekât verenin üzerine vacip olmaması

Kişinin anne, baba ve zevcesi gibi bakmakla yükümlü olduğu kimselere zekâtını vermesi caiz değildir. Meselenin bu kısmında âlimlerin icması vardır. Zira böyle bir durum zekâtın şartlarından biri olan temlike yani zekâtı fakirin mülkiyetine geçirme şartının gerçekleşmesine engel olmaktadır. Diğer bir ifadeyle kişi, üzerine vacip olan bir nafakayı vermeyerek şahsına bir menfaat sağlamış olduğundan zekâtı kendisine dönmüş olmaktadır. Bundan dolayı, anne, baba, büyük baba ve büyük annelere; çocuklara, torunlara ve zevcelere fakir veya miskin adı altında zekât verilemez. Hatta Hanefî mezhebinde üç talakla boşanmış, iddet bekleyen zevcelere dahi verilmez. Zira zikri geçen bu kimselerin nafakasını karşılamak zekâtı veren üzerine vaciptir. Zekât ihtiyaç için vardır; nafakanın

⁷¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 2/24, Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî*, 2/493, 494, Şafîî, *el-Ümm*, 2/81, Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/277.

⁷² Haskefî, *ed-Dürü'l-muhtar*, 138; Mensur b. Yunus el-Behûfî el-Hanbelî, *Keşşafu'l-kina' 'ani'l-ikna'* (B.y.: y.y. ts.), 5/165

vücubuyla beraber ihtiyaç söz konusu olmaz. Ayrıca nafaka sahiplerinden birinin bu şekilde zekât alması, diğer nafaka sahiplerinin malından faydalanmasına yol açmaktadır.⁷³

Âlimler, karının kendi malından, fakir kocasına zekât verip veremeyeceği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.

İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve İmameyn bunun caiz olduğunu savunmuşlardır. Gelen rivâyetlerin birinde Ahmed b. Hanbel'e göre de vermesi caizdir. Bu görüş aynı zamanda İbnül-Münzir'in (ö. 318/930 [?]) de tercih ettiği görüştür. Abdullah b. Mes'ud'un (ö. 32/652-53) eşi Zeynep'ten gelen rivâyete göre, kendisi bir başka kadınla beraber Hz. Peygamber'in yanına gidip kocalarına ve evlerinde bulunan yetimlerine zekât vermelerinin caiz olup olmayacağını sordular. Buna cevap olarak Hz. Peygamber “*böyle bir davranıştan dolayı, biri akrabalığı gözetmek, diğeri zekât vermek olmak üzere iki ecir vardır*” şeklinde cevap vermiştir.

Şâfiîler, nafakası zekât verene vacip olmayan bir oğula veya babaya, eğer fakirse, zekât verileceğine cevaz vermişlerdir. Çünkü o zaman bir yabancı hükmündedir.⁷⁴

İbni Kudâme'ye (ö. 620/1223) göre, kadın kocasına zekât verebilir; zira kocasının nafakasını karşılamakla yükümlü değildir. Ona göre, zekât ayeti umûmî bir ifade ile gelmiştir ve fakir koca hakkında ona zekât verilmesini engelleyen bir nass veya icma yoktur.

Ebû Hanîfe ise bu konuda şöyle dehmıştır: Kadının kocasına zekât vermesi caiz değildir. Hatta bu kadın üç talakla boşanmış ve henüz iddet bekliyor olsa da böyledir. Zira kadınla erkek arasındaki menfaatler ortaktır. Kadın kocasına vereceği bu zekâtтан faydalanacaktır. Hatta bu menfaat ortaklığından dolayı, karısının malını çalan kocaya el kesme cezası tatbik edilmemekte ve karısının lehine yaptığı şahitlik de kabul edilmemektedir.

İmam Malik, (ö. 179/795) “kadın kocasına zekâtını veremez” demiştir. Talebeleri onun bu sözünden ne kastettiği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları, bunun caiz

⁷³ Şirbînî, *Mugni'l-muhtac*, 4/176; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/482; İbnü'l-Münzir, *el-İcma'*, 48.

⁷⁴ *el-Mecmû'* 6/229.

olmadığı anlamına geldiğini, diğerleri ise kerahetle beraber caiz olduğunu savunmuşlardır.⁷⁵

İmam Şâfiî'ye göre, “zengin olduğuna dair bir bilgi bulunmayan insanların durumları genellikle iyi değildir. Buna göre örneğin komşusundan fakir veya miskin sıfatıyla bir şey isteyen kişiye, durumuna dair başka bir malumat yoksa zekât verilebilir.”⁷⁶

2.3. ZEKÂTI HAK ETMEK İÇİN FAKİRLİĞİN İSPATI

Maddi durumu hakkında net bir bilgi bulunmayan kişinin, geçimini sağlayamadığını iddia etmesi durumunda ona zekât verilmesi caizdir. Zira rivâyete göre, Hz. Peygamber'e bir adam gelip kendisine zekât verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s.) “*Allah Teâla zekât ve sadakalar konusunda ne bir peygamberin ne de bir başkasının verdiği hükme razı olmadı; bu konudaki hükmü kendisi verip zekât verilecek kimseleri sekiz sınıfa ayırdı. Eğer sen de o sınıflardan birinin altına girersen sana zekât veririm*”⁷⁷ buyurmuştur. Ancak yalan konuştuğu anlaşılan kimsenin bu haktan mahrum edilip zekât verilmesinin caiz olmadığı hususunda dört mezhep de hemfikirdir.⁷⁸

Zekât isteyen kişinin gerçek durumunun tespiti de fakihler tarafından tartışılmıştır. İmam Şâfiî'nin bir görüşüne göre, muhtaç olduğunu ileri sürerek zekât isteyen kimse, dıştan bakıldığında çalışabilecek kudrette görünüyorsa kendisinden yemin etmesi talep edilir. Hanefî mezhebine göre ise kişinin durumundan şüphe edilirse araştırılması gerekir. Mâlikî mezhebinin bazı âlimlerine göre, fakir olan kimse o yerin ehlinden ise, fakir olduğunu iddia edip etmemesine bakılmaksızın zekât verilmeden önce durumu araştırılıp ortaya çıkarılır.⁷⁹

⁷⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 2/346; Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî*, 1/499; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/192; el-Harkâ, *Metnu'l-Harkâ*, 44; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/484.

⁷⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, 2/78.

⁷⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

⁷⁸ Kâsâni, *Bedai'ü's-senai'*, 2/48; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/346; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 8/492; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/170; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/472; Hamza Abdülkerim Haddâd, *Zâbitu heddi'l-kifâye fi istihkâki'z-zekât ve 'anâsiruhu*, *İslâm Ekonomisi Fıkıh Forumu* (Dubâi: 2017), 13.

⁷⁹ Kâsâni, *Bedai'ü's-senai'*, 2/48; Karâfi, *ez-Zehîra*, 3/150; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/346; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/170; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/472.

İmam Şâfiî'ye göre, zengin olduğuna dair bir bilgi bulunmayan insanların durumları genellikle iyi değildir. Bir kimse komşusundan fakir veya miskin sıfatıyla bir şey istediğinde, durumuna dair başka bir malumat yoksa verilir.⁸⁰

Öte yandan fıkıh âlimleri, fakirin bazı hallerini kısımlara ayırmıştır:

Birinci Durum

Bir kimse bakıma muhtaç ailesi olduğunu iddia ettiğinde: böyle bir durumda Şâfiîlere ve Hanbelîlerden gelen rivâyetlerin birine göre, bir beyyine (delil-şahit) olmadıkça bu kimsenin sözü kabul edilmez. Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüşe göre ise, zekât verecek kişi herhangi bir delil araştırmakla sorumlu değildir, zekâtını verebilir.⁸¹ Mâlikîlerden bazı âlimler, “zekât veren kişi gücü yetiyorsa bunu araştırmalıdır, aksi taktirde herhangi bir beyyineye gerek kalmadan zekât verebilir” şeklinde görüş beyan etmişlerdir.⁸²

İkinci Durum

Kişi malı olduğunu, ancak yoksul düştüğünü iddia ederse: bu durumda Şâfiî ve Hanbelîler bir beyyine olmadan bu sözü kabul etmezler. Zira zengin olduğu yakîn olarak sabit olmuştur. Hanbelîlerde beyyine üç şahittir. Zira rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'e kimlerin zekât isteyebileceği sorulmuş o da “*Yoksulluk isabet etmiş kimsenin kavminden aklîselim üç kişi 'bu adam yoksul düştü' diye şahitlik ederse böyle bir kimse, geçimini sağlayacak bir mala sahip olana kadar zekât istemesi caizdir. Bunun dışında talep edilip alınan zekâtlar haramdır Ey Kabîsa!*”⁸³ buyurmuştur. Hanbelîlerin bir başka rivâyetine göre ise iki şahit yeterlidir.⁸⁴

Konuyla ilgili görüşler

Zekât verecek kişinin zekât vermeden önce vereceği kimseyi araştırması gerekmektedir. Araştırmadan sonra söz konusu kişinin zekâta müstahak olduğu kanaati galip gelirse verir. Zekât verdikten sonra bir şüpheye düştüğünde ise, eğer herhangi bir araştırma yapmadan veya kişinin zekâta müstahak olmadığı kanaati olduğu halde

⁸⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 2/78.

⁸¹ İbn Kudâme, *el-Mukni*, 99; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/472; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/342.

⁸² Karafî, *ez-Zehîra*, 3/150; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/342.

⁸³ Müslim, “Zekât”, 36.

⁸⁴ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 8/492; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/195; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/472.

vermişse ve zekâtı alan kişinin gerçekten müstehak olmadığı anlaşılırsa bu zekât geçerli olmaz. Ancak bir araştırma yaparak, fakir olduğu kanaatinin olduğu bir kimseye vermiş de sonradan bu kimsenin zekâta müstehak olmadığı ortaya çıkmışsa; işte bu konuda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimler, bunun geçerli olduğunu söylerken, diğerleri geçerli olmadığı görüşünü savunmuşlardır.

İmam Azam ve İmam Muhammed'e göre, bir kimse fakir zannettiği birine zekât verir de sonradan bu kimsenin zengin, hâşimî veya kafir olduğu ortaya çıkarsa; ya da karanlık bir ortamda verirken zekât alan kişinin babası veya oğlu olduğu anlaşılırsa böyle bir durumda bu zekât geçerli olduğundan iade etmek gerekmez. Ebû Yusuf'a göre, zekâtı alan kişinin zekât ehlinde biri olmadığı ortaya çıkarsa bu zekât geçerli değildir. Zira bilme imkânı olmasına rağmen öğrenmediği bir şeyin kesinlikle hata olduğu anlaşılırsa olur. Bu tıpkı bir elbisenin necis olup olmadığını araştırdığı halde, daha sonra necis bir elbise ile namaz kıldığını fark eden bir adamın durumu gibidir.⁸⁵

Mâlikîler bu durumu ikiye ayırmışlardır:

Birincisi: zekâtı veren kimse devlet başkanı, kâdı temsilcisi veya vasî ise verdiği zekâtı geri almak gerekir. Ancak geri almak mümkün değilse zekât geçerlidir, tekrar vermeye gerek yoktur. Zira imamın içtihadı hükümdür; teftiş ve tahkik edilmez.

İkincisi: zekâtı veren mal sahibi ise, zekât geçerli değildir. Verdiği zekâtı geri alıp hak edilen yere verirse mesele çözülmüş olur. Aksi takdirde yeniden zekât vermesi gerekir. Zekâtı alan kişi, aldığı malı yiyerek, satarak, hibe ederek vb. şekillerde kendi fiiliyle elden çıkarmışsa geri alması gerekir.⁸⁶

Şâfiîler ise bu konuda şöyle demişlerdir: verdiği zekâtı geri almak gerekir, geri alması mümkün değilse bakılır: eğer zekâtı veren imamsa tazmin edilmesi gerekmediği gibi zekâtın yeniden başka bir yere verilmesi de gerekmez. Zira imam emin kabul edilir, verilen zekât vekilin elinde telef olmuş mal gibi kabul edilir. Ancak zekâtı kişi kendisi vermişse böyle bir durumda yeniden vermesi gerekir. Şâfiî mezhebinde bu meselede başka görüşler olmakla beraber, tercih edilen görüş budur.⁸⁷

⁸⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 2/353.

⁸⁶ Hattâb, *Mevâhib'ul-celîl*, 2/359.

⁸⁷ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/230; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, thk. Züheyr eş-Şaviş (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1991), 2/388.

Hanbelîler şöyle demişlerdir: zekâtı alan kişinin köle, kâfir, haşimî soyundan veya zekât verilmesi caiz olmayan bir akraba olduğu ortaya çıkarsa verilen zekât geçerli değildir. Zira bu kişi zekât ehli değildir ve durumu genellikle gizli kalmaz. Bu yüzden böyle bir kimseye zekât vermek caiz değildir. Bununla beraber, zekât veren kişi onu fakir zannederek verir de sonradan zengin olduğu ortaya çıkarsa; bu meselede iki rivâyet nakledilmiştir. Birinci rivâyet yukardaki gibidir; yani geçerli değildir. İkinci rivâyet ise zekât verilen kimsenin durumunun anlaşılamayabileceği göz önüne alınarak yeterli olacağı yönündedir.⁸⁸

2.3.1. Deliller ve Delillerin Münakaşası

Ubeydullah b. Adiy' (ö. 95) den gelen bir rivâyete göre, bir ara Hz. Peygamber zekât taksimi yaparken iki adam gelip zekâtтан biraz istediler. Hz. Peygamber gözlerini çevirip onlara şöyle dedi: *“İstiyorsanız size ondan veririm, onda herhangi bir pay yoktur ve o, hali vakti ve gücü yerinde olan kimseler için de değildir.”*⁸⁹ Hadisten anlaşıldığına göre eğer zenginliğin olup olmadığının bilinmesi gerekli olsaydı Hz. Peygamber onların sözleriyle yetinmezdi. Hadisin bir başka rivâyetinde Efendimiz (s.a.s.) zekât isteyenlerden birine *“Eğer sen zekâta ehil olanlardan biri isen sana hakkını veririm”* buyurmuştur.⁹⁰ Bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, zekât isteyen kişilerin fakir olduklarını söylemelerini yeterli görmüş herhangi bir beyyine istememiştir.

İmam Şâfî'ye göre, Hz. Peygamber kendisinden zekât isteyen kişilerde bir güç ve sıhhat gördüğünden onlara kendilerine yetecek bir kazançları olduğu takdirde zekât almalarının doğru olmadığını bildirmiştir. Ancak varlıklı olup olmadıklarını bilmediğinden dönüp onlara, *“Ben size, zengine ve kendisine yetecek kadar kazancı olana zekât verilemeyeceğini bildirdikten sonra eğer istiyorsanız veririm”* diye buyurmuştur. Onlar da *“Evet biz zekâta müstahakız, zengin veya bize yetecek kadar bir kazanca sahip değiliz”* diyerek zekât istemişlerdir.⁹¹

⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/498; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmîni, *el-Furu'*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 4/293.

⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

⁹¹ Şâfî, *el-Ümm*, 2/91.

İnsanda aslolan fakirliktir, zenginlik sonradan ârız olan bir durumdur. Zira insan dünyaya hiçbir şeyi olmadığı halde gelir. Şer'î olarak, aksi ispat olunmadıkça aslolanı esas almak caizdir. Zekât edasının yapılabilmesi için, zekât verilecek kimsenin bulunması şer'î bir delil kabul edildiğinden verilen zekât yerine ulaşmıştır.⁹²

Kişinin yoksul olduğuna dair delil getirilmesini şart koşanlara göre, aslolan insanın yoksul olmamasıdır ve buna bir beyyine getirmek de imkânsız bir şey değildir.⁹³

Zengin olduğu bilinen kimsenin yoksul düştüğünü iddia etmesi durumunda beyyineyi şart kılmaya gelince; âlimler buna “Kabîsa hadisiyle” istidlalde bulunmuşlardır. Hz. Peygamber kefil olduğu borçları ödemede zorlanan Kabîsa'ya, “Bize bir zekât gelinceye kadar bekle, ondan sana veririz” diye buyurduktan sonra şunu da eklemiştir; “Ey Kabîsa, istemek/dilenmek ancak üç grup insan için helaldir; onlardan biri de başına bir musibet gelip fakir kalan ve fakirliği komşularından üç güvenilir kişi tarafından doğrulanan kimsedir. Bu kimseye hayatını sürdürebilecek miktarda bir mala kavuşana kadar istemesi helaldir.”⁹⁴

İbni Kudame'ye göre, Muhtaç olduğuna dair getirilen beyyinede hadiste geçtiği gibi üç şahidin şehadeti şart mıdır, yoksa iki tane yeterli midir? Burada iki görüş vardır: birincisi hadisin zahirinden anlaşıldığı gibidir; yani üç kişinin şehadeti şarttır. İkincisi: iki kişinin de şahitliği kabul edilir; zira söz konusu rivâyet sadece sorunun çözümü için geldiğinden meselenin halledilmesiyle yetinilir.⁹⁵

Hz. Peygamber'in, yalın ayak bir şekilde uzaktan gelen yoksullara zekât verilmesini emretmesiyle ilgili rivâyet edilen hadise gelince;⁹⁶ bu hadisten Hz. Peygamber'in bu kimselerden herhangi bir beyyine istemediği, zahiri durumlarına bakmakla yetindiği anlaşılmaktadır.

2.3.2. Değerlendirme

Hz. Peygamber'in hadislerine bakıldığında onun farklı kişiler için farklı şartlar ileri sürmüş olduğu görülmektedir. Esasen âlimlerin bu konudaki ihtilafı görüşlerinin insanların durumlarına göre büyük farklılıklar arz ettiği de açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

⁹² Kâsâni, *Bedai'ü's-senai*, 6/174; İbn Âbidîn, *Reddul-muhtar*, 5/384.

⁹³ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/472.

⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/472; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/342; Müslim, “Zekât”, No: 109.

⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/472.

⁹⁶ Müslim, “Zekât”, 69.

Bu bağlamda denilebilir ki; zekât isteyen kişinin beyanının mı, yemin etmesinin mi, yoksa bu ikisinin de ötesinde onun fakirlik iddiasının araştırılmasının mı gerektiği hususu zamana ve kişiye göre değişebilecek bir husustur. Bu itibarla insanlarda, dürüstlüğü, güvenin hâkim olduğu bir dönemde, bir ihtiyaca binaen zekât isteyen, mutlak surette tasdik edip zekât vermek daha doğru olacaktır. Zirâ mü'min kendisine güvenilen kişidir. Fakat “fesâdü’z-zaman” denilen; insanların ağırlıklı olarak yalan söylediği ve her ne şekilde olursa olsun mal ve menfaat elde etme hırsına kapıldığı bir zamanda kişinin beyanını ve hatta yeminini yeterli görmek, zekâtın hak sahibi olmayanlara gitmesine yol açacaktır. Günümüzde de maalesef insanların birçoğu maddiyata çok fazla rağbet etmektedirler. Öyle ki çoğu zaman yalan söylemekten ve gerekirse yemin etmekten çekinmemektedirler. Bu itibarla; günümüzde zekât verilecek kişinin ihtiyaç sahibi olup olmadığının tespit edilmesi aşamasında beyan ve yeminin değil, kişinin araştırılarak şahit ve beyyine ile durumunun tespit edilmesinin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Araştırma usûlünün benimsenmesi, zekâtını verecek olan mükellef açısından gerekli olduğu gibi, zenginlerden ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak üzere zekât toplayan hayır kurumları için de geçerlidir. Hatta ilkinde kişi sadece kendi zekâtından sorumlu olduğu halde ikinci durumda hayır kurumları daha büyük bir yükümlülük altına girmektedirler. Bu yükümlülük, sadece zekât veren zenginlere karşı değil, zekâtın ulaştırılması gereken ihtiyaç sahiplerine karşı da söz konusu olan iki yönlü bir yükümlülük olmaktadır. Durumun hassasiyeti daha ileri düzeyde bir araştırmayı gerektirecektir. Yukarıda mezheplerin ihtiyaç sahibini tespiti yönelik değerlendirmelerinden hareketle diyebiliriz ki; özellikle aşağıdaki vasıflara sahip olan kişilerin durumlarının mutlaka araştırılması gerekir:

- Dış görünüşünden, güç ve kazanma yeteneğinin olduğunun anlaşılması.
- Zengin olarak bilinen birinin yoksul düştüğünü iddia etmesi.
- Kendisine itimat edilebilen birinin, hastalığını, yolun kesilmesini veya benzeri bir durumu ileri sürüp belirli bir ihtiyacı olduğunu iddia etmesi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİSÂB VE KİFÂYETİN MAHİYETİ VE UNSURLARI

3.1. FAKİRLİĞİN TESPİTİ BAĞLAMINDA NİSÂB VE KİFÂYET

Zekât meselesinde, zekâtı vermeyi gerektiren ve almayı engelleyen olmak üzere iki çeşit zenginlik vardır. Bu bağlamda esasen iki çeşit nisâptan bahsedilebilir: Birisi, kişinin zekât vermekle mükellef tutulabilmesi için sahip olması gereken asgarî nisâb miktarı diğeri ise fakirin zekât alabilmesi için sahip olabileceği azamî nisâb miktarıdır. Bu konu başlığı altında bir Müslümanın zekât alabilmesi için şer'î olarak tayin edilmiş olan, hâli hazırda sahip olduğu azamî nisâb miktarı anlatılacaktır.

Ubeydullah b. Adî'nin (ö. 95) rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber, zekât taksimi yaparken iki adam gelip zekâttan biraz istemişlerdi. Hz. Peygamber gözlerini çevirip onlara şöyle demişti: *“İstiyorsanız size ondan veririm, onda herhangi bir pay yoktur ve o, hali vakti ve gücü yerinde olan kimseler için de değildir.”*⁹⁷

---

⁹⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

Zekâtın insanlardan hangi sınıflara verilebileceği hususu ayet-i kerime ile sabittir. Bu sınıfların tamamı çalışmamızın kapsamı dışındadır. Bununla beraber bu sınıflardan fakir ve miskin ile ilgili bazı hususlara da yukarıda değinilmiştir. Âlimler, zekât alınmasına engel olan zenginliğin sınırı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta üç temel görüş ortaya konmuştur:

3.1.1. Nisâbın Esas Alınması Gerektiği Görüşü

Bu görüş, Hanefilerin ve Hanbelilerin görüşüdür. Hanefiler 200 dirhem, Hanbelîler ise 50 dirhem gümüş veya kıymetinde mala sahip olan kişiye zekât verilemeyeceğini beyan etmişlerdir. Her iki mezhebin görüşleri ve ortaya koydukları deliller aşağıda sırasıyla sunulacaktır.

Hanefilerin Görüşü:

Hanefilere göre, zenginliğin sınırı, aslî ihtiyaçlar çıkarıldığında, 200 dirhem gümüşe⁹⁸ veya herhangi bir maldan bu kıymette bir mala sahip olmaktır. Bu kadar mala sahip olan kişiye zekât verilmesi caiz değildir. Bu değerde bir mala sahip olmayan kişi sağlıklı ve çalışabilecek kudrette olsa bile zekât ehli kabul edilir.⁹⁹

Bir hadiste¹⁰⁰ 5 ukıyyeden (200 dirhem) az gümüşte zekât yükümlülüğünün bulunmadığı bildirildiğinden gümüşün nisâbının 200 dirhem (595 gr.) olduğu hususunda görüş birliği vardır. Resûl-i Ekrem'in hayatının sonlarına doğru hazırlattığı, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz tarafından uygulamaya konulan zekât nisâb ve nisbetleri hakkındaki ayrıntılı yazılı tâlimatta “Altın 20 dinara (85 gr.) ulaşmadıkça onda hiçbir mükellefiyet yoktur” ibaresi bulunduğu gibi kaynaklarda altının nisâbının 20 dinar olduğuna dair başka hadisler ve sahâbe uygulamaları da mevcuttur. Fakat sahâbe ve tâbiîn devri uygulamalarında altının nisabı daima 20 miskal olarak kabul edilegelmiş ve mezhep imamlarının tamamı da bu hususta ittifak etmiştir.¹⁰¹

⁹⁸ İslâmî dirhem'in teorik ağırlığı 2,97 gramdır. Ancak tarihsel süreç içerisinde İslâm Devletleri daha ağır veya daha hafif dirhem ölçüleri de kullanmıştır. Daha geniş bilgi için bk. Halil Sahillioğlu, “Dirhem”, *Türkiye diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

⁹⁹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsut* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1993), 3/14; Kâsânî, *Bedai' u's-senai'*, 2/48; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 2/349; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1962; Karadâvî, *Müşkiletu'l-fakri*, 87; Ali Muhammed Yusuf el-Muhammedî, *en-Nedvet-ü's-Sâmine li Kazayâ'z-Zekâti'l-Muasâra* (Kuveyt: y.y. 247).

¹⁰⁰ Buhârî, “Zekât”, 32.

¹⁰¹ Mehmet Erkal, “Nisab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 04 Ağustos 2022.

Bu hususta, meselenin Hanefî mezhebi kitaplarından nakledilmesinde bir sorun vardır; bazı âlimler mezhep görüşünün, “kıymet gözetmeksizin herhangi bir zekât malından nisâba sahip olmak olduğunu” ileri sürmüştür. Ancak İbn Âbidîn bu konudaki görüşü detaylandırarak mezhep âlimlerinin sözlerini aktarmış ve kıymetin de itibara alınması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰²

Deliller:

Hanefîler, kendi mezheplerinde tarif edilen zenginliğin sınırıyla alakalı “200 dirheme veya herhangi bir maldan bu kıymette bir mala sahip olmaktır” şeklindeki tanımlarını aşağıdaki delillerle gerekçelendirmişlerdir:

Abdullah b. Abbas (r.a.)’tan (ö. 68/687-88) gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber, Yemen’e gönderirken Muaz b. Cebel (r.a.)’e “*Onlara haber ver ki, Allah zenginlerden alınıp fakirlere verilmek üzere onlara bir sadakayı farz kılmıştır*”¹⁰³ demiştir.

Hadisin delalet yönü: Allah Rasûlü (s.a.s.) insanları, zenginler ve fakirler diye ikiye ayırmıştır. Zenginleri: mallarından alınanlar; fakirleri ise kendileri için alınanlar şeklinde vasıflandırmıştır. Kendilerinden zekât alınmayan herkes zekâta ehil olduğundan onlara zekâttan vermek caizdir. Ancak söz konusu hadisin, zekât vermeyi gerekli kılan zenginlikten bahsettiği, zekâta mâni olan zenginliğe işaret etmediği de tartışılmıştır.¹⁰⁴

Hanefîlerin ikinci delili ise Hz. Peygamber’in şu sözüdür: “*Her kim istiğna ederse (insanlardan bir şeyler talep etmezse) Allah onu zengin kılar. Kim çekinip, imtina ederse Allah onu iffetli kılar.*”¹⁰⁵ Hadisten yapılan çıkarım şudur: Bir kimsenin geçimini sağlayabildiği bir kazancı varsa insanlardan istemeyip bundan sakınması evlâ olanıdır. İşte, 200 dirhem paraya veya onun değerinde bir şeye sahip olmak burada bir ölçü olup insanlardan istemeyi terk etmenin evlâ olduğu miktardır.¹⁰⁶

Diğer yandan, hadisten kastedilenin, dilenmeyi önlemek olduğu, zekât almaya engel olan zenginliği tanımlamak olmadığı ileri sürülerek bu gerekçelendirme tartışılmıştır.

¹⁰² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 2/248.

¹⁰³ Buhârî, “Zekât”, 62.

¹⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, 3/14; Kâsânî, *Bedai' u 's-senai'*, 2/ 48.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/14 (No: 10989).

¹⁰⁶ Kâsânî, *Bedai' u 's-senai'*, 48/2.

Hanefilerden gelen diğerk bir görüşe göre, gerçek ihtiyacın ne kadar olduğu vakıf olunamayacak bir durumdur. Bu yüzden hüküm deliller çerçevesinde verilmelidir. Buradaki delil ise nisâb miktarı mala sahip olmamaktır.¹⁰⁷

Bu delil, daha önce “aslî ihtiyaçlardan artan nisâb” diye şart koştukları delilleriyle çelişmektedir. Bu yüzden, bir kere daha gerçek ihtiyacın ne kadar olduğu bilgisine vakıf olunamayacağı gerçeğine dönmüş oluyoruz.

Hanbelîlerin Görüşü:

Kimin 50 dirhem gümüşü veya bunun kıymetinde altını varsa, ihtiyacı olsa dahî zekât alması caiz değildir. Hanbelîlere göre mezhebin zahir görüşü budur.¹⁰⁸

Deliller:

Hanbelîler, kendi mezheplerinde zenginliğin sınırıyla alakalı, “50 dirhem gümüşe veya herhangi bir maldan bu kıymette bir mala sahip olmaktır” şeklinde yapılan tarifi, İbn Mes’ud’tan gelen şu rivâyete dayandırmışlardır: Hz. Peygamber: “*Her kim kendisine yetecek kadar malı olduğu halde dilenirse kıyamet gününde yüzü tırmalanmış halde veya yara-bere içinde çıkar*” buyurmuştur. “*Ey Allah’ın Rasûlü! Kişiyi başkasına muhtaç etmeyecek kadar olan mal ne kadardır?*” diye sorulunca: “*50 dirhem (gümüş) veya buna denk altındır*” buyurmuştur.¹⁰⁹

Bu rivâyet, “Hadisin sahih olduğu kabul edilse bile bundan maksat insanlardan dilenmeyi haram kılmaktır” denilerek tartışma konusu edilmiştir. Nitekim, Hz. Peygamber’in böyle bir sözü, elli dirhem için yeterli olduğu bir zamanda söylediği de varsayılmaktadır.¹¹⁰

3.1.2. Kifâyetin Esas Alınması Gerektiği Görüşü

Mâlikî ve Şâfiîlere göre, zekât almaya engel olan mal, kendisiyle iktifa edilebilecek maldır. Bir kimse kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere yetecek bir mala veya paraya sahipse ona zekât vermek caiz değildir. Bu yeterlilikte bir mala sahip olmayan kişi

¹⁰⁷ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, *el-İnye* (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1970), 2/278.

¹⁰⁸ Zahiru’l-mezheb: mezhepte meşhur olan görüştür. “Ahmed b. Hanbel’in usul ve nasslarına aşına olan kimse her meselede tercihe uygun olan görüşü tanır.” Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, *el-Medhâlî l-mufassâl ilâ fikhi l-İmam Ahmed* (B.y.: Daru’l-Âsime, 1417), 1/176; el-Harkâ, *Metnü’l-harkâ*, 44; el-Behûtî, *Keşşafu’l-kina’ ani’l-ikna*, 5/119.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23; Tirmizî, “Zekât”, 22.

¹¹⁰ Kâsânî, *Bedai’u’s-senâi’*, 2/ 48.

nisâb miktarı mala malik olsa dahî zekât alması caizdir. Hanbelîlerden de bu yönde bir rivâyet aktarılmıştır.¹¹¹

Mâlikî ve Şâfîîler, zekât almayı engelleyen zenginliğin, kendisiyle yeterliliğin meydana geldiği mal miktarı olduğunu aşağıdaki delillerle gerekçelendirmişlerdir:

Hz. Peygamber kefil olduğu borçları ödemekte zorlandığı için kendisine müracaat eden Kabîsa'ya şöyle demiştir: “*Ey Kabîsa, istemek/dilenmek ancak üç grup insan için helaldir: onlardan biri başına bir musibet gelip, fakir kalan ve fakirliği komşularından üç güvenilir kişi tarafından doğrulanan kimsedir. Bu kimsenin hayatını sürdürebilecek miktarda bir mala kavuşana kadar istemesi helaldir.*”¹¹²

Hadisin delalet yönü: Hayat şartları iyi olan kişiye zekâtın helal olmadığı açıkça anlaşıldığı gibi, ihtiyaç durumunda zekâtın caiz olduğu da hadis-i şerifte açıktır. Sonuç olarak, kendisine yetecek miktarda malı olanın istemesi/dilenmesi caiz değildir.¹¹³

Hadisin dilenmeyi yasaklamaktan başka bir şey içermediği de tartışılmış; ancak buna “Dilenmenin yasaklanmasının sebebi dilenen kişide zenginliğin olmasıdır” şeklinde cevap verilmiştir. İhtiyaç yoksulluktur, zenginlikse bunun zıddıdır. Her kim muhtaç duruma düşmüşse bu kimse yoksuldur ve ayette geçen nassın kapsamına girmiştir. Muhtaç olmayan kimseler ise, nisâba malik olsun veya olmasın, haram kılan nassların kapsamına girerler.¹¹⁴

Bu mesele, boşanmış kadına verilecek olan müt'a (bir miktar nakit mal) ve kadınlara verilen nafakanın miktarında bir sınır getirilmemesine kıyas edilmiştir. Buna delil olarak, kendisine müt'a verilecek kadın hakkında inmiş olan şu ayet getirilmiştir: *Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği kadar olmak üzere, onlara mâkul, gönül alıcı şeyler verin.*¹¹⁵

Kendisine nafaka verilecek boşanmış kadın hakkında ise ayeti kerimede şöyle buyrulmaktadır: *Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin.*¹¹⁶ Allah

¹¹¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/38; *Mevâhibu'l-celîl*, 2/342; Şâfîî, *el-Ümm*, 2/77; Nevevî, *el-Mecmu'*, 189/6; Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/206; *el-Mugnî*, 6/471; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1962; Karadâvî, *Müşkiletü'l-fakri*, 87; Ali Muhammed Yusuf el-Muhammedî, *en-Nedvet-ü's-Samîne*, 247.

¹¹² Müslim, *Zekât*, 12; İbn Kudâme *el-Mugnî*, 2/493.

¹¹³ İbn Kudâme *el-Mugnî*, 6/472; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/ 342.

¹¹⁴ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/494.

¹¹⁵ el-Bakara, 2/236.

¹¹⁶ Talak, 6.

Teâlâ bunların hiçbirisine kimsenin çığneyemeyeceği veya yerine getiremeyeceği bir sınır tayin etmemiştir. Zira Allah kullarının bu husustaki özel hallerinden haberdardır.¹¹⁷

3.1.3. Değerlendirme

Âlimlerin bu konudaki görüşlerini aktardık. Hanefîlere göre zekât, ihtiyacı olana verilir. Onlar serveti 200 dirhem gümüşle veya aslî ihtiyaçlar çıkarıldığında bunun üzerindeki 200 dirhem gümüş değeriyle sınırlandırmışlardır. Peki, bir kimse, aslî ihtiyaçlara sahipse ve bunların üzerinde dirhemler iki yüzden az ise, bu dirhemleri kemaliyât ve tahsiniyâtta olan (lüks) ihtiyaçları dışında harcamayacaksa ne yapacaktır? Yani böyle biri zarurî ihtiyaçlar bakımından muhtaç görünmediği halde bu kişiye zekât verilebilir diyebilir miyiz?

Kanaatimizce Hanbelîlerin görüşünün, fakirlerin yeterliliği konusunda zekâtın farz kılınma ilkesiyle uyuşmadığı görülmektedir. Zira onlar, 50 dirhem gümüşe veya kıymetinde mala sahip olanın, kendisine yetmese ve ihtiyacını karşılamasa da kendisine zekât verilmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir. Her ne kadar bazıları ona 50 dirhem kadar verileceğini, biterse ve ihtiyacını gidermemişse bir kere daha verileceğini söylemişse de genel kanaat bu yönde olmuştur. Fakat böyle bir davranışta darlık ve fazla bir zorlama vardır. Üstelik bu, fakirin haysiyetini korumayı ve Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi onu dilenmekten iğnâ etme hedefini temin etmemektedir. Ayrıca, Hanefî ve Hanbelîlerin delilleri, başka delillerle muarazadan hâli değildir.

Burada hem aklî hem de naklî delillere istidlalde bulunmaları sebebiyle tercihe şayan olan yalnızca Cumhurun görüşü kalmaktadır. Bu görüş, kendisini zayıflatabilecek muarazadan sâlim olup kuvvetli delillerle desteklenmiş ve İslâm şeriatının zekât teşriindeki amaçlarına uygun bir görüştür. Mâlikî ve Şâfiîlere göre, zekât almaya mâni olan zenginlik, kendisiyle kifâyetin meydana geldiği miktardır. Her kimin kendisine yetecek kadar malı varsa ve kendisine bakmış olduğu kimselere de yetiyorsa bu kişi zengindir ve ona zekât vermek caiz değildir. Bu şartlara uygun olacak bir varlığa sahip olmayan ise nisâba malik olsa da ona zekât vermek caizdir. Kifâyetin sınırına gelince, bunu şer'î kaynaklar mutlak bıraktığı için sınır tayini örfe havale edilmiştir. Zira Şeriatın ıtlak üzere bıraktığı ve kesinleşmiş bir zabıtası/kuralı olmayan tüm hususlarda zabıta örfdür.

¹¹⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Tehzîbu'l-âsâr*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (Kahire: Matbaatü'l-Medeni, ts.), 1/53.

3.2. FAKİRE ZEKÂT OLARAK VERİLEBİLECEK AZAMÎ MİKTAR

Bu başlıkta bir önceki konudan farklı bir konu ele alınacaktır. Daha önce zekâtın kimlerin hak sahibi olacağı işlendi. Bu başlıkta ise zekât ehli olan fakir ve miskinlerin alacağı zekât miktarı ele alınacaktır. Söz konusu miktar konusunda âlimler üç görüş üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefiler, 200 dirhem gümüş miktarına kadar zekât verilebileceğini beyan ederken, Mâlikîler ve Şâfiîler kendisine ve ailesine kâfi gelecek miktarda zekât verilebileceğini hükme bağlamışlardır. Hanbeliler ise bir yıl yetebilecek miktar ile sınırlandırmışlardır. Mezheplerin görüşleri aşağıda detaylandırılacaktır:

3.2.1. Hanefilerin Görüşü

Hanefilere göre, zenginliğin ölçüsü en az 200 dirhem gümüş veya kıymetinde bir mala sahip olmaktır. Dolayısıyla bu ölçüde bir mala sahip olan kişi artık fakir sayılmaz. Hanefiler 200 dirhem ölçüsünü burada da hükme temel teşkil etmişlerdir. Onlara göre, fakir olan kişiye zekât olarak nisâbın altında (200 dirhem gümüş) bir miktar verilir. Bununla birlikte nisâb kadar veya nisâbtan daha fazla verilirse kerahetle beraber caizdir. Ancak Hanefî âlimlerinden Züfer'e göre fazla verilmesi caiz olmayacağı gibi verdiği de zekâtan düşmez. Hanefî mezhebi, Züfer'in bu yaklaşımının, ailesi ve borcu olmayan kimseler hakkında olduğunu ileri sürmüştür. Zira bir kimsenin ailesi varsa aile fertlerinden her biri için 200 dirhem hakkı vardır. Borçlu olanlarda ise böyle bir sınır yoktur; borcun kapatılabilmesi için 200 dirhemden fazla da verilebilir.¹¹⁸

Deliller

Bu görüş sahipleri fakire nisâbın altında zekât verilmesini, nisâbtan fazla olan bir malın kişiyi zengin kılacağı sebebine dayandırmışlar. Bu meseleye kaynaklık eden söz konusu bu delil, Hanefî mezhebinin zekâtı almaya engel olan zenginliğin sınırını belirlemede de gerekçe olarak kullanılmıştır.¹¹⁹

Bu kadar bir miktarla zenginleşmenin meydana gelip gelmeyeceği tartışılmıştır. Ayrıca gerçekleşse bile bu zenginlik ancak zekâtı kabzettikten (aldıktan) sonra

¹¹⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, 3/13, Kâsânî, *Bedâi' u's-senâi'*, 2/48; İbn Abidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 2/353; Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, thk. Said Pektaş (B.y.: Daru'l-Beşâirîl-İslamiyye, 1432/2011), 216; Karadâvî, *Müşkiletu'l-fakri*, 89; Ali Muhammed Yusuf el-Muhammedî, *en-Nedvet-ü's-Samine*, 245; Ahmed Osman Abdulkadir, *Heddu'l-kifâye fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, 217.

¹¹⁹ Serahsî, *el-Mebsut*, 3/13; Kâsânî, *Bedâi' u's-senâi'*, 2/48.

gerçekleşecektir ki zekâtın hedeflenen de budur. Malı kabzetmeden önce ise bu kişi fakirdir ve zekât vasıtasıyla onu fakirlikten kurtarıp zenginleştirmenin önünde herhangi bir mâni yoktur.

3.2.2. Mâlikî ve Şâfîîlerin Görüşü

Bu mezheplere göre, fakiri, fakirlikten çıkarıp zenginliğe yakın bir seviyeye çıkaracak kadar zekât verilebilir. Bu da kendisine daimî bir surette geçim imkânı sağlamakla mümkündür. Bu, çalışabilecek güçte olan birine çalışabileceği bir araç-alet temin etmek olabileceği gibi ticaret etmek için ihtiyaç duyduğu malı temin etmek de olabilir. Zira Allah Teâlâ zekâtı, bu sınıfların sıkıntılarını defetmek ve maslahatlarını gözetmek için emir buyurmuştur. Zekâtın hedeflenen, fakirliği önlüyor ve ihtiyacı karşılamaktır. Bu yüzden fakir ve miskine ihtiyacını temin edecek miktarda zekâtın verilmesi tabîî bir durumdur. Hanbelîlerden de gelen rivâyetlerin birinde de fetva böyledir.¹²⁰

Bazı muasır ilim adamları¹²¹ Mâlikî mezhebinin fakire verilecek miktar konusundaki görüşünü “bir yıllık yetecek miktarda” şeklinde tespit etmişlerdir. Oysa bu tespit isabetli değildir. Doğru olan görüş, fakirin ihtiyacını karşılayacak ve onu fakirlikten çıkarıp zengin kılacak kadar olmasıdır. Bu konudaki görüşlerini kendi kitaplarından aktaralım:

Mevâhibu'l-celîl isimli kitapta şöyle geçmektedir: İnsanlar arasında zenginlik farklılık arz eder. Kimisi, ailesi küçük, gideri az olduğu için azla yetinirken, bir başkası ise, ailesi büyük, gideri çok olduğu için ancak çokla yetinebilir. İşte bu yüzden bu; içtihadı konu olan bir meseledir. Fakire onu zengin kılacak veya durumunu daha da iyileştirecek kadar vermek ise caizdir. Zira böyle bir kimse zekât alırken fakirdi, zekât da fakirler için meşru kılınmıştır. Biz bu konuda belli bir sınır tayin etmekle sorumlu tutulmamışız.¹²²

Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid isimli eserde ise şöyle geçmektedir: Zekâtın fakire ne kadar verileceği konusunda âlimler arasında ihtilaf meydana gelmiştir. İmam Mâlik bu konuda herhangi bir sınır tayin etmeyip içtihadı havale etmiştir. İmam

¹²⁰ Karafî, *ez-Zehîra*, 3/143; Hattâb, *Mevâhib 'ul-celîl*, 2/347; İbnü Rüşd, *Bidâyetü 'l-müctehid*, 2/38; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/194; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc* (Beyrut: Daru İhyai't-türâsi'l-'Arabî, 1983), 7/164; Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/255; Ali muhammed Yusuf el-Muhammedî, *en-Nedvet-ü's-Samine*, 243.

¹²¹ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1959; Yusuf el-Karadavî, *Fıkhü'z-zekât*, 567.

¹²² Hattâb, *Mevâhibu 'l-celîl*, 2/348.

Şâfî de bu konuda aynı görüşte olup şöyle demiştir: “zekâtın fakire verilecek miktarın nisâb miktarı kadar veya daha düşük olması arasında bir fark yoktur.”¹²³

İbnü'l-Arabî, (ö. 543/1148) Ahkâmü'l-Kur'ân isimli eserinde şöyle demektedir: Bu konudaki kanaatim, nisâb miktarı verilmesi yönündedir. Zira zekâtın hedeflenen şey fakiri zengin kılmaktır. Bu, farklı kişilerin ona zekât vermesi suretiyle de olabilir. Fakir bir kimseye bir kişi zekât verdikten sonra bir zekât daha gelirse kişinin durumuna bakılır; daha önce verilen zekât ona yeterli gelmemişse tekrar zekât verilebilir.¹²⁴

Akdü'l-cevâhir, isimli eserde ise şöyle geçmektedir: Fakir ve miskine kendilerine ve ailelerine yetecek kadar zekât verilebilir.¹²⁵

“Bir yıllık ihtiyacını giderecek kadar verilir” görüşünü İmam Malik'e nispet edenler de bunu, ‘yaşanan beldede her sene düzenli olarak zekât dağıtılıyorsa bu böyledir’ diye yorumlamışlar. Haşiyetü'd-Desuki'de şöyle geçmektedir: “Bir yıllık kadar” görüşünden maksat, toplanmış olan zekâtın para, ekin mahsulü ve hayvanlardan bir yıllık kendisine yetecek kadar miktar bir defada verilebilir demektir. Zahîre'den de şöyle nakledilmiştir: Eğer mal fazlaysa köle ve zevcenin mehri de buna eklenir. Mesnâvî bu konuda demiştir ki, zekât için zikredilen bir yılı, bir senenin içinde eve başka bir zekâtın girmemesiyle kayıtlamışlardır ki bu kayıttan anlaşıldığına göre eğer her sene düzenli zekât dağıtımı yapılmıyorsa bir defada bir yıllık ihtiyaçtan fazlası alınabilir. Doğru olan görüş budur.¹²⁶

Muhammed İliş (ö. 1299/1882), Minehu'l-Celil isimli eserinde şöyle demiştir: “Mâliki fukahası, bir yıllık yetecek miktar görüşünü eve o yıl başka bir zekâtın girmemesiyle kayıtlamışlardır. Bu kayıttan anlaşılmaktadır ki, eğer her sene düzenli zekât dağıtımı yapılmıyorsa bir defada bir yıllık ihtiyaçtan fazlası alınabilir. Daha doğru olan bu görüşü Mesnâvî de söylemektedir.”¹²⁷

Deliller

¹²³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/39.

¹²⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrut: D.K.İ., 3. Basım, 2003), 2/538.

¹²⁵ Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs b. Nizâr el-Cüzâmî es-Sa'dî, *İkdü'l-cevâhiri's-semîne fî mezhebi 'âlimi'l-Medîne*, thk. Humeyd b. Muhammed (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 1/247.

¹²⁶ Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûki*, 1/494.

¹²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş el-Mısırî, *Minehu'l-celil alâ Muhtasari's-Şeyh Halîl*, (Beyrut: Dâru'l- fikir, 1989), 2/86.

Kabîsâ'nın hadisiyle istidlalde bulunmuşlardır: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *Dilenmek ancak üç kişi için helaldir: Kefâlet üstlenen kişi ki, borcunu ödeyinceye kadar dilenmesi helâldir. Sonra dilenmekten vazgeçer. Bütün mal varlığını kaybeden büyük bir felâkete uğramış kişinin geçimini yoluna koyacak kadar -yahut ihtiyacını giderecek kadar- dilenmesi helâldir. Hakkında, kendisini tanıyanlardan aklı başında üç kişinin "filan fakir düştü" diyecekleri kadar fakru zarûrete uğramış kişinin geçimini temin edecek kadar dilenmesi helâldir. Ey Kabîsa! Bu hallerin dışında dilenmek haramdır, dilenen haram yemiş olur.*¹²⁸

Hadis-i şerife göre Hz. Peygamber, muhtaç olan kimseye ihtiyacını tamamen giderecek miktar elde edene kadar dilenmesine müsaade etmiş ve herhangi bir şartla kayıtlamamıştır. Bu da fakire zekâtta daimî bir surette yeterli gelecek bir malı vermeye delalet etmektedir.¹²⁹

Malikîler aklî deliller de getirmişlerdir. Onlara göre, zekât fakire helal kılınmıştır ve herhangi belli bir sınır tayin etmekle mesul tutulmamıştır.¹³⁰ Zekâtta maksat, fakiri muhtaç olmaktan iğna etmektir. Bu da ancak yeteceği kadarını vermekle meydana gelebilir. Hadislerden yola çıkılarak, "bahse konu olan iğna/zengin kılma mutlak bir iğna olmayıp kişiyi dilenmekten alıkoyacak sınırlı/mukayyet bir iğnadır" denilmiştir. Nitekim bir hadisi şerifinde Hz. Peygamber "bugün onları dilenmekten iğna edin" diye buyurmuştur.¹³¹

3.2.3. Hanbelîlerin Görüşü

Fakire ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere 1 yıl yetecek kadar zekât verilebilir. Bu, Hanbelî mezhebinin tercih edilen görüşüdür. Mâlikî ve Şâfiîlerden de bu yönde bir görüş rivâyet edilmiştir.¹³²

Deliller

¹²⁸ Müslim, "Zekât", 109.

¹²⁹ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/194.

¹³⁰ Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/348.

¹³¹ Darekutni, *Kitabu zekâti'l-fitır*, No: 67.

¹³² Hattâb, *Mevâhib 'ul-celîl*, 2/348; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 1/494; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 7/164; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/194; Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/256; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/500; Karadâvî, *Müşkiletu'l-fakri*, 89; Ali Muhammed Yusuf el-Muhammedî, en-Nedvet-ü's-Sâmine, 245; Ahmed Osman Abdulkadir, *Heddu'l-kifâye fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, 217.

Zekâtın vücubiyeti her sene tekrar etmektedir, bu yüzden yeniden bir vücuba kadar, zekâttan yetecek kadar alınması gerekir. Ancak bu görüş şöyle tartışılmıştır: kişinin zekâttan kendisine yetecek kadar aldığı miktar sebebiyle gelecek yıllarda zekât almasına ihtiyacının kalmaması ve bu sayede onun dışındaki diğer fakirlerin her sene zekâttan istifade etmesi mümkün gözükmese de fazla verildiği için bundan istifade edememe ihtimali de söz konusu olabilir.¹³³

Burada Allah Rasûlü (s.a.s.)'in kendi ailesi için bir yıllık gıdasını depolaması davranışına kıyas edilmiştir.¹³⁴ Fakirin durumu da bunun gibi değerlendirilip bir yıl yetecek kadar verilmelidir.

Hz. Ömer (ö. 23/644) şöyle buyurmuştur: “Develeri fazla bir sayıya ulaşmış olsa bile onlara verin.”¹³⁵ Bundan maksat, develer belli bir miktara ulaştığı zaman bile bu malı kişilere yetmiyorsa kendilerine zekâttan verilebilir. Ahmed b. Hanbel'e şöyle sorulmuştur: Bir adamın kendisine zekât düşen hem develeri hem kırk koyunu vardır. Ancak, bu adam fakir ve malı kendisine yetmeyen bir kişidir, böyle bir durumda bu adamın zekât vermesi gerekir mi? Ahmet b. Hanbel, “evet vermesi gerekir” dedikten sonra Hz. Ömer'in zikri geçen hadisini aktarmıştır.

Ancak Hz. Ömer'in hadisinin zahirinden burada anlatılan yorum anlaşılmamaktadır. İbn Ebî Şeybe, Musannef'inde şunları zikretmektedir: Hz. Ömer'e bedevilerin zekâtı hususunda nasıl bir yol takip edileceği sorulduğunda, “Allah'a yemin ederim ki biz onlardan her birine yüz deveye varıncaya kadar zekât vereceğiz”¹³⁶ demiştir.

Buradan anlaşılan, bir yoksula verilecek olan zekât malı yüz deveye de ulaşacak olsa verilebileceğidir. Burada, bir defada yüz deve verilmesi değil, ayrı ayrı zamanlarda verilerek ulaşılmış olan sayı kastedilmiştir.¹³⁷

3.2.4. Değerlendirme

Bu meselede kendisiyle istidlalde bulunulacak güçlü deliller bulunmamakta, genellikle ictihâd ve incelemeye dayanmaktadır. Mezheplerin ihtilâfı ve tartışmalardan,

¹³³ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/500; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/194.

¹³⁴ “Hz. Peygamber Benî Nadr hurmalarını satar, ailesi için o senenin gıdasına yetecek kadar saklardı. Bk. “Buhâri, “Nafakât”, 3.

¹³⁵ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, 3/95.

¹³⁶ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, 3/95.

¹³⁷ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *Kitabu'l-emvâl*, thk. Halil Muhammed Herrâs (Beyrût: Dârü'l Fikr, ts.), 1/676.

fakirin zekâttan alabileceği miktar konusunda şer'î olarak belirlenmiş herhangi bir miktarın olmadığı görülmektedir. Bu yüzden zekât verilecek herkesin derece ve konumu ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Bazı fakirler vardır ki, çalışıp kazanarak zengin olabilir; ancak çalışacağı araç ve gereci olmadığından bunu başaramaz. İşte böyle biri için zekâttan verilecek bir meblağla kendisine bu alet ve edevat temin edilebilir. Bu meblağın bir yıllık ihtiyaca yetecek miktardan fazla olmasında da bir beis yoktur. Fakirlerden bazıları da vardır ki, çalışıp kazanabilir ancak kazandığı kendisine yetmez. Böyle birinin zekâttan yararlanması meşrudur. Bazı fakirler de çalışıp kazanamayacak kadar zayıftır. Böyle fakirler hakkında, her sene bir yıllık yetecek kadar zekât aldığına dair bir zann-ı galip oluşursa evlâ olan onun dışındaki diğer fakirlerin de zekâttan yararlanabilmeleri için bir senelik ihtiyaç esas alınarak verilmesidir.

Ancak, her sene zekâttan kendisine bir yıl yetecek kadar zekât almadığına dair bir zannı galip oluşursa bu durumda zekât veren bir ömür ona yetecek kadar da verebilir. Bu konuda Ebû Ubeyde selef âlimlerden birçok rivâyet aktarmıştır. Bu rivâyetler, zekâttan maksat ve hedefin sadece kıtlık ve açlık gibi geçici bir sıkıntıyı ortadan kaldırmak olmadığını aksine asıl maksadın yiyecek, içecek, giyecek, mesken-barınak, binek vb. hayatın temel ve zarûrî bütün gereksinimlerini ne israfa kaçarak ne de cimri davranarak temin etmek olduğunu teyit etmektedir. Buna delalet eden rivâyetlerden biri Hz. Ömer'in şu sözüdür: “verdiğinizde zenginleştirin”.¹³⁸ Ebû Ubeyde'den rivâyet edildiğine göre, “bu (zekât), ancak bunun (zengin kılma) içindir” demiştir.

Yine Ebû Ubeyde'ye (ö. 224/838) göre, tüm bu rivâyetlerden anlaşılmaktadır ki; Müslümanlar için, ihtiyaç ehline verilen zekâtın miktarı konusunda bir sınırlama getirilmemiştir. Zekât verilen kişi borçlu olmasa dahi verilen zekâttan başka fakirlerin yararlanmamasında herhangi bir mahsur yoktur. Aksine, zekâtı veren kişide kayırma veya hevasını yeğleme yoksa burada muhabbet ve iyilik meydana gelmektedir. Mesela, Malı çok olan bir adam, Müslümanlardan bazı salih ve fakir kimselerin sığınabilecekleri bir evlerinin olmadığını gördü. Bunun üzerine kendi malının zekâtından onları kışın soğuşundan, yazın sıcağından koruyacak yazlık bir ev satın aldı. Veya onları elbiseye muhtaç bir halde görüp namazda avretlerini örtecek, sıcak ve soğuktan koruyacak elbise alıp giydirdi. Ya da kötü bir efendinin yanında, efendisinin kendisine zulmedip kötü davrandığı bir köleye denk geldi ve buna kayıtsız kalmayarak onu satın alıp azat etti. Ya da

¹³⁸ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-ımvâl*, 676.

yeri, yurdu uzak olan bir yolcunun yolda kaldığına rast geldi ve bir binek kiralayarak veya satın alarak onu memleketine gönderdi. İşte, ancak çok olan bir mal ile yapılabilen bu ve benzeri tüm hususlar, kişinin bu yaptıklarının nafile olmasına izin vermemiş, malın zekâtından saymıştır. Peki, bununla farz olan zekâtı da eda etmiş olur mu? Elbette! Bundan sonra dilerse ihsanda bulunur. Ben böyle bir şekilde zekât vereni engelleyen kişiler konusunda endişeliyim. Zira kişi farz olmayan nafile sadakalarda cömert davranmamaktadır. Böyle fetva veren biri ise fetvasıyla farzdan alıkoymaktadır. Bu da hakların zayi olup, hak ehlinin ziyan olmasına neden olmaktadır.¹³⁹

Yukarıda daha uygun olana dikkat çekmekle beraber, beldenin geri kalanlarından zekâtı hak eden yoksulların durumunu dikkate almak gerektiğini de belirtmekte fayda vardır. Bir ömür yararlanacak kadar zekât verildiğinde başka muhtaçların zekâttan mahrum kalması söz konusu olacaksa bir yıllık yetecek kadar verilmelidir. Zekât dağıtımının yapıldığı yerlerin çokluğu sebebiyle bunu kontrol etmenin kolay olmaması, diğer yandan zekât kaynak ve gelirlerinin ve fakir ve ihtiyaçlarının gerçekte ne ve ne kadar olduğunun yeterince çalışılmamış olması, bu konularda bilimsel araştırma yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Hatta tüm devlet ve kurumlar aylık sistemi benimsediği için, yoksulluğun ürkütücü bir şekilde yayılmasının yanı sıra zenginlerin de zekât vazifesini hakkıyla yerine getirememesi nedeniyle fakirlere bir aylık yetecek kadar verilmesi gerektiğini söylemek de mümkündür.

Bazı mezheplerin fakire verilebilecek miktârı “bir ömür yetecek” şeklinde tanımlaması esasen sorunlu gözükmektedir. Zira ömrün müddeti kul tarafından bilinebilir değildir. Dolayısıyla bir ömür yetecek miktar “kaç yıl” üzerinden hesap edilecektir? Fakirin ne kadar ömrü kalmıştır? Bu sorular cevapsız sorulardır. Ancak bazı fıkıh kitaplarında geçen “emsallerinin vefat ettiği ortalama yaş” kaydı, zekât için mevzu bahis edilen ömrün bu şekilde takdire belirlendiğini göstermektedir.¹⁴⁰

3.3. ZEKÂT ALMAYI HAK ETMEDE DİKKATE ALINAN KİFÂYET UNSURLARI

Daha önce ele aldığımız konularda Hanefîlerin dışında kalan Cumhura göre, zekât almayı engelleyen zenginliğin sınırının, kişinin kendisine ve ailesine yetecek kadar malının

¹³⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu 'l-emvâl*, 676.

¹⁴⁰ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/194

olmasıyla tayin edildiğini, keza bu kimseye verilecek zekâtın miktarı ve süresi hakkında ise kendisine bir yıl veya ömür boyu yetecek kadar bir miktar olarak belirlendiğini ifade etmiştik. Bundan hareketle, söz konusu yetecek miktarın hangi unsurlarla ölçüleceğini de beyan etmemiz gerekmektedir. Bu, bölgeden bölgeye, zamandan zamana farklılık gösteren göreceli bir durum olmakla birlikte, kifâyetin meydana gelmesinde dikkate alınması gereken unsurların netleştirilmesi gerekmektedir. Bununla beraber, daha önce fıkıh âlimleri tarafından belirlenen unsurlar, günümüzde de zekât almayı engelleyen kifâyet için yeterli midir? Yoksa insan için temel ihtiyaç olabilecek bazı yeni unsurları da eklemek gerekmekte midir? Bunu da incelemek gerekiyor. Dört fikhî mezhebin her biri bu hususu aslı ihtiyaçlar kapsamında bir birinden farklı şekillerde ele almış ve değerlendirmiştir. Bazen bir mezhebin zikrettiği unsura diğer bir mezhebin hiç temas etmediği görülebilmektedir. Fıkıh literatürümüzde kifâyetin belirlenmesinde üzerinde durulan unsurlar şunlardır:

1. Yiyecek ve İçecek
2. Giyecek
3. Barınma (konut)
4. Hizmetçi
5. Taşıt (binek)
6. Şerî ve fennî eğitim
7. Eğitim kitapları
8. Meslek-sanat aletleri
9. Savaş aleti
10. Yoksulları evlendirme

Bu saydıklarımız, âlimlerin eserlerinde zikrettiği unsurlardır. Bu, asırlara dayanan bir tayindir. Ancak, söz konusu bu unsurlarda çok geniş bir değerlendirme alanı vardır. Yaşadıkları dönemde bu unsurlardaki yeterliliğin ne derece ve ne miktarda gerçekleştiğine bakmak gerekmektedir. Diğer yandan zamanımızın dayattığı ve dikkate alınması gereken başka unsurların da olduğu kuşkusuz doğrudur. Bu yeni unsurları da daha önce zikredilen yeterliliğin kapsamına dahil etmemiz mümkün müdür, değil midir? Söz konusu bu yeni unsurlara örnek sadedinde birkaç tane saymak gerekirse:

1. Yoksullar için kuyu açma
2. Tedavi ve ilaç masrafları

3. İletişim araçları

4. Bilgisayar cihazları

Bu saydığımız unsurları daha önce belirlenen unsurlara dahil etmemiz mümkün müdür? Bu unsurları temin edemeyen ve bulunduramayan kimse fakir sayılıp zekât almaya ehil olabilir mi? Zira birçok âlim yeterlilik unsurlarını sıraladıktan sonra “ve kişinin durumuna göre ne ifrata ne de tefrite kaçmaksızın kendisine gerekli olan diğer şeyler”¹⁴¹ diye kayıt eklemiştir. Bu unsurları ihtiyaç kapsamına dahil etmediğimizde bunlardan bazısına sahip olanı yoksul sayıp zekât vermek caiz midir? Yoksa bu kişinin elinde bulunan bu eşyaları satarak geçimini sağlama imkânı olduğundan caiz değil midir? Bundan hareketle bu başlığı üç alt başlık halinde sunmaya çalışacağız.

3.3.1. Fakihlerin Temel İhtiyaçlar Kapsamına Dâhil Ettiği Durumlar

Çalışmamızın girişinde ilk dönem âlimlerinin tayin etmiş olduğu temel ihtiyaçlar zikredilmişti. Şu var ki her bir unsur için titiz bir sınır tayini yapılmamıştır. Daha çok, insanların örfüne, orta seviyedeki hallerine bakılmış ne tefrit ne de ifrat denilerek bir ölçü takdir edilmiştir.

Bu ifadeler genel itibariyle faydalı olsa da uygulamaya geçildiğinde bazı durumlarda hükme varmak zor olmaktadır. Ayrıca, bilhassa yaşadığımız çevrede insanların gerçeğine ve örfüne indirgenmesi bakımından bazı temel ihtiyaç unsurları üzerinde ayrıntılı durulması gerekmektedir.

Bu yüzden, bu unsurların her birini ve bunlarda kifâyetin nasıl ölçüldüğünü, pratikteki bazı uygulamalarıyla beraber net bir şekilde belirtmek daha doğru olacaktır. Fakihler, birtakım temel ihtiyaç sayılacak unsurlara bakarak kişinin ona sahip olmasıyla fakir ve zekâta ehil olmasını engelleyen durumla, bu eşyalara sahip olabilmesi için kendisine zekât verilmesi arasında ayırım yapmışlardır. Yani bu mallara sahip olması onu zekât ehli olmaktan çıkarması ayrı bir konu, bu mallara sahip olması için onlara zekât vermek başka bir konudur. Bu, üzerinde durup düşünülmesi gereken dakik bir konudur. Bu sebeple, gerekli olması ve ona sahip olmayanların zekâta müstahak olması bakımından her unsur eşit seviyede değildir. Bu konu, mesken-konut, hizmetli, araç vb. temel ihtiyaçlar konusu işlenirken açık bir şekilde anlatılacaktır.

¹⁴¹ Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, 2/311.

Hasan Basrî'den (ö. 110/728) şöyle rivâyet edilmiştir: “Bir kimse on bin dirheme sahip olsa bile ona sadaka vermek helaldir.” Ey Ebû Said bu nasıl olabilir? denildiğinde “Evi olur, hizmetlisi olur, araç gereç ve silahı olur ki kişi bunları satmaktan nehyedilmiştir.” demiştir.¹⁴²

3.3.1.1. Beslenme

Yeme ve içmenin insanların yaşayabilmesi için temel zarûrî ihtiyaç olduğu, kendisine ve ailesine yetecek kadar gıdayı temin edemeyen kimsenin yoksul sayıldığı ve bu sebeple zekât almaya müstehak olduğu konusu tartışmasız herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Buradaki problem, yeme ve içme ihtiyacı için getirilen kifâyet sınırının tayinidir. Bir kimse için şu kadarı yetiyor, başka biri için şu kadarı yetmiyor derken bunu neye göre takdir ediyor ve hangi gıda ürünlerini esas alarak ölçüyoruz?

Birilerinin, Hz. Peygamber'in “*kim malını arttırmak için insanlardan dilenirse, cehennemden közünü istemiş olur. Artık isterse azla yetinsin, isterse çoğaltmayı istemeye devam etsin*”¹⁴³ hadisinden hareketle ‘fakir biri bir gün ve bir gece kendisine yetecek kadar bir yiyecek ve içecek bulabiliyorsa bununla yetinmesi gerekir’ denmesi mümkündür. Nitekim İmam Gazzâlî şu hadisi delil getirerek bu görüşü tercih etmiştir: “*Ademoğlunun şu üç şey dışında (temel) hakkı yoktur: İkamet edeceği bir ev, avret yerlerini örtecek giysi, katıksız ekmek ve su.*”¹⁴⁴ Bazıları hadisteki “katıksız ekmek ve su” ifadesini “kendisini sağlam-sağlıklı tutacak yiyecek” şeklinde rivâyet etmiştir. Yiyeceğin miktarı, günümüzde şer‘ân takdir edilmiş olan bir müd¹⁴⁵ kadardır. Bu yiyeceğin türü ise azık olarak depolanabilen ve insanın yaşamını sürdürebileceği besinlerdir. Bu yüzden arpa bile olabilir. Sürekli katık (ekmeğin yanında başka yiyecekler) bulundurmamak fazlalık olup tamamen kesmek ise zarardır. Bazı durumlarda onu talep etmek ise ruhsattır.¹⁴⁶

Ancak bu yaklaşım yoksulluk sorununu çözemez. Zira yukarıda geçen birinci hadis ve aynı manada rivâyet edilmiş diğer hadisler insanlardan dilenmemeyi emrettiği şeklinde değerlendirilmektedir. İmam Gazzâlî'nin istidlalde bulunduğu hadis ise zayıf bir hadis olup

¹⁴² Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Ebu'l-vefâ el-Afgânî (Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, ts.), 2/94.

¹⁴³ İbn Mace, “Zekât”, 26.

¹⁴⁴ Tirmîzi, “Zühhd”, 34.

¹⁴⁵ Müd, çeyrek sâa denk gelmektedir. Bk. Cengiz Kallek, “Müd”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Erişim 01 Ağustos 2022).

¹⁴⁶ Gazzâlî, *İhya-u Ulumi'd-din*, 4/214.

¹⁴⁷delil olmaya kabil değildir. Sahih olsa bile ya da aynı manada başka bir hadis olsa bile bu zühde hamledilir. Yoksa bu miktarda bir mala sahip olan kimseye zekâtın haram olduğu anlamı çıkmaz. Bu hadisi tahriç eden veya selef âlimlerden aktaran âlimlerin büyük çoğunluğunun söz konusu hadisleri züht başlığı altında ele almaları bunu desteklemektedir.

Zekâtın İslâm'da yasallaştırılmasının yegâne hedefi yoksulluk problemini çözmek ve onu kökünden söküp atmaktır. Bir kimse asgarî sınır olan kendi bedenini sağlam-zinde tutacak yiyecek ve içeceklerle yetinirse yoksul olarak kalacaktır. Bu kadarıyla yaşamını sürdüren birinin bazı günler yiyecek bulup bazı günler bulamaması da mümkün olduğundan hayatı bu şekilde asla düzeliyor iyileşemez.

Bu nedenlerden dolayı Şâfiîler, yiyecek ve içeceğin miktarını, insanların örfüne göre kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere uygun ve yetecek kadar diye belirlemişlerdir.¹⁴⁸ Nitekim Zekât da fakiri yoksulluktan kurtararak onu normal bir hale kavuşturmak için teşri olunmuştur. Bu yüzden kendisine uygun olan gıdayı sadece yoksulların maişeti için yeterli olan gıda diye değerlendirmemiz gerekmemektedir. Aksine yaşadığı çevrede ve toplumda insanların geçimini sağladığı ortalama seviyede olan gıdaları esas almamız gerekmektedir.

Hâlihazırda bir fakirden kendisine yettiği ve maişetini sağladığı gerekçesiyle yiyeceğinin her zaman etsiz pilav olmasını veya kuru ekme, soğan vb. gıdalar olmasını talep etmemiz uygun değildir. Bu yiyeceklerin bazı zamanlar tercih edilmesi veya edilmemesi bunu değiştirmez. Bu tamamen insanların örfüyle ilintili bir durum olup her zaman bu şekilde sürdürülemez. Zira bu yiyecekler orta seviyeden sayılabilecek gıdalar değildir. Bu yüzden bir kimse geçimini her zaman bunlarla yapıyorsa bu kişi yoksuldur ve yoksulluktan çıkmamıştır. Bu da zekât'ın, fakiri yoksulluktan kurtarma hedefiyle uyuşmamaktadır.

3.3.1.2. Giyecek

Bu konuda diğer meselelerde olduğu gibi farklı görüşler ileri sürülmüştür. Gazzâlî, geçimi sağlayacak gıdalarda olduğu gibi giyim konusunda da aynı hadisi delil göstererek

¹⁴⁷ Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî Ebü'l-Ferec, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi*, thk. İrşâdülhak el-Eserî, 2 Cilt (Pakistan: İdaretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 2. Basım, 1401/1981), 2/799; Nasıruddin Muhammed el-Elbânî, *Zaîf-u sünen-i Tirmizi* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1411/ 1991), 1/263.

¹⁴⁸ İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-fikhiyyetü'l-kübra* (B.y.: el-Memleketü'l-İslâmiyye, ts.), 4/76; Haddâd, *Zâbitu heddi'l-kifâye fi istihkâki'z-zekât ve 'anâsiruhu*, 23.

muteşedit davranmıştır. Zira hadiste “avreti örten elbise” ifadesi geçmektedir. Buna ilaveten şunları da kaydetmektedir: “Elbisede kifâyet ölçüsü, israfa kaçmamaya dikkat ederek normal standartlarda giyinen insanların giydiği gibidir. Bu da bir elbise, gömlek, mendil, pantolon ve ayakkabıdır. Bunların dışında her birinden ikinci bir tane olmasına gerek yoktur.”¹⁴⁹ Ancak Gazzâlî’nin zikrettiği bu ölçü günümüzde yoksulluğun en alt sınırı sayılmaktadır. Tek elbisesi olup onu yıkadığında kuruması için evde oturup bekleyen bir fakirin olmadığı kanaatindeyiz.

Öte yandan meseleye daha gerçekçi ve mevcut hale uygun bakanlar da var. İmam Nevevi bazı Şâfiî âlimlerden naklettiğine göre “Bir kimsenin oturduğu bir evi, ona yakışan bir elbisesi varsa bu kişi fakir sayılır. Bu varlık, onu zekâttan mahrum etmez; zira bunlar zarûrî ihtiyaçlardır.”¹⁵⁰ Bu ifadelerde geçen “ona yakışacak elbisesi” ifadesinden anlaşılmaktadır ki kişinin elbisesi sadece onu örtecek bir elbise ile sınırlandırılmamıştır. Aksine onu güzelleştirecek ve ona yakışacak kalitede bir giysi de normal bir ihtiyaç kabul edilmiştir. Bu yüzden erkek veya kadının bu tarzda elbiselere sahip olmaları fakir olmaya engel teşkil etmemektedir. Zira bir kadının hem eşine hem de muhtelif münasebetlerden dolayı başka kadınlara da güzel görünmek için güzel elbiseler giyinmeleri gerekir. Bilhassa bu zamanda insanların âdetlerine göre çeşitli davet ve düğünlerde güzel görünmeye ileri derecede önem verilmektedir.

Bazı âlimler, birden fazla olsa da bu tarz kıyafet ve giysilerin zekât almaya engel olmadığını açıkça belirtmekte ve kadının ziyet eşyasını da buna eklemektedirler. İbn Hacer Tuhfetu’l-muhtac isimli eserinde şöyle demektedir: Kişinin yılın bazı özel günlerinde güzel görünmek için giymiş olduğu kıyafetleri birden çok olsa bile zekâta engel değildir. Buradan, bazı âlimlerin kadınların âdet gereği kendisine uygun ihtiyaç duyduğu ziyet eşyalarının da fakir olmaya engel teşkil etmediği anlaşılmaktadır.¹⁵¹

Bu meselede Hanbelîler de aynı kanaattedir. Bir kadının zekâta müstahak olabilmesi için, giyinmek veya güzel görünmek için sahip olduğu ziyet eşyasını satmasına gerek yoktur. Yeterli görülmüş sınırı aşmadığı sürece bu mallara sahip olması onun zekâta ehil olmasına mâni değildir.¹⁵² Hanefî mezhebi bu konuda daha dar bir çerçeve çizmiştir.

¹⁴⁹ Gazzâlî, *İhyâu ‘ulumî’ d-din*, 4/214.

¹⁵⁰ Nevevî, *el-Mecmu’*, 6/171.

¹⁵¹ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu’l-muhtac*, 7/151.

¹⁵² Mansur b. Yunus el Buhûî, *Keşşafu’l-kina*, 2/272.

Onlara göre, ziynet eşyaları orta halli; yani aslî ihtiyaç oranında olmalıdır. Bu bağlamda zinet eşyaları, kap ve giysiler, nisâb miktarını aşmaları durumunda zekâta tâbi görülmüştür.¹⁵³

Ancak görüldüğü kadarıyla, bunun ihtiyaç miktarı ile sınırlandırılması gerekmektedir. Yani giyinmesi âdet olan ziynet eşyası olmalıdır. Giyilmesi veya takılması mutad olmayan, bulundurmaktan ve giymekten ziyade ticarete veya hazine haline dönüşmüş eşyalar fakir olmaya mâni olmalıdır.

Bulundurulması fakirliğe engel olmayan elbiselerin sayısına gelince, bu konuda daha önce vermiş olduğumuz Şâfiîlerin görüşüne göre fazla olmasında bir beis yoktur. Nitekim günümüzde birçok giysiye sahip olmak genel bir adet haline gelmiştir. Bu yüzden fakir sayılmada yeterlilik sınırını bir elbiseyle sınırlamamıza gerek yoktur. Kanaatimizce burada kişinin yaşadığı toplum ve çevredeki yaygın olan örf dikkate alınmalıdır. Nitekim Şâfiî ve Hanefî âlimleri fakirliğin, kişinin yanında yaz mevsiminde giymediği kış elbiselerini; kış mevsiminde de yaz elbiselerini bulundurmasına engel olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁴

3.3.1.3. Mesken-konut

Hiç şüphesiz herkesin bir eve sahip olabilmesi tartışılmayacak insanî bir temel ihtiyaçtır. Ancak burada sorulacak soru şudur: Bir kimseye ev alabilecek miktarda zekât verilebilir mi? Yoksa kira ücreti mi verilmelidir?

Fakire zekâttan ne kadar verileceği bahsinde daha önce zikrettiğimiz üzere fıkıh âlimleri tarafından bu hüküm tartışılmıştır. Buna binaen 200 dirhem gümüş veya değerinde mal görüşünde olan Hanefiler ile 1 yıllık ihtiyaçtan fazla verilmesine izin vermeyen Hanbelîlerin görüşüne göre fakir birine bir ev yapması veya satın almasına yetecek kadar zekât verilemez. Ancak bir ömür yetecek kadar bile verilmesine cevaz veren Mâlikî ve Şâfiîlere göre böyle bir amaçla zekât verilebilir. Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîlere göre mu'teber

¹⁵³ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtar*, 2/348.

¹⁵⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-senai'*, 2/48; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/193; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1964; Haddâd, *Zâbitu heddi'l-kifâye*, 22 .

olan verilecek zekât ile evin kiralanması değil satın alınmasıdır.¹⁵⁵ Hatta bu konuda Şâfiîlere göre eğer kişi kiracı olarak bir yerde kalmayı adet edinmişse, bir evi satın alacak kadar paraya mâlik olana kadar fakirlik vasfından çıkmış olmaz. Ancak kendisine özel olarak tayin edilmiş bir vakıfta kalanı, hükmen mâlik sayıldığı için bundan hariç tutmuşlardır.

Bu konuya dair daha önce de geçen Hasan Basrî'den gelen şu rivâyeti delil göstermişlerdir: “Bir kimse on bin dirheme sahip olsa bile ona sadaka vermek helaldir” demiştir. Ey Ebû Said bu nasıl olabilir? diye sorulduğunda “Evi olur, hizmetlisi olur, araç gereç ve silahı olur ki kişi bunları satmaktan nehyedilmiştir” demiştir.¹⁵⁶

Evin eşyaları da meskene dâhildir. Şâfiî ve Hanefîler bu konuda hem fikirdirler. Ancak Şâfiî mezhebi bu eşyaları bir yıl içinde ihtiyaç duyduğu eşyalar olmakla kayıtlamışlardır. Sanki bununla, tam bir yıl boyunca ihtiyaç duyulmayan eşyaların temel ihtiyaç kapsamına giremeyeceği kastedilmiştir.¹⁵⁷

Değerlendirme

Doğrusu şu ki, âlimlerin bu görüşlerinin İslâm'ın, zekâtta gözettiği hedefe dayanmaktadır. Zira İslâm hukukunun öncelikli hedefi insana daimî bir surette maişetinde yeterliliği sağlamaktır. Daimî surette yeterlilik ise ancak kişinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin barınacağı ve kendisinden sonra varislerinin kalmaya devam edeceği bir eve sahip olmasıyla mümkündür. Şu var ki, bu zamanın örfüne ve bilhassa ülkemizde yaşayan insanların yaşam tarzına baktığımızda bir insanın oturacağı evin kira bedelini ödeyebilmesi, kifâyetin gerçekleşmesi sayılmaktadır. Zira insanların çoğunluğunun evi olmayıp genellikle kiracı olarak ev temin etmektedirler. Şayet bir kimsenin evsiz olduğunu ve satın alacak kadar parayı da bulamadığını ileri sürerek bu kişinin fakir kabul edilmesi gerektiğini söylersek tüm bu kimseleri yoksulluk tanımına içine dahil etmeliyiz. Hâlbuki görünüşe göre bu kimseler ücret karşılığında kiraladıkları evlerle yetinebilmektedirler.

Bunun yanı sıra bir evde oturma karşılığında ücret veremeyene de bakmak gerekir. Böyle birine kira ücreti kadar mı yoksa bir ev alacak kadar mı zekât verilmelidir? Öyle

¹⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, 2/165; Kâsânî, *Bedâi'ü's-senâi'*, 2/47; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtar*, 2/347; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/342; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/346; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtac*, 7/150; Şirbînî, *Mugni'l-muhtac*, 4/172.

¹⁵⁶ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl*, 2/94.

¹⁵⁷ Kâsânî, *Bedâi'ü's-senâi'*, 2/47; Şirbînî, *Mugni'l-muhtac*, 2/172; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1964; Haddâd, *Zâbitu heddi'l-kifâye*, 24 .

anlaşıyor ki bu, duruma göre değişmektedir. Kim bir gün rızkını elde etmeyi ve evinin kirasını ödeyebilmeyi umuyorsa, kendisine yetene kadar her senenin kirası kendisine verilir. Ancak, böyle bir ümidi olmayan kimselere gelince, mesela kendisine bakacak kimseleri olmayan kötürüm biriyse, ya da kadın veya öksüz ise ve kendilerine rızık temin edecek kimselerin bulunacağı da umulmuyorsa evin değeri kadar vermek onlar için kalıcı yeterlilik sağlaması bakımından daha uygundur.

Fakir ve muhtaçlar için ev inşa etmek veya satın almak gayesiyle zekât vermenin caiz olduğu görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Fakir kimse, çalışıp kazanabilecek kudrette olmamalıdır. Diğer bir deyişle kazandığı takdirde kazancı ihtiyaçlarını temin etmiyor olmalıdır. Zira böyle bir kabiliyette ise bir ev satın alması için zekât verilmesi caiz değildir. Ancak ihtiyaç duyması durumunda mesleğini icra etmesi amacıyla kendisine gerekli olan alet ve edevatı temin etmesi için zekâttan bir miktar verilebilir.

2- Eğer satın alınacaksa evin değerinin ifrat ve tefrit olmaksızın fakirin durumuna uygun olmalıdır.

3- Gıda ve giyim gibi zarûfî ihtiyaçlar için acil bir şekilde masrafı gerektiren nedenler olmamalıdır. Eğer böyle bir neden varsa buna öncelik verilmelidir. Zira zarûfî ihtiyaçları temin etmek kişiyi kiracı olmaktan kurtaracak bir ev satın alma veya inşa etmekten daha önemlidir.

4- Eğer her yıl kirayı tahsil edebilecekleri kanaati hâkimse kanaatimizce evlâ olan ev satın alması için zekât malından verilmemesidir. Zira bundan her zaman gerekli olan temel ihtiyaçların temini için çok sayıda fakir istifade edecektir.

3.3.1.4. Hizmetli

Dört mezhep, kişinin hizmetlisinin bulunmasının fakir olmaya engel olmadığı ve onu zekâta ehil olmaktan çıkarmayacağı konusunda hemfikirdir.¹⁵⁸ Böylece hizmetliyi temel ihtiyaç unsurlarından saymışlardır. Ancak bazıları hizmetli ifadesini kullanırken diğer bazıları bunu köle diye belirtmişlerdir. İmam Nevevî'ye göre, "İnsanın hizmet için ihtiyaç duyduğu köle tıpkı ev gibidir. Ve bu ikisine sahip olmak, ihtiyaç duyulan giyim vb.

¹⁵⁸ Serahsî, *el-Mebcut*, 2/165; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtar*, 2/347; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/342; Hattâb, *Mevahibu'l-celil*, 2/346; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtac*, 7/150; Şirbinî, *Mugni'l-muhtac*, 4/172; Merdâvî, *el-İnsaf*, 3/165.

şeyleri satın almak için zekât almaya engel değildir.”¹⁵⁹ Bazı âlimler, kişinin bir hizmetliye ihtiyaç duyacak bir durumda olması gerektiğini şart koşmuşlardır. İbn Hacer el-Heytemî’ye göre, “Hizmetli ve binek, kişinin durumuna göredir.”¹⁶⁰ Bazıları da kişinin bulunduğu konum gereği kendi hizmetini kendisinin yapması, onuruna zarar veriyorsa veya tek başına üstlenmesi ve yapılması âdeten meşakkatli sayılan bir yük altındaysa diye şart koşmuşlardır.¹⁶¹ Mâlikîler ise, “Zekât olarak verilmek üzere ayrılmış olan mal, fakir için kifâyet edecek miktardan da fazlaysa, zekâta ek olarak fakire hizmet edecek bir kölenin parası da verilebilir” şeklinde kanaat bildirmişlerdir.¹⁶²

Burada fakihlerin görüşlerinin daha çok hizmetlinin, fakirin fakirlikle nitelenmesine engel olmadığı yönündedir. Yoksa kişiye köle veya hizmetli alması için zekât verilir anlamında değildir. Yalnızca Mâlikî mezhebinde yukarıda da geçtiği gibi “mal fazlaysa hizmet edecek bir köle için para verilir” diye bir beyan mevcuttur. Fakihlerin zikretmiş olduğu bu görüşlerin temelinde kendi yaşadıkları zaman ve beldelerindeki örften başka dayandıkları herhangi bir delil yoktur. Dahası Buhârî ve Müslim kanalıyla bize ulaşan hadis metinleri bu ichtihadların aksini bildirmektedir. Nitekim Hz. Fatma (r.a.) bir keresinde çok işten şekva ederek Hz. Peygamber’e gelerek bir hizmetli talebinde bulunmuş, Hz. Peygamber kendisine “*Sana bir hizmetliden daha hayırlı olanı haber vereyim mi? Yatağına girince, Otuz üç kere sübhanallah, otuz üç kere elhamdülillah, otuz üç kere de Allahuekber de*”¹⁶³ buyurmuştur.

Bazı Şâfiîlerin zikrettiği “kendi hizmetini kendi yapması onuruna zarar veriyorsa” kaydı çok uzaktır. Zira Hz. Peygamber ve ashâbı kendi hizmetlerini kendileri yaptılar. Sahih hadiste geçtiğine göre Hz. Aişe’ye (r.a.) Hz. Peygamber’in evde ne yaptığı, neyle meşgul olduğu sorulmuş, şöyle cevap vermiştir: “Evdeki ev işlerinde yardımcı olur; ancak ezanı duyduğunda Mescide gitmek için çıkardı.”¹⁶⁴

Hz. Peygamber’in evdeki işlerle ve kendi hizmetiyle meşgul olması onun izzetine zarar vermiyorsa kimin onuru zarar görebilir ki? Kaldı ki, onurun zedelenmesi kişinin kendi hizmetini ifâ etmesiyle değil, zekât almasıyla gerçekleşir.

¹⁵⁹ Nevevî, *el-Mecmu’*, 6/171.

¹⁶⁰ İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva’l-fikhiyye*, 2/36.

¹⁶¹ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu’l-muhtac*, 7/151.

¹⁶² Hattâb, *Mevahibu’l-celîl*, 2/348.

¹⁶³ Müslim, “ez-Zikr ve’d-Dua”, 81.

¹⁶⁴ Buhârî, “el-Cema’a ve’l-İmâmet”, 29.

Bu meselede ağır basan görüş, bu durumun kişinin hizmetliye olan ihtiyacı çerçevesinde değerlendirilmesidir. Mesela bir kimsenin hastası vardır ve ona bakacak kimsesi de yoktur, işte bu bir ihtiyaçtır; bu yüzden bunda bir beis yoktur. Ancak böyle bir ihtiyaç söz konusu değilse böyle bir zamanda hizmetlinin temel ihtiyaçlardan sayılması doğru değildir. Zira bu zamanda insanların örfünde hizmetli, zarûriyyattan veya hâciyyattan değil olsa olsa tahsiniyyâtan kabul edilebilir. Birçok araç ve gerecin rahatlıkla kullanılarak hayatı kolaylaştırdığı bu devir, önceki devirlere göre farklıdır. Zira daha önceki çağlarda ev işleri gayet zordu.

3.3.1.5. Binek (araç)

Dört mezhebin hepsi, kişinin binmiş olduğu binek ve aracın fakirliğe engel olmadığı ve zekâtı almaya engel teşkil etmediği konusunda görüş beyan etmiştir.¹⁶⁵ Bazı âlimler binek ifadesi yerine at ifadesini kullanmıştır. Zira hadisi şerifte ifadeler şöyle geçmiştir: “*At üzerinde bile gelecek olsa bir şeyler isteyene yardımcı olun.*”¹⁶⁶

İlim ehlinden bazıları hadis-i şerifi zahiri manasına hamletmiştir. İbn Abdilber’e (ö. 463/1071) göre, şayet kişi işine yürüyerek gidemiyor ve bu yüzden bir ata ihtiyaç duyuyorsa bu onu fakirlik kapsamından çıkarmadığı gibi, zengin olduğu için zekât verilemeyenler sınıfına da dahil etmez.¹⁶⁷

Bazı âlimler ise hadisi şerifi farklı yorumlamışlardır: Şevkânî’ye (ö. 1250/1834) göre bu hadiste Müslüman’ın hüsnu zanda bulunması gerektiğine; yani dilenen kişinin ihtiyaç sahibi olduğu için değil de nefsinin kırmak için dilendiği şeklinde yorumlaması gerektiğine işaret vardır. Yani böyle bir şekilde bir şeyler talep edene karşı, sû-i zanda bulunmak ve onu tahkir etmek yerine memnuniyet izhar edip ikramda bulunmak ve altındaki atı ise başka birinden ödünç aldığını varsaymak gerekmektedir. Ya da zengin olduğu halde kefâlet veya arabuluculuk gibi bir yükümlülüğün altına girip borçlandığı için istediğini varsaymak gerekir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, 2/165; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtar*, 2/347; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/344; Mâverdî, *el-Havî*, 8/492; Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/165.

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 33.

¹⁶⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhid*, thk. Bişar ‘avvad Ma’ruf vd. (Londra: Müessesetü’l-Furkân li’t-Türasi’l-İslâmî, 2017), 3/696.

¹⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San’ânî el-Yemenî, *Neylü’l-evtâr*, thk. İsamuddin Sababitî (Mısır: Dârü’l-hadis, 1993), 4/192.

Şevkânî'nin, Müslümanın her zaman hüsnü zanda bulunması gerektiği şeklinde yaptığı bu yorum, hadisi, fakirin sahip olduğu binek veya aracın fakirliğe engel olmadığı görüşüne delil olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Her dört mezhebin ittifakı, fakirlik sebebiyle zekâta müstehak olan birinin bir bineğe sahip olmasıyla bu hakkından mahrum olmayacağıyla alakalıdır. Bir bineği temin etmesi için zekâtın verilebileceğiyle ilgili herhangi bir beyanda bulunmamışlardır. Doğrusu şu ki, bazı durumlarda ve bazı bölgelerde bir taşıta sahip olmak zarûrî bir ihtiyaç kabul edilirken diğer bazı bölgelerde ise lüks sayılmaktadır. Toplu taşıma araçlarıyla gidiş gelişlerin kolay ve mümkün olmadığı bölgelerde bir araca sahip olmak zarûrî bir ihtiyaçtır. Mesela bir insanın her bir çocuğu ayrı ayrı okullarda ve üniversitelerde eğitim görüyorsa bu durumda bir araca sahip olmamak durumu zorlaştırarak içinden çıkılmaz bir hale sokacaktır. Dahası, bir araç satın almak için gireceği külfetin kaç kat fazlası bir yükümlülüğün altına girecektir. Bunun dışında araç vasıtasıyla yerine getirdiği diğer işlerin de ayrı bir ihtiyaç olduğunu söylemek izahtan varestedir.

Kanaatimizce bu gibi durumlarda toplu taşımalarla veya toplu taşımalara alternatif olacak başka vasıtalarla ulaşım sağlanamıyorsa muhtaç birine bir araç sahibi olabilmesi için israfa ve abartıya dikkat edilerek zekât malından verilmesinde bir beis yoktur. Ancak otobüs, tren vb. gibi toplu taşımalarla ulaşımın rahatlıkla sağlandığı bölgelerde bir araca sahip olmak zarûrî bir ihtiyaç değildir.

Tüm bu söylediklerimiz araba gibi pahalı olan araçlarla alakalıdır. Bisiklet gibi az bir maliyetle elde edilip ulaşım ihtiyacının yerine getirildiği bölgelerde ise ve bu araçlar olmadan hayat zorlaşıyorsa bu araçların satın alınması için zekât malından verilmesi caizdir. Zira bu ihtiyaçların zekât malından harcanarak yerine getirilmesi az bir masrafla yapıldığı için zekâtın harcandığı diğer yerleri etkilemeyecektir.

Özetle, insanların ihtiyaçlarını yerine getirdiği ulaşım araçları, daha önce bahsi geçen şart ve kurallara uygun olarak zekât malının harcandığı temel ihtiyaçlardan sayılmaktadır.

3.3.1.6. Şer'î ve fennî eğitim

Fakihlerin büyük çoğunluğu, şer'î ilim tahsiliyle uğraşan kişiye, eğitim ve çalışmayı beraber yürütemediği takdirde zekâtan verebileceği görüşünü savunmuşlardır. Bu yaklaşım, çalışmaya gücü yettiği halde fakire fakirlik vasfı mevcut olduğu için zekât verilmesine cevaz veren Hanefî ve Mâlikîlere göre açıktır. Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşü ise,

şer'î ilimle uğraşan biri çalıştığı takdirde ilim tahsil etmekten geri kalacaksa zekât verilmesinin caiz olduğu yönündedir. Zira ilim tahsili farzı kifâyedir. Ancak eğitim ve çalışmayı bir arada yürütebiliyorsa bu durumda zekât alması kendisine helal değildir.¹⁶⁹

İmam Nevevî (ö. 676/1277), Ebü'l-Ferec ed-Darimî'den (ö. 448) bu konuda üç görüş nakletmiştir.

Birincisi: Çalışmaya gücü yetse de fakire zekât verilebilir.

İkincisi: Çalışmaya gücü yetiyorsa zekât verilmesi caiz değildir.

Üçüncüsü: Seçkin olanla olmayan arasında ayırım vardır. Fıkıh ilmini tahsil ederek Müslümanlara faydalı olacağı umulan seçkin biri ise çalışmaya gücü yetse de zekât verilmesi caizdir.¹⁷⁰ Darimî'nin (ö. 255/869) zikretmiş olduğu üçüncü görüşte tercihe şayan olan, zekâtın, fakih olmasıyla Müslümanlara faydalı olacağı umulan seçkin kişilere mahsus kılınmasıdır. Fayda sağlayacağı umulmayan kişiler ise bunların eğitimleri kendi yararlarına olduğu için onu çalışmakla mesul kılıp nefsinin iğnâ etmek, zekâta muhtaç kılmaktan evladır.

Daha önce fakihlerin, kendisini İslâm ilmini öğrenmeye adanmış isteyenlere zekât vermenin hükmü ile ilgili sözleri geçmişti. Ancak İslâmî ilim dışında ister teorik ister uygulamalı olsun fennî ilmi okuyanlar hakkında hiçbir hüküm belirtmemişlerdir. İyi bilinmektedir ki bugün eğitim, hayatın zarûrî ihtiyaçlarından biri haline gelmiştir. Ayrıca dünyanın birçok ülkesi üniversite öncesi temel eğitimi zorunlu kılmakta ve çocuklarını bu eğitimden alıkoyanları suçlu ilan etmemektedir. Hiç şüphe yoktur ki eğitim, toplumun uygarlık olarak yükselmesine çok katkı sağlamakta, kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yetecek kadar kazanç sağlamasına yardımcı olmaktadır.

Fakihler, fakirin mesleğini yaparak kendisine ve ailesine bakabilmesi amacıyla gerekli meslek alet ve edevatlarını alabilmesi için zekâttan verilmesini caiz görmüşlerdir. Kanaatimizce eğitimi tamamlayabilmesi için gerekli olan şeyleri alması amacıyla zekâttan vermek de kıyasen bu kabilden olmalıdır.

Yalnız, bunu aşağıdaki şartlarla kayıtlandırmamız gerekir:

1. İlim talebesi ilim tahsili ile çalışmayı bir arada yürütememelidir. Eğer eğitim ile çalışmayı bir arada yürütmekle kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere bakabiliyorsa o halde kendisine zekât verilmesi caiz olmaz.

¹⁶⁹ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/191; Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/219.

¹⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/190.

2. Eğitimi en asgarî ücretle sınırlandırmak gerekir. Eğer ücretsiz eğitim imkanı varsa ücretli eğitim alması için fakire zekât vermenin bir anlamı yoktur. Şayet ücretsiz eğitim imkanı yoksa eğitimde kendisine tahakkuk eden masrafın israfı kaçmadan sağlanıp eğitimin makbul eğitim kurumları tarafından verilmesi gerekir.

3. Ayrıca bu zamanda her Müslüman için temel eğitim bir zorunluluktur. Üniversite ve üniversiteden sonraki eğitime gelince, şer'î ilim talebesi hakkında fakihlerin belirttiği sınırlar içerisinde kalınması ve kendisinden fayda görülmesi umulan seçkin kişilere tahsis edilmesi gerekir. Üniversite eğitimine kabiliyeti olmayana gelince, böyle kimseleri iş sahasına veya yeteneklerine uygun fennî eğitim vb. alanlara yönlendirmek gerekir.

4. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi eğitim için ihtiyaç duyulan kitaplar da buna ilhak edilir. İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) göre, bir kimsenin kendisiyle ilmî çalışma yapacağı kitabı satın alacak gücü yoksa dîni ve dünyasının maslahatı için ihtiyaç duyduğu kitapları satın almak üzere kendisine zekât malından verilmesi caizdir.¹⁷¹

3.3.1.7. İlim kitapları

Her dört mezhep ilim ehli için kitapların fakirliğe engel teşkil etmediği ve sahibini zekât ehli olmaktan çıkarmadığı konusunda ortak görüş beyan etmişlerdir.¹⁷² Şâfiîler bu konuda çok detay ve tafsilata girmişlerdir. Bir fakihin fıkıh kitaplarına ve ücret karşılığında çalışması için gerekli olan hizmetli, müderris veya farzları yerine getirmede ona destek olacak yardımcı bulundurması fakirliğe engel teşkil etmemektedir. Bu kitapları satması gerekmez zira bunlar önemli ihtiyaçlardır. Bu araç gereçlere yılda sadece bir kere bile ihtiyaç duysa yine engel değildir. Fakat yıl içerisinde hiç ihtiyaç duymuyorsa fakirlik sebebiyle zekâta müstahak olmadan önce satması gerekir.

Âlimler, şer'î tahsile yönelik olmayan diğer ilimler için gerekli kitapları da bu kapsama dahil etmişlerdir. Örneğin bir doktorun kendisiyle kazanç elde ettiği ve kendisini veya başkasını tedavi etmede başvurduğu kitaplar fakir sayılmaya mâni değildir. Şu var ki

¹⁷¹ Sami b. Muhammed b. Carullah, *el-İhtiyârâtü'l-fikhiyye li şeyh'il İslâm İbn Teymiyye* (Riyâd: Dâru 'atâtu'l-'ilm, ts.), 1/284.

¹⁷² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtar*, 2/34; Hattâb, *Mevahib'ul-celil*, 2/346; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/193; Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/165.

fakirlik sebebiyle zekâta ehil olmakla beraber ilgili kitapları elinde bulundurmasının caiz olmasını, bulunduğu bölgede başka bir doktorun olmamasıyla kayıtlamışlardır. Mâlikîler de bu konuda aynı görüşe sahiptir. Öte yandan vaaz için gerekli olan kitaplar için böyle bir şart koşmayıp bölgede başka bir vaiz varsa bile kendisine kitap ihtiyacı için zekât verilmesini caiz görmüşlerdir. Zira insanlar yalnız başına ve kendi iradesiyle vaaz kitaplarından elde ettiği faydayı vaizden dinleyerek elde edemeyebilir.¹⁷³

Tüm fakihlerin bu konudaki görüşü, fakirlik sebebiyle zekâta ehil olmaya, kitapların varlığının engel olmayacağı yönündedir. Kendisi için gerekli kitapları alabilmesi için zekât verilebileceğiyle alakalı herhangi bir görüş bulamadık. Öyle anlaşılıyor ki bu, bir önceki mesele kapsamına girmektedir. Yani eğer bir ilim talebesine zekât verilmesi caiz ise ilim tahsili için kendisine gerekli kitapları alabilmesi için ihtiyacı kadar olmak kaydıyla zekât verilmesinde de bir beis yoktur. Ancak ulaşımı kolay olan herkese açık kütüphaneler varsa veya normal kitaplara ihtiyaç bırakmayacak elektronik kitap programları mevcutsa, kitap ihtiyacını temin gerekçesiyle zekât vermeye lüzum yoktur.

3.3.1.8. Sanat ve meslek araçları

Daha önce de geçtiği üzere Şâfîîler ve Hanbelîlerden de bir rivâyete göre fakiri yoksulluktan çıkarıp zenginliğe yakın bir seviyeye yükseltecek miktarda zekât verilebilir, ki bu da devamlı bir yeterliliği sağlayacak miktardır. Keza, eğer bir sanat ve mesleği varsa sanatıyla kazanç elde etmesi için fiyatın az veya çok olmasına bakılmaksızın gerekli alet ve edevatı alacak miktarda zekât verilebilir demişlerdi. Burada ölçü, elde edeceği kar ile kendisine yetecek kadar kazanç olmasıdır. Bu da sanatlara, bölgelere zaman ve şahıslara göre farklılık arz etmektedir.

Bu, daha önce de geçtiği üzere zenginliği gerçekleştirme ve yoksulun ihtiyacını gidererek dilenmekten alıkoyması cihetiyle İslâm'ın zekâttan hedeflemiş olduğu maksatla örtüşmesinin yanında, üzerinde ittifak edilmiş bir meseledir.¹⁷⁴

3.3.1.9. Silah

Daha önce de geçtiği üzere Hasan Basri “Kişi on bin dirheme sahip olsa dahi sadaka alması helaldir” demiştir. Kendisine “Bu nasıl olur ya Ebâ Said” diye

¹⁷³ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/193.

¹⁷⁴ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/193.

sorulduğunda, “Evi olur, hizmetçisi olur, bineği olur, silahı olur ki bunları satmaktan nehy olunmuştur” demiştir.

Silahın fakirin zekâta müstehak olmasına mâni olmadığı kabul edilmiştir. Nitekim Şâfiî ve Hanefîler bu görüştedirler. Şu var ki Şâfiîler bunu ihtiyaç duyulmasıyla kayıtlamışlardır.¹⁷⁵ Âlimlerin bu konudaki görüşü kişinin silaha sahip olması onu fakirlik sebebiyle zekât ehli olmaktan çıkarmadığı yönündedir.

Doğrusu, bu içinde bulunan hal ve durumlara göre değişir. Eğer bölge güvenliğini olmadığı bir bölgeyse veya kendisinin ve ailesinin can güvenliğinin olmadığı bir yerde yaşıyorsa silaha sahip olması fakirliğine engel değildir. Dolayısıyla kendisine münasib bir silah alması için zekâttan verilmesinde de bir beis olmamalıdır. Zira burada can güvenliği söz konusudur, ki bu da İslâm hukukunun korumayı üstlendiği zarûriyattandır. Ancak yaşadığı yer emniyetin sağlandığı bir yer olup kendisinin ve ailesinin can güvenliği varsa silah temini için zekât verilmesi doğru değildir. Avcılık için silah bulundurma konusunu da buna kıyas edebiliriz.

Binek hayvanı, vücut giysisi ve ev eşyası gibi- kullanılan silahların zekâtı yoktur. Çünkü asli ihtiyaçtandır ve bir nâmî/artan özellikte değildir. Ancak bu hüküm, silah ve benzerleri ticaret amaçlı olmadığı zaman geçerlidir.¹⁷⁶

3.3.1.10. Yoksulları evlendirme

Birçok fakih, fakirleri evlendirme amacıyla zekâttan verilmesi meselesine açıkça değinmemiştir. Ancak bunu âlimlerin değindiği fakirlerin hak etmiş olduğu yeterlilik konusu içine koymak mümkündür. Daha önce aynı konu bağlamında söz konusu miktar hususunda âlimlerin ihtilaflarına değinilmişti. Bu kifâyeti bir ömür boyu kabul edenlere göre fakirleri evlendirmek de hiç şüphesiz bu kapsama dahildir. Zira evlilik de zekâtın sarf edildiği diğer yerler gibi temel ihtiyaçlardandır.¹⁷⁷ Hatta Şâfiîlerden bazı âlimler bunu açık bir şekilde beyan etmiştir. Kifâyet miktarını bir seneye kayıtlayanlara gelince, bize göre bu, zekâtın fakirlerin evlilik için gerekli olan her türlü ihtiyacı için değil de bir yıla yakın

¹⁷⁵ Kâsânî, *Bedâi' u-s-senâi'*, 2/48.

¹⁷⁶ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1985.

¹⁷⁷ Esne'l-metâlib'te şu ifadeler yer verilmiştir: İbnü'l-Bezerî bir ömür boyu oruç tutmayı nezredip ancak çalıştığı için bunu yerine getiremeyen kimseye zekât verilebilir diye fetva vermiştir. Keza bir kimse yiyecek ve giyecek kazanabildiği halde evlenmeye ihtiyacı varsa bu kişiye de zekât verilebilir diye fetva vermiştir. Bk. İbn Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, D.K.İ., 1/394.

yetecek temel ihtiyaçlarına sarf edilmesinin caiz olmasına dair görüşleri bağlamında değerlendirilmelidir. Nitekim bazı Mâlikîler de bu manaya işaret etmişlerdir.¹⁷⁸

Yoksulun hak etmiş olduğu kifâyet miktarı hususunda tercih edilen görüşe dayanarak, nikah masraflarını karşılayamayan fakiri evlendirmek için zekâtın verilmesinin caiz olduğu yönünde kesin hükme varılmıştır. Bu konuda evliliğin masrafları için zekât verilemeyeceği yönünde herhangi bir delil mevcut değildir. Aksine, mevcut deliller bu konuda zekâtın verilebileceğine delalet etmektedir.¹⁷⁹

Hz. Peygamber Kabîsa'ya şöyle demiştir: “*Ey Kabîsa, istemek/dilenmek ancak üç grup insan için helaldir: onlardan biri kefâlet üstlenen kişi ki, borcunu ödeyinceye kadar dilenmesi helâldir. Sonra dilenmekten vazgeçer. Onlardan biri de başına bir musibet gelip fakir kalan ve fakirliği komşularından üç güvenilir kişi tarafından doğrulanan kimsedir. Bu kimseye hayatını sürdürebilecek miktarda bir mala kavuşana kadar istemesi helaldir.*”¹⁸⁰

Hiç şüphesiz şer'î yükümlülükler yaratılıştaki gaye ve maksatları korumaya yöneliktir. Bu şer'î maksatların kısımları vardır ve en üstün olanı zarûriyyattır. Zarûriyyat ise toplamda beş kısımdır. Bunlardan bir tanesi de neslin korunmasıdır.¹⁸¹ Nesli korumak ise ancak nikah kıyılmasıyla mümkündür. Bunu yerine getirmek ise nikahtaki çeşitli şer'î menfaatlerin elde edilmesiyle beraber İslâm şeriatındaki zarûrî makasıdı gerçekleştirmektir. Buna, ihtiyaç sahibi insanların taleplerini karşılamak, İslâm toplumunun inşâsı, dayanışmayı gerçekleştirme, Müslümanların iffetini güven altına alma, temel ihtiyaçlarını karşılama gibi örnekler verilebilir. Güncel zekât konularına ilişkin sekizincisi gerçekleştirilen sempozyumun yayımladığı fetvalarda şu ifadelere yer verilmiştir: “Evlenmeye ihtiyacı olduğu halde evlilik için gerekli olan masrafları karşılayamayan kimseye fakir ve miskin kategorisinden zekât verilebilir.”¹⁸²

¹⁷⁸ *Haşiyetü'd-Desûkî*'de şöyle geçmektedir: el-Mevakk, İbnü'l-Fehhar'dan naklettiğine göre yetimin ihtiyaçları için zekâtın verilmez. *Hitab*'ta ise Berzeli'den bunun caiz olduğu nakledilmiştir. Aynı görüş *el-Mi'yar*'da İbn Arefe'den (Desûkî), kendisine bu konu sorulduğunda şöyle cevap verildiği nakledilmiştir: “Yetim bir kıza evliliği için gerekli olan zarûrî ihtiyaçlar için kadının malına hacr konulmuş olan kişi için uygun gördüğü miktar esas alınarak zekât verilir.” Bk. *Haşiyet-u Desûkî*, 1/493.

¹⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/472; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/342.

¹⁸⁰ Müslim, “Zekât”, 12.

¹⁸¹ Şatîbî *el-Muvâfakât* isimli eserinde şöyle demiştir: “Zarûriyyata gelince, bunların dinî ve dünyevî maslahatları temin etmesi gerekmektedir. Şöyle ki, bunlardan biri yerine getirilmediğinde hayat şartları zorlaşıyor ve bir felaket ve kaosa sebep oluyorsa diğer yandan elde var olan birtakım nimetlerin çıkmasıyla apaçık bir hüsrânı doğuracaksa bunu önlemek ve korumak iki şekilde mümkündür. Birincisi: Bu ihtiyaçların erkanını ikame edip kaidelerini tespit eden şeylerdir. İkincisi: Var olan veya meydana gelebilecek bozulmaları önleyecek şeylerdir. Zarûriyyâtlar beş tanedir: Dini, canı, nesli, malı ve akli korumaktır.” Bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî. *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde b. Hasan âlu Selman (B.y.: Daru İbn Affân, 1998), 2/17, 18.

¹⁸² *Fetâvâ ve Tavsiyâtü'l-Muasâra*, 131.

Suudi Arabistan Daimi Komitesi de evlilik yardımlarına, israfa kaçmaksızın zekât malından harcamanın caiz olduğuna dair fetva yayınlanmıştır.¹⁸³

3.3.2. Günümüzde Önem Kazanan Yeni Durumlar

Zekâtın kifâyet unsurları ve tespiti Allah'ın nass olarak belirlemediği, ictihada havale edilen konular arasındadır. Bundan dolayı ilk dönem fıkıh âlimleri, kendi dönemlerinde tespit ettikleri insanların ihtiyaçlarından ve o dönemdeki örfe göre insan için temel ihtiyaç sayılan şeylerden hareketle kifâyet unsurlarını belirlemek için gayret edip ictihad etmişlerdi.

Ancak günümüz insanların örfleri değişti. Bugün dünyanın tanık olduğu teknolojik gelişmeler sebebiyle daha önce hiç bilinmeyen şeyler temel ihtiyaçlar arasına girdi. Bu ihtiyaçların bazıları, çok da uzak sayılmayacak bir zaman önce usulcülerin kemaliyyât-tahsiniyyât diye isimlendirdiği hâciyyât ve zarûriyyât düzeyine çıkmamış olan şeylerden sayılıyordu. Peki bugün kü hükmü aynı mı yoksa çağın ve insanların örflerinin değişmesi, verilen zekâtın hükmünü etkileyebilecek ve onu hâciyyât çerçevesine dahil edebilecek düzeyde midir? Bilhassa zamanın ve örfün değişmesi ile içtihadi meselelerdeki fetvanın değişmesi ilim ehli nezdinde yerleşik bir kaidedir.

Kifâyet unsurlarının bazıları aşağıda verilmiştir:

3.3.2.1. Tedavi ve ilaç masrafı

Fakihlerden, fakire tedavisi için zekâtan verilebileceğiyle alakalı bir görüş tespit edemedik. Ancak bunu, fakire tayin edilen miktar çerçevesinde âlimlerin ihtilâf ettiği kifâyet konusuna dahil etmek mümkündür. Dolayısıyla bu hususta zekât malının harcanmasına ilişkin hüküm, daha önce bahsi geçtiği üzere fakirlere bir yıl yetecek kadar zekâta hak kazandığı üzerinde ittifak, bundan fazlasında ise ihtilaf etmelerine dayanmaktadır. Bu durumda bir fakire bir yıl içinde ihtiyaç duyduğu masraflar için zekâtan verilmesi caizdir. Bir yıldan fazla olan ihtiyaçlarda ise bir ömür yetecek kadar verilir görüşünü savunanlara göre meşrudur. Bunlar Şâfiîler ve Malikîlerdir. Ancak zekâtın fakirlerin tedavisinde harcanması için dikkat edilmesi gereken birtakım kurallar vardır:¹⁸⁴

1- Tedavisinin ücretsiz yapılmasının mümkün olmaması gerekir. Eğer ücretsiz tedavi mümkünse ve bir minnet altına girmeden doktora görünüp hastalığı usûlüne uygun tedavi edilecekse zekât malını harcamak caiz değildir. Günümüzde ücretsiz tedavi imkânı

¹⁸³ *Fetâvâ'l-lecnetu'd-daîme*, 10/17, fetva no: 4096.

¹⁸⁴ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/194; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 2/500.

sağlayan devlet hastanelerinde tedavi olmak da aynı şartları taşıdığı takdirde bu kapsamdadır.

2- Tedavi, ileri derecede hastalıklar için olmalıdır. Estetik ve güzellik amacıyla yapılan ameliyatlara veya tedavi edilmediğinde kişiye zarar vermeyecek basit bir hastalık ise bu tarz tedavilerde zekât malının sarf edilmesini meşru bulmuyoruz. Zira bunlar bir fakirin ihtiyaç duyduğu temel ihtiyaçlardan olmadığı gibi zekâtın kendisi için meşru kılındığı yerlerden de değildir.

3.3.2.2. İletişim araçları

Son yıllarda dünya, eşi benzeri olmayan gelişmelere şahit oldu. 40 yıl önce insanlar evde telefon sahibi olmayı lüks görüyordu ve telefona sahip olanlar çok azdı. Günümüz dünyasında ise cep telefonlarının yaygınlaşmasından sonra cep telefonu olmayan insan bulmak çok nadir hale geldi. Hatta fakirler ve miskinler bile kullanmaktadır. Gerçekten de bazı hizmetler cep telefonuna bağlı hale geldi. Örneğin birçok devlet kurumu ve diğer özel kurumlar işlem sahipleriyle mobil mesajlar aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Peki, bu durumda bunları, kişiyi fakir kapsamından çıkararak ve zekâtı ondan alıkoyan şeylerden sayabilir miyiz? Özellikle fakihlerin çoğunluğu fakirlik ve yoksulluk nedeniyle çalışan kesimin zekât almasında bir engel olmadığını söylemişlerdir. Günümüzde birçok iletişim cihazları insanlar için bir hizmetliden daha çok önemli hale gelmiştir.

Görünen şu ki -Allah en doğrusunu bilir- cep telefonu ve ev telefonu dünyanın temel ihtiyaçlarından biri haline gelmiştir. Ayrıca fakir bir kimsenin insanların örfüne göre orta sınıfta olan birinin cep telefonunu kullanması kendisine zekât verilmesine engel teşkil etmez. Bu nedenle kişinin fakir sınıfından çıkmayıp zekâttan yararlanabilmesi için en pahalı teknoloji cihazlarını kullanmaması veya ikinci bir abonelik ve telefonu eğlence ve gösteriş için almamış olması gerekir. Diğer bir deyişle tamamen temel ihtiyaçlarla yetinilmesi gerekir. Örneğin, aile fertleri içinde küçük çocuklarda bulunması temel bir ihtiyaç değildir. Bu şartlar bağlamında zekât malından kendisine verilebilir. İnsanların örfüne göre orta sınıf içerisinde olan kimseye gelince, bunlara zekât verilmesinde bir engel yoktur.

3.3.2.3. Bilgisayarlar

Yaklaşık 20 yıl önce kişisel bilgisayar dönemi yayılmaya başladı. O zamanlar bilgisayar sahibi olan çok azdı. Günümüze gelince bilgisayarlar birçok evin olmazsa olmaz

ihtiyacı haline geldi. Özellikle evde, okullarda ve üniversitelerde okuyan öğrenciler için zarûret haline geldi. Çünkü bilgisayar günümüzde vazgeçilmez bir eğitim aracı haline gelmiştir. Ve ona sahip olmayan kişi eğitimin gereklerini kâmil manada yerine getirememektedir.

Geride bıraktığımız son iki yılda dünya geneline yayılan pandemi süreci uzaktan eğitimi zorunlu hale getirmiş ve milyonlarca öğrenci bilgisayar ihtiyacı duymuştur. Keza iş hayatında da uzaktan çalışma prensibi kâim olmuş ve çalışan insanlar bilgisayar üzerinden işlerini yürütmek durumunda kalmıştır. Bu gün ticarî alanda en ufak bir esnaf dahî internet siteleri aracılığı ile ürünlerini satmaya çalışmaktadır. Bunun yanında bilgisayar hızlı iletişim araçlarından biridir.

Dolayısıyla şu sözü söylemek mümkündür, masaüstü veya dizüstü bilgisayara sahip olan kimseye ve insanların örfüne göre bilgisayarın birçok evin neredeyse olmazsa olmazı haline geldiği şehirlerde -sahip olunan bilgisayarların insanların örfünde orta sınıf cihazlar olması şartıyla- fakirlerin bilgisayar sahibi olması zekâtı hak etmesine engel değildir. Eğitim ve benzeri bir şeye ihtiyacı olanlara tahsili için zekât vermekte bir mahsur yoktur.

Fukahanın ilim kitapları meselesi ve sanat aletleri hakkında önceden naklettiğimiz görüşlerine kıyasen eğitim ve iş hayatında ihtiyaç duyulması halinde bilgisayar için zekât verilmesinin caiz olması gerektiği kanaatindeyiz. Bu bağlamda bilgisayarla alakalı yazıcı vb. şeylere ihtiyaç duyulursa onlara sahip olması da kişiyi zekât almaktan men etmemelidir.

Ancak okullar, kütüphaneler vb. yerlerde ücretsiz olarak bilgisayar hizmeti verilirse zekâtın verilmesini engellemek mümkündür. Bu da asıl amacı yerine getirdiğinden şahsî bilgisayara sahip olmayı gerektirmemektedir.

3.3.2.4. Elektrikli Ev Eşyaları

Günümüzde ev işlerini kolaylaştıran; buzdolabı, çamaşır makinası, bulaşık makinası, elektrikli süpürge vb. ev eşyaları ile haberleşmeyi sağlayan radyo ve televizyon gibi ürünler keza video-cd çalar, elektronik oyun araçları kullanımı oldukça yaygınlaşmış olan ürünlerdendir. Kuşkusuz burada sayamadığımız başka ürünler de vardır.

Bu cihazlar insanın temel ihtiyaçları arasında mı yoksa kemâliyyât ya da tahsiniyyât arasında mı sayılmalıdır? Görünen şu ki buzdolabı, çamaşır makinası, fırın ve

benzeri pek çok ev eşyası zarûfî ihtiyaçlar haline gelmiştir. Bu tür meselelerde örfe göre orta sınıf içerisinde olma şartıyla zekât malından fakire verilmesinde bir sakınca yoktur.

Televizyon, video, cd çalar gibi eğlence türünde sayılan ev eşyalarına gelince, günümüzde bu cihazların çoğu neredeyse her evde vardır. Ve birçok kişi bunları temel ihtiyacı olarak görmektedir. Hatta fıkıhçıların zekâtın verilmesinde kifâyet unsurları arasında saydığı hizmetli vb. unsurlardan öncelenmektedirler. Bu ev eşyalarında -eğer iyi kullanılırsa- eğitim, bilinçlenme ve doğru yolu gösterme gibi birçok faydaları da mevcuttur. Meşru dairede Allah'a itaat için kullanıldığı müddetçe fakir olan kimseyi bu aletlerden mahrum bırakmanın bir gerekçesi yoktur.

Çeşitli çocuk oyunları hakkında söylendiği gibi, çocuk oyuncakları da çocuk yaşamında gerekli bir şeydir ve bunlar çocuğun psikolojisini dengelemek ve kişiliğini geliştirmek için büyük bir role sahiptir. Fakir çocukların oyuncaklardan mahrum olması, onların ilişkilerinde ve çevrelerindeki toplumla olan etkileşimleri üzerinde derin bir etki yaratır.

Bu nedenle toplumun geneli bu ev eşyalarını ve oyuncakları evlerinde bulundurmaları halinde, fakir kimselerin bunlardan mahrum olması doğru olmadığı gibi zekâta müstahak olmalarının önünde de bir engel değildir. Ancak bunda israf ve abartıya kaçmama ve Allah'ın rızasını gözetme şartı aranmalıdır.

3.3.3. Kişiyeye Yoksul Düşüp Zekâta Müstahak Olmadan Önce Elinde Bulunan İhtiyaç Fazlası Şeyleri Satma Yükümlülüğü Getirmede Genel İlkeler

Yukarıda geçen konuların birçoğunda fıkıh âlimleri, zikri geçen ihtiyaçların temini için fakire zekât verilebileceğini açıkça belirtmemiştir. Ancak bunlara sahip olmanın, fakirlik vasfı sebebiyle zekât almaya engel olmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber, bazı meselelerde fakir kimsenin temel ihtiyaçlarından fazla olan malları satması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu yüzden aşağıda konuyla alakalı fakihlerin görüşlerinden elde ettiğimiz birtakım kuralları şöyle sıralayabiliriz:

Fakir kimsenin sahip olduğu mal, sattığı takdirde kendisine yetecek kadar daha azını satın almasını mümkün kılacak kifâyet unsurları kapsamına giren mallardansa ve bu malların karşılığında elde edeceği değer kifâyeti sağlayıp onu fakirlikten çıkaracaksa bu durumda satması gerekir. Ancak, bu değer onu fakirlikten çıkaramayacaksa satması gerekmez. Bu kaide Mâlikîlerin bu konudaki görüşlerinden elde edilmektedir. Zira onlara göre, kişi evini sattığında daha ucuz bir evi almaya imkânı olacaksa ve elinde kalacak olan

para ona ve ailesine yetecekse evini satması gerekir. Aksi takdirde satması gerekmez.¹⁸⁵ Aynı şekilde hizmetinde çalışan kölesini sattığı takdirde daha az bir maliyetle yenisini alabilecekse ve elde edeceği değer farkı ona ve ailesine yetecekse satması gerekir. Aksi takdirde gerekmez.¹⁸⁶

Hanefîler ise bu konuda şöyle demişlerdir: Eğer oturduğu bir evi varsa, ancak bu evi büyük olduğu için kendisine fazla geliyorsa bu evi satması gerekmediği gibi zekât da kendisine helaldir. Bir başka rivâyette ise: Eğer ihtiyaçtan fazlası nisâba denk geliyorsa zekât alması caiz değildir.¹⁸⁷ Ancak biz burada, zenginliğin sınırı konusunda nisâbın değil (85 gr. altın/200 gr. gümüş) de kifâyetin esas alınması gerektiğini nazara alarak birinci görüşü daha uygun buluyoruz.

Şayet kişi, daha önce zikri geçen kifâyet unsurlarından herhangi bir şeye ihtiyaç fazlası sahipse zekâta müstehak olabilmesi için bunu satması gerekir. Ancak bu durum, ihtiyaçlar için ödenen para bir kifâyet meydana getiriyorsa söz konusu olur. Eğer bu eşyalar satıldığında az bir para elde edilecekse kifâyeti meydana getirmede bir tesiri olmadığından kişinin bu malları satması gerekmez.

Bu kural, Şâfiîlerin “kişinin bir yıl boyunca kullanmadığı ve ihtiyaç duymadığı ev eşyası varsa zekâta müstehak olabilmesi için bu eşyaları satması gerekir” görüşünden istinbat edilmektedir.¹⁸⁸

Şâfiîlerin görüşleri arasında şunlar da var: Şayet elinde aynı kitabın birden fazla nüshası varsa en sahih nüshayı alıp geri kalanları satması gerekir. Eğer aynı ilimle alakalı iki tane kitap olup bunlardan biri geniş diğeri veciz ise geniş olanı elinde tutup veciz olanı satması gerekir. Bu tedrisat işiyle uğraşmayan kimseler için söz konusudur. Eğitim ve öğretim faaliyeti yürüten biri ise, eğitimde müracaat edeceği için her ikisini bulundurabilir, satmasına gerek yoktur.¹⁸⁹

Fakir bir kimse, kifâyet unsurları arasına girmeyen birtakım ürünlere ya da lüks kapsamına girecek şeylere sahipse zekâta müstehak olabilmesi için bunları satmış olması gerekir. Daha önce de geçtiği üzere bunun, elde edilecek paranın kifâyeti meydana getirecek değerde olmasıyla kayıtlanması gerekir. Satıştan elde edilecek para kifâyette tesiri yok denecek kadar az ise bu malları satmasına gerek yoktur. Zira hemen her fakirin

¹⁸⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/342; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/346.

¹⁸⁶ Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/348.

¹⁸⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 2/248.

¹⁸⁸ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/193.

¹⁸⁹ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Esne'l-metâlib*, 1/395.

evinde kifâyet unsurlarından sayılacak eşyalar bulmak mümkündür. Burada esas olan bu eşyaların kişinin durumunda bir kifâyet meydana getirecek değerde olup olmamasıdır.

Bu kural, Şâfiîlerin “kişinin sahip olduğu kitapları eğitim ve istifade amacıyla alınmışsa fakir olmaya engel değildir. Ancak tarih, şiir vb. keyif alma ve eğlenme amacıyla alınmışsa zekâta müstahak olabilmesi için bunları satması gerekir” görüşünden çıkarılmıştır.¹⁹⁰

Bir kimsenin kendisine gelir sağlayan kiraya verdiği bir gayrı menkulü veya ekip biçtiği bir arazisi varsa, ancak bu gelir kendisine ve ailesine yetecek yeterlilikte değilse fakir sayılır, kendisine yetecek kadar zekâtın alması helal olduğundan sahip olduğu mezkûr malları satması gerekmez.

Bu görüş, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Hanefî imamlarından İmam Muhammed’e aittir.¹⁹¹ Kişiyeye zekât verilebilmesinin sınırını “kifâyet” değil de “nisâb” olarak belirleyen Hanefîlere göre ise bu malların geliri iki yüz dirheme ulaşıyorsa zekât alması caiz değildir.¹⁹²

Bu meselenin üzerinde iyice düşünülmesi gerekmektedir. Zira günümüzde örneğin, kendisine ve ailesine yetecek kadar gelir elde edemediği bir akara sahip olan kişinin zekât alması caiz midir? Yoksa kendisine ve ailesine nafaka temin etmek için akarını satması gerekir mi?

Böyle bir durumda bu kişiyi elindeki malını satmakla mükellef tuttuğumuzda elde edeceği para belki birkaç yıl kendisine yetecektir ancak bu para bittiğinde eski halinden daha kötü bir hale dönecektir. Üstelik akarını satmadan önce zekâtın alacağı miktardan daha fazlasına muhtaç konuma düşecektir.

İslâm hukukunun zekâtın hedeflemiş olduğu insana kifâyeti sağlama gayesiyle bu durum örtüşmemektedir. Bu yüzden, kişiyeye akarını satma zorunluluğu getirilmeden kendisine yetecek kadar zekât vermek daha uygundur.

Öyle anlaşılıyor ki, eğer kişinin arazisi tarım arazisiyse ve kimseye kiralamayıp kendisi ekiyorsa hasat zamanı mahsulün zekâtını öder, daha sonra fakirliğinden dolayı zekât alır.

Diğer yandan, araziye veya akarı kiraya vermişse, ancak ticaret ehli olmadığından akar değerinde çalışması da mümkün değilse bu durumda Hanefîlerden İmam

¹⁹⁰ Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc*, 4/177.

¹⁹¹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtar*, 2/348; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 2/348; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/395; Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/221.

¹⁹² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtar*, 2/348.

Muhammed'in görüşünden hareketle bu akarı bir demircinin veya marangozun aletleri gibi kabul edip zekât almasına mâni kılmamak mümkündür.

Ancak eğer ticaret ehli biri olup ticaret yaparak akar değerinde kendisine yetecek miktarda mal kazanması mümkünse bu durumda akarını satması gerekir ve Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un da belirttiği gibi zekât alması caiz değildir.¹⁹³

3.4. ZEKÂTIN KİFÂYET UNSURLARI HAKKINDA GENEL İLKELER

Zekâtın yeterlilik unsurlarının bu şekilde genişletilmesi, zekât mallarının bir kısmının hayatın zarûretleri arasında olmayan şeylere harcanmasına ve başkaları için temel ihtiyaç olmayan şeylerde kullanılarak gerçek ihtiyaç sahiplerinin mahrum edilmesine sebebiyet verdiği söylenebilir.

Gerçek şu ki, bu meselenin, İslâm hukukunun hedeflediği amacı gerçekleştirmesi bakımından zekât nazariyesini olgunlaştıran diğer meselelerden uzak görülmesi mümkün değildir. Bu nedenle, yeterlilik unsurlarının incelenmesini kontrol edip düzenleyecek birtakım genel kurallar oluşturulması gerekmektedir.

3.4.1. Zekât Verilerek Kifâyetin Sağlanması ile Zarûrî Aslî İhtiyaçların Giderilmesi Arasında Dengeli Olunması

Bahsi geçen zekâtın yeterlilik unsurlarının sadece bir fakirin ihtiyacını temin etmesi mümkün değildir. Çünkü aynı memlekette, yiyecek, içecek, giyecek gibi hayatının idamesini sağlayan zarûrî ihtiyaçları bulamayan başka fakirler de vardır. Bundan dolayı zekâtın dağıtımında bir denge ve öncelik sıralaması yapılması gereklidir. Aynı memlekette daha çok muhtaç durumda olan biri varsa onu zekâttan mahrum bırakıp ondan daha az muhtaç olan birine öncelik vermenin makul bir gerekçesi yoktur. Bu, Mâlikîlerin daha önce yeterlilik unsurlarıyla ilgili olarak belirlediği bir kısım görüşleriyle örtüşmektedir. Zira Mâlikîler, zekât mallarında yapılacak harcamanın genişliğini, en önemli olan ihtiyaçların karşılanmasından sonra olması şartıyla sınırlandırmıştır.¹⁹⁴

¹⁹³ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1964.

¹⁹⁴ Karafî, *ez-Zehîra*, 3/143; Hattâb, *Mevâhib 'ul-celîl*, 2/347.

3.4.2. Zekâtın Kifâyet Unsurlarının Belirlenmesi Meselesi ile Zekâtın Başka Yerlere Nakledilmesi Meselesi Arasındaki İlişki

Bu konu, bilinen tartışmalı bir meseledir. Her kim, zekâta daha fazla ihtiyaç duyan birisine zekâtı ulaştırmanın caiz olduğu görüşünü savunuyorsa, herhangi bir yerde zekâta daha çok ihtiyaç duyan bir Müslüman bulduğu sürece zekâtın yeterlilik unsurlarının genişletilmemesini tercih eder. Zekâtı hak eden birisi var olduğu takdirde zekâtın nakledilmesinin caiz olmadığını savunan kimseler ise zekâtın yeterlilik unsurlarının genişletilebileceği görüşünden hareketle yeterliliği gerçekleştirmek için aynı memleketteki fakire zekât verilmesini uygun görecektir. Zira bu görüşe göre bu, başka ülkelerdeki ihtiyacı olan birine zekât ulaştırmaktan daha iyidir. Bu görüşlerin her birinin haklı gerekçeleri vardır. Bu geniş kapsamlı bakış açısına rağmen biz ülkedeki halkın ihtiyaçlarının temin edilmesi eğilimindeyiz. Zira biz zekâtın en büyük amaçlarından birisinin aynı toplumda yaşayan zengin ile fakir arasındaki uçurumu kapatmak olduğunu düşünüyoruz. Bununla beraber, zekâtın Müslüman toplumun birlik ve beraberliği üzerinde büyük etkisi vardır. Yalnız şu durum istisnâ edilmelidir; kıtlık ve benzeri durumlarda olduğu gibi başka bir memlekette zarûrî ihtiyaçlarından yoksun olan bir Müslüman varsa bu durumda onu öncelemek ve hayatını güvence altına almak önemlidir.¹⁹⁵

3.4.3. Fakirliğin Tespitinin, Tahmini ve Göreceli Bir Mesele Olması

Daha önce geçen açıklamaların tümüne rağmen fakirliğin tespiti, tahmini ve göreceli bir mesele olarak kalmaktadır. Yeterlilik unsurlarına yönelik yapılan tarif, fakirliğin tespitinde yardımcı olsa da bu bilinmezlik devam etmektedir. Nitekim fakihlerin, bahsetmiş olduğumuz yeterlilik unsurlarından bazılarında sahip olan fakirlerle, zekâtın tahsili için kendisine ödenen miktar arasında ayırım yapmaları gibi bizim de bazı durumlarda ayırım yapmamız gerekir. Daha önce birçok yerde geçtiği gibi, Fıkıhçılar, fakirin belli birtakım şeylere sahip olmasının, fakirlik vasfı sebebiyle zekâttan mahrum kalmasına neden olmayacağını söylemişlerdir. Ancak bununla beraber bahsi geçen mallara sahip olabilmesi için zekâtın verilmesine dair bir beyanda bulunmamışlardır.

Bu nedenle, “zekât, zarûrîyyat (temel ihtiyaçlar) için harcanır ve bu hâciyyât (ikincil ihtiyaçlar) için de harcanmasına engel değildir” diyen bir kişinin bu sözü fakihlerin daha önce naklettiği birçok ifadeyle bağdaşmaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1972.

¹⁹⁶ Haddâd, *Zâbitu heddi'l-kifâye*, 20.

3.4.4. Kifâyet Unsurları Meselesinin Borç Sebebiyle Zekâtı Hak Etme Meselesiyle Münasebeti

Fıkıh âlimleri günaha girme amacı olmaksızın kişinin kendi maslahatı için aldığı ancak vakti geldiğinde ödemekten aciz kaldığı borçlardan dolayı kendisine zekâtın verileceği hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁹⁷ Hatta bazıları günaha girme gayesiyle borç almış ama sonradan bu günahına tövbe eden kişiye de zekâttan verileceğini söylemişlerdir. Mâlikî mezhebi dışında bu konuda müteşeddit kanaat sergileyen olmamıştır. Mâlikî mezhebine göre, alacağı zekâta güvenerek borçlanan ve elinde kendisine yetecek kadar malı olup harcamalarını gereğinden fazla yapan kimseye zekâttan verilmez. Ancak zarûrî ihtiyaçlardan dolayı ödemek üzere borçlanan kimseye zekât verilebilir.¹⁹⁸

Bu bilgilerden hareketle, Cumhura göre daha önce zikri geçen bazı kifâyet unsurlarından dolayı şayet biz fakiri zekâttan mahrum bırakırsak, o da bu unsurları temin etme gayesiyle borçlanırsa zekâta fakirlik vasfı sebebiyle değil, borçlu vasfı sebebiyle müstahak olmuş olur. Ancak tüm borçlanmalar zarûrî ihtiyaçların karşılanması için yapılmamaktadır. Borçlanmanın niçin yapıldığıyla alakalı basit bir araştırma yapacak olursak zarûrîyattan sayılmayan araç alma, gereğinden fazla geniş tutulmuş evlilik harcamaları vb. birtakım ihtiyaçlardan dolayı da yapıldığını görürüz. Borçlu olmasını nazara alarak bir kişiye zekât verebiliyorsak ihtiyaç çerçevesini geniş tutarak fakirlik vasfı sebebiyle zekât vermemize engel ne olabilir ki?

Bu meselenin dikkatli bir şekilde incelenmesine ve geniş bir çerçevede bir alan çalışmasına konu olmasına ihtiyacı vardır. Zira günümüzde borçlu olduğunu ileri sürerek zekât almak isteyen birçok kimse hisse senetlerine yatırım yapmak, lükse kaçan eşyalar satın almak veya tatil ve seyahat yapmak vb. birtakım gayri zarûrî şeyler için borçlanmaktadır.

3.4.5. Bu Meselenin Yoksulun Zekâttan İstemesiyle İlişkisi

Öncelikle, baştan beri zikrettiğimiz kifâyet unsurlarına uygun olarak yoksulun fakirlik sebebiyle zekâta müstahak olması meselesi ile zekâtı istemesinin caiz olması meselesini birbirinden ayırmamız gerekmektedir. Zira daha önce aktarmış olduğumuz birçok nasstan da anlaşılacağı üzere bir miktar mala sahip olan veya hayatı idame etmesini sağlayacak miktarda malı olan kimsenin zekâttan istemesinin caiz olmadığına dair açık

¹⁹⁷ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/192; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/480.

¹⁹⁸ Hattâb, *Mevahibu'l-celîl*, 2/351.

yasaklar söz konusudur. Burada, insanların elindeki minnet etmemeye, istemekten çekinip hayâ etmeye ve erdemli davranmaya teşvik vardır. İstemenin caiz oluşu meselesi ayrıca işlenmesi gereken bir konudur. Ancak doğru olan şu ki, kişi yiyecek, içecek, elbise ve ilaç gibi temel ihtiyaçlar kapsamına giren şeylerden bazılarını yitirirse bunları temin etmek için başkalarından isteyebilir. Az bir meşakkatle de olsa temin edebildiği ihtiyaçlar bu kapsamda değerlendirilmemeli.¹⁹⁹

Buraya kadar anlattıklarımız, konumuzla ilişkisi olan birtakım kaide ve kurallardır. Bu konuyu tam anlamıyla araştırma ve inceleme, ancak zekâtla alakalı olan bütün meseleleri bir arada ele almakla mümkün olabilir. Kaldı ki, konuyla alakalı herhangi bir meseleyi hariç tutmak, İslâm hukukunun zekâtta hedeflemiş olduğu hedef ve ilkeleri sağlıklı bir şekilde anlamamıza hanel getirecekti.

3.4.6. Çalışma Gücüne Sahip Olan Fakire Zekât Vermenin Hükümü

Âlimler, kendisine ve ailesine yetecek malı olmayan ancak çalışabilecek kudrette olan veya bir meslek ve sanatı olduğu halde kendi isteğiyle çalışmayı bırakmış olan fakirlere zekât vermenin caiz olup olmayacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir.

3.4.6.1. Şâfiî ve Hanbelilerin Görüşü

Kendisine ve ailesine yetecek kadar bir mal kazanmaya gücü yetenler zengin sayılır. Bu durumda bir mazeret bulunmaksızın elindeki işini kendi isteğiyle bırakmışsa bunlara zekât vermek caiz değildir. Zekât veren kişinin, bu durumu bildiği halde böyle birine zekât vermesi de caiz değildir. Şu var ki, Şâfiîler bunu kişinin bıraktığı mesleğin kişilik ve şahsiyetine yakışır bir meslek olduğu halde bırakmasıyla kayıtlamışlardır.²⁰⁰ Buna göre, kişiliğine ve onuruna uygun olmadığı için mesleğini veya işini bırakan kişiye zekât verilmesinde bir mahzur yoktur.

Deliller

¹⁹⁹ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1960.

²⁰⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 2/79; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*, 7/152; Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/190; el-Behûtî, *Keşşafu'l-kina'*, 5/119; Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/210; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/471; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1962; Karadâvî, *Müşkiletü'l-fakri*, 89; Ali Muhammed Yusuf el-Muhammedî, *en-Nedvet-ü's-Samine*, 248.

Mal kazanmaya gücü yeten fakire zekât vermenin caiz olmadığı görüşünü savunanların delilleri şunlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Kendilerini Allah yoluna adayan, geçimlerini sağlamak üzere bir kazanç elde etmek için çalışma, ticaret ve seyahat etme imkânları bulunmayan yoksullar...”*²⁰¹ Ayette zikredilen yeryüzünde seyahat etmeye imkânları bulunanlardan maksat bir çeşit zenginlik bulabilecek kimselerdir.²⁰²

Rivâyet edildiğine göre, bir ara Hz. Peygamber zekât taksimi yaparken iki adam gelip zekâttan biraz istediler. Hz. Peygamber gözlerini çevirip onlara şöyle dedi: *İstiyorsanız size ondan veririm, onda herhangi bir pay yoktur ve o, hali vakti ve gücü yerinde olan kimseler için de değildir.”* Bir başka rivâyette ise şöyle buyurmuştur: *“Zekât, zengine, sağlıklı ve gücü yerinde olup çalışabilene helal değildir.”*²⁰³ Bu hadislerden açıkça anlaşılmaktadır ki, kendisine ve ailesine yetecek mal kazanabilenin zekâta hakkı yoktur, alması helal değildir.²⁰⁴

Bu delil birkaç yönden tartışılmıştır:

- Bu rivâyetlerden kastedilen, böyle kimselerin dilenmesinin haram, zekât almalarının ise helal olduğudur. Zira, zekât almaları helal olmasaydı Hz. Peygamber onlara zekât vermezdi. Bunu, onları dilenmekten menedip çalışmaya sevk etme gayesiyle söylemiştir.²⁰⁵ Ancak yapılan bu değerlendirmeye, “Hz. Peygamber'in onların durumunu bilmediği için onlara zekât vermiştir” denilerek karşı çıkılmıştır. Zira bazen kişi çalışıp kazanmaya gücü olur ancak kazandığı kendisine ve ailesine yetmez, bu da onu zekâta müstahak kılar. Bu yüzden ki, zekât talebinde bulunan o iki kişiye, *“Zekâta, çalışıp kazanmaya gücü yetenler için hak yoktur”* yani kendisine ve ailesine yetecek kadar kazanabilene hak yoktur diye buyurmuş daha sonra bu iki kişinin durumunu öğrendiğinden zekât vermiştir.

- Hz. Peygamber sağlığı yerinde olan fakirlere zekât vermiştir.²⁰⁶

²⁰¹ el-Bakara 2/ 273.

²⁰² Ebü'l-Hasen Şemsü'lislâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Herrâsî et-Taberî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Musa Muhammed Ali (Beyrut: D.K.İ., 2. Basım, 1405), 1/231.

²⁰³ Tirmizi, “Zekât”, 23.

²⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/471.

²⁰⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 3/14.

²⁰⁶ İbnü'l-'Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/538.

Bu delile göre, her çalışmaya gücü yeten kimse zekâtın men edilmemiştir, sadece kendisine ve ailesine yetecek kadar kazanabilen kimseler men edilmiştir.

- Hz. Peygamber'in "*Zekât, zengine, sağlıklı ve gücü yerinde olup çalışabilene helal değildir.*" sözünden maksat şudur: zekâtın çalışmaya gücü yeten ancak iş bulamadığı için çalışmayan fakire helal olması ile çalışıp kazanabilen bir kimseye helal olması aynı değildir. Zira her ikisinin zekât alması helal olsa da çalışmayan kişiye aciz olup başka bir şeye muktedir olmadığı yönünden verilirken, çalışabilene ise sadece ihtiyacı olduğu cihetle verilmektedir. Ayrıca, gücü yerinde olup çalışabilen kimsenin zekât almayı kazandığından yemesi daha evladır. Hz. Peygamber'in "helal değildir" sözü, tağlîz/teşdid türündendir. Yani böyle biri, her ne kadar zekât alması helal olsa da zekâtı helal kılan sebepleri kendisinde tam bulunduramayandır. Buna şu rivâyeti delil olarak getirmişlerdir: "*Gerçek fakir, bir veya iki hurma, ya da bir veya iki lokma ile baştan savulan değildir, asıl fakir, ihtiyacını giderecek bir şey bulamadığı halde hayâ ettiği için başkasından istemeyen kimsedir.*" *Dilerseniz "Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır"*²⁰⁷ *ayetini okuyun.*²⁰⁸ Müslim'in rivâyetinde "*asıl fakir, ihtiyacını giderecek bir şey bulamayan ve kendisine sadaka verilmesinin zarureti bilinmeyen ve kalkıp insanlardan da dilenmeyen kimsedir.*"²⁰⁹ Öyleyse insanlardan isteyen muhtaç kimse, fakirlik ve fakirliğin hükümlerinin dışında kalmadı ki zekât alması veya birinin ona zekâtın vermesi helal olmasın. Ancak şu var ki böyle biri, fakirlik sebeplerini kendisinden kâmil bir surette bulundurmuş değildir.²¹⁰ Bu delil daha önceki delile yöneltilen itiraz ve eleştirilerin aynısıyla tartışılmıştır.

3.4.6.2. Hanefîlerin Görüşü

Kendisine ve ailesine yetecek kadar bir mal kazanmaya gücü yetenler, işini kendi isteğiyle bırakmış olsa da fakir sayılıp zekâta müstahak olur. Mâlikîlerde de meşhur olan görüş budur.²¹¹

²⁰⁷ el-Bakara 2/273.

²⁰⁸ Buhârî, "Tefsîr", 65.

²⁰⁹ Müslim, "Zekât", No: 101.

²¹⁰ Ebû Ca'fer et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, (B.y.: Alemü'l-kütüb, 1994) 2/14.

²¹¹ Serahsî, *el-Mebsut*, 3/14; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/48; Karafî, *ez-Zehîra*, 3/144; Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûki*, 1/494; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 3/1962; Karadâvî, *Müşkiletu'l-fakri*, 89; Ali Muhammed Yusuf el-Muhammedî, en-Nedvet-ü's-Samine, 248 .

Deliller

Selmân-ı Farisî'den rivâyet edilen bir hadise göre Selman-ı Farisî Hz. Peygamber'e bir sadaka götürmüş, Hz. Peygamber de ashabına dönüp onlara yemelerini emretmiş ama kendisi ondan yememiştir.²¹² Delil sahibi âlimler “Malumdur ki, ashabın tamamının muhtaç olduğu zannedilemez/düşünülemez, aksine aralarından bazısının durumu iyiydi.” diye beyanda bulunmuşlardır.²¹³

Ancak bu beyana, “sadaka-zekât malın kiridir, ancak ihtiyaç durumunda mübâh görülmüştür. Nisâb miktarı mala sahip olmayan kişi bile kazancıyla yetinebiliyorsa sadakaya ihtiyacı olmadığından alması mübâh değildir” diye itiraz edilmiştir.²¹⁴ Bunun yanı sıra bu delil, “hadiste bahsedilen sadaka, nafil olan sadakadır, farz olan zekât değildir. Dolayısıyla hem zengine hem fakire helaldir” diye de eleştirilmiştir. Ayrıca, âlimlerin beyan ettiği “Malumdur ki, ashabın tamamının muhtaç olduğu zannedilemez/düşünülemez, aksine aralarından bazısının durumu iyiydi” sözü de tartışılmıştır. Zira ashabının tamamının zekâta müstahak fakirler olduğu da zannedilemez/düşünülemez.

Hanefîlerin ikinci delili “*Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır*” mealindeki ayettir. Ayetin delil olma yönü şudur: durumu bilinmediği için zengin zannedilenlerin, dış görünümünden çalışıp kazanmaya gücü yeten, fakir ve aciz olmayan kişiler olarak da anlaşılmaları gerekir. Nitekim, Allah Teâlâ, bunlara (zengin zannedilenlere) zekât vermeyi teşvik etmiş ve onları fakir diye isimlendirmiştir.²¹⁵

Söz konusu görüş sahiplerinin bu sözü şu hadisle de eleştirilmiştir: “*Hz. Peygamber, gücü yerinde çalışıp kazanabilen birini gördüğünde ona zekâtın helal olmadığını haber vermiştir.*”²¹⁶

3.4.6.3. Değerlendirme

Bu konuda getirilen hadis sahih ve açıktır, muaraza edip karşı çıkmak uygun değildir. Hanefîlerin ihtilaf edilen yerlerde zikrettiği deliller genel itibariyle Cumhurun

²¹² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 39/117, (No: 23712).

²¹³ Serahsî, *el-Mebsut*, 3/14; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/48.

²¹⁴ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/471.

²¹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru ihyâ-i türâsi'l-'Arabî, 1405), 2/180.

²¹⁶ Tirmizi, “Zekât”, 5.

delilleri gibi nassla sabit değildir. Tercihe şayan olan –Allah daha iyi bilir- çalışıp kazanabilene kazancı kendisine ve ailesine yetiyorsa zekât vermek caiz değildir. Bununla beraber bu görüş, İslâm’ın çalışmayı teşvik emesi, işsizlik ve tembelliği yermesi prensibiyle de örtüşmektedir.

Hz. Peygamber’den rivâyet edilen şu hadis de bunu destekleyen delillerdendir: *“Ensârî bir zat gelip Hz. Peygamber’den bir şeyler istemişti. ‘Evinde hiçbir şey yok mu?’ buyurdular. Adam: ‘Evet’ dedi. ‘Bir çulumuz var. Bir kısmıyla örtünüp, bir kısmını da yaygı olarak yere seriyoruz! Bir de su içtiğimiz kabımız var.’ ‘Onları bana getir!’ diye emrettiler. Adam gidip getirdi. Hz. Peygamber eşyaları eline alıp: ‘Şunları satın alacak yok mu?’ buyurdular. Bir adam: ‘Ben bir dirheme satın alırım’ dedi. Rasûlullah (s.a.s.): ‘Bir dirhemden fazla veren yok mu?’ dedi ve iki üç sefer tekrarlayarak (açık artırmaya çıkardı). Orada bulunan bir adam: ‘Ben onlara iki dirhem veriyorum’ dedi. Hz. Peygamber eşyaları ona sattı, iki dirhemi alıp Ensârî’ye verdi ve: ‘Bunun biriyle ailen için yiyecek al, ailene ver. Diğeriyle de bir balta al bana getir!’ buyurdular. Adam gidip bir balta alıp getirdi. Hz. Peygamber, ona eliyle bir sap geçirdi. Sonra: ‘Git, odun kes, sat ve on beş gün bana gözükmeye!’ buyurdu. Adam aynen böyle yaptı, sonra yanına geldi. Bu esnada on dirhem kazanmış, bunun bir kısmıyla yiyecek, bir kısmıyla da yiyecek satın almıştı. Hz. Peygamber ‘Bak, bu senin için, kıyamet günü alında dilenme lekesiyle gelinenden daha hayırlıdır!’ buyurdu ve sözlerine şöyle devam etti: ‘Dilenmek, sersafil, fakra düşmüş veya rüsvay edici borca batmış veya elem verici kana bulaşmış insanlar dışında, kimseye caiz değildir.’”²¹⁷*

Hadisten anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber Ensârî’ye bir balta kıymetinde dahî zekât vermemiş, bilakis elinde bulunan eşyasını satmış onunla çalışabileceği bir alet aldırıştır. Burada İslâm’ın çalışmayı teşvik ettiğine, işsizlik ve tembelliği nehyettiğine dair açık bir delalet vardır. Bu açık delilden sonra çalışmaya gücü yettiği halde tembelliğinden çalışmayan fakirlere zekât vermeyi caiz kılmak uygun gözükmemektedir.

Şâfiîlerin şart koştuğu, kişinin bıraktığı işin kendi kişiliğine/şahsiyetine yakışır bir meslek olmasına gelince, böyle bir durumun ne İslâm’ın tevazuu teşvik etmesi ve kibri nehyetmesi anlayışıyla, ne de insanlar arasındaki eşitlik ilkesiyle tutarlıdır. Keza Allah Resulü’nün (s.a.s.) hayatından bize tevâtüren nakledildiğine göre, kendisi yaratılanların en

²¹⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 26, Hadisle ilgili Şuayb Arnavut şöyle demiştir: Hadisin isnadı zayıftır, ancak çok müşahidi olduğu için hasen ligayrihi olmuştur.

hayırlısı ve en şerefli olduğu halde kendisinin ve ashabının birçok meslekte çırak olarak çalışmasıyla da örtüşmemektedir. İnsanların mallarının kirini kabul etmek, helal olduğu sürece hangi meslek olursa olsun çalışıp kazanmaktan daha alçak ve aşağılayıcıdır.

3.5. FAKİRLERİN ONURUNU KORUMA

Allah Teâla insanoğlunu onurlu bir varlık olarak yaratmıştır. Bu hususta: “*Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref sahibi kıldık; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık*”²¹⁸ buyurmuştur. Dolayısıyla insan “insan” olarak yaratılmakla ilkten bir onura sahiptir. Onun onuru fakirlik ve yoksullukla azalmaz. Keza zenginlikle de artmaz. Zira fakirliği veya zenginliği takdir eden de Allah’tır. İslâm’a göre insanın onurunu alçaltan ve yükselten bazı davranışlar da vardır. Örneğin, haddi aşmak ve günah işlemek Allah ve insanlar katında kişinin saygınlığına zarar verirken iman, ilim, takvâ ve salih ameller değerini arttıran davranışlardandır. Bu hususa işaret etmek üzere Hücurat Sûresi’nde “*Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı en çok kulluk bilincinde olanınızdır.*”²¹⁹ buyurulmuştur. Bununla birlikte insanların birbirlerine onur ve değer atfederken zenginlik/fakirlik ekseninde hareket ettikleri de bir vakiyedir. Kuşkusuz bu tutum insanlık tarihinden beri vardır. Keza cahiliye devri Arap toplumunda insanlar, insanların değerini sahip oldukları mallara ve bu malların eşlik ettiği kişilere ve otoriteye göre ölçerlerdi.

Araplar, Hz. Peygamber fakir olduğu için başta onun peygamberliğine itiraz ettiler. Üstelik vahyin Mekke veya Taif’teki şöhret sahibi iki zengin kişi olan Velid b. Muğire el-Kureşî ve Urve b. Mesud es-Sakafi’den birine indirilmesi onların temennisiydi. “*Bu Kur’ân iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya! dediler.*”²²⁰

Ancak İslâm, tüm bu haksız ölçüleri değiştirmiş ve insanın hakikatının bedeninde, parasında, elbisesinde ve zinetinde olmayıp yalnızca imanında ve amelinde olduğunu bildirmiştir. Bununla ilgili Hz. Peygamber, “*Saçı başı dağınık, kapılardan geri çevrilen nice insan var ki Allah adına yemin etse Allah yeminini yerine getirir.*”²²¹ buyurmuştur.

---

²¹⁸ el-İsrâ 17/70.

²¹⁹ el-Hucurât 49/13.

²²⁰ ez-Zuhuf 43/ 31.

²²¹ Müslim, “Birr”, 138.

Yine O, “Kıyamet günü iri-yarı şişman bir adam çıkagelir. Halbuki onun Allah katında sinek kanadı kadar bile ağırlığı (değeri) yoktur” demiş ve “Biz kıyamet günü onlar için bir terazi kurmayacağız”²²² ayetini okuyun buyurmuştur.²²³

3.6.YOKSULLUK SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE ZEKÂTIN ROLÜ

3.6.1. Doğrudan ekonomik etki

Zekâtın yoksulluk sorununu çözmedeki doğrudan ekonomik etkisinin, Müslüman toplumdaki ihmal edilmiş insan enerjilerini, bu enerjilerin zihinsel ve mesleki yeteneklerini destekleyerek, teşvik ederek ve geliştirerek harekete geçirmek ve onları kendi yaşamlarında etkili, üretken enerjilere dönüştürmek olduğunu söyleyebiliriz. Zira Zekât gelirlerinde asıl hedef, aşağıda da bahsedileceği gibi ender durumlar dışında, fakirler sınıfı kapsamına giren kişilerin tüketim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik değildir. Daha ziyade, teşri’in hedefleriyle tutarlı olan ilke, yoksulların beceri ve yeteneklerini topluma karşı sorumluluklarını hissettirecek, onlarda bağımlılık ruhunu ortadan kaldıracak, enerjilerini ve üretim kapasitelerini harekete geçirmelerine yardımcı olacak şekilde geliştirmektir. Keza onları kendilerine ve toplumlarına fayda sağlayacak ve onlara yeterli yaşam standardını garanti edecek en uygun şekilde yönlendirmektir. Temel olarak yoksul kesimin üyelerinin zihinsel veya profesyonel enerjilerinin bozulmasından veya optimal kullanım eksikliğinden kaynaklandığını tespit ettiğimiz yoksulluğa yol açan nedenleri ele almada zekâtın rolünü belirlemeye çalışarak bize ulaşacaktır. Bu, esas olarak yoksul kesimi oluşturan üyelerin zihinsel veya mesleki enerjilerinin işlevsiz kalmasından veya bu enerjilerin optimal kullanım eksikliğinden kaynaklandığını tespit ettiğimiz yoksulluğa yol açan nedenleri tedavi etmede zekâtın rolünü belirlemeye çalışarak bizim için anlaşılır olacaktır.

3.6.2.Yoksulluk sebeplerini tedavi etmede Zekâtın rolü

Zekâtın doğrudan ekonomik etkisinin, Müslüman toplumdaki işlevsiz insan enerjilerini harekete geçirmek olduğu tezimizi doğrulamak için aşağıda zekâtın, yoksulluk nedenlerini tedavi etmedeki rolüne yönelik kısa bir sunum arz etmeye çalışacağız. Çünkü bu sebepleri iyice anlamak, zekâtın, yoksulluk kaynaklarını kurutmada oynaması gereken rolü ortaya koymanın ve ardından bu rolden kaynaklanan etkiyi kanıtlamanın temelidir.

²²² el-Kehf 18/105.

²²³ Buhârî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 4729; Karadavî, *Müşkiletü’l-fakr*, 147.

Yoksulluğun nedenleri aşağıdaki şekilde gösterilecek iki ana gruba ayrılabilir:²²⁴

3.6.2.1. Yoksulluğun subjektif nedenlerini tedavi etmede Zekâtın rolü:

Yaşlılar, geçimini sağlayacak bir iş bulamayan gençler ve engellilerin hepsinin ortak noktası, kendilerine iyi bir yaşam standardı garanti eden bir gelir elde edememeleridir. Bu nedenle fakirler sınıfına girerler ve yine bu nedenle zekât hazinesi onlara yeterli miktarı vermelidir. Ancak zekât fonlarından onlara yapılan harcamaların yapısı bir sınıftan diğerine farklılık gösterebilir. Dolayısıyla, bu harcamalara terettüp eden etkisi kesinlikle değişmektedir. Örneğin, yaşlılar söz konusu olduğunda onlar için iyi bir yaşam standardı sağlamak için yapılacak harcamalar, yiyecek, içecek, barınma, sağlık sigortası, hizmetçi gibi tüketim ihtiyaçlarını ve gerekli diğer gereksinimleri karşılamaya odaklanmalıdır. Dolayısıyla, bu kesime yapılan harcamaların etkisi, toplumdaki tüketici talebinin hacmini arttırmaktır. Ancak bu kesimin küçük olması nedeniyle bu etkinin tüketiciyi olumsuz yönde etkileyebilecek ölçüde büyük olabileceğini söylemek güçtür.

Gençler sınıfına gelince, onlara yapılan harcamaların sadece tüketim ihtiyaçlarını karşılamaktan daha büyük bir boyutta olması gerektiğinde şüphe yoktur. Çünkü bu gençleri inhiraf ve sapmadan korumayı üstlenmek ve onları uygun şartlarda yetiştirip geliştirmeyi güvence altına almak gerekmektedir. Bu nedenle, bu sınıfa yapılan harcamalar, maddi tüketici ihtiyaçlarını karşılamının yanında eğitim-öğretim, rehabilitasyon, yeteneklerini geliştirmek ve onlara uygun bir yaşamı garanti eden projeler oluşturmaları için mali destek gibi manevi ihtiyaçlarını da karşılamayı hedef almalıdır. Bu da bize zekâtın uzun vadeli etkisinin bu enerjileri geliştirip yönlendirmek ve onları gelecek için harekete geçirmek olduğunu söylememize neden olmaktadır.

Engelli sınıfına gelince, onlara zekât fonlarından yapılan harcamaların niteliği, kendi hal ve durumlarına bağlı olmalıdır. Eğer ümitsiz bir haldelerse ve çalışmaları mümkün değilse, o zaman zekât kaynakları onlara yiyecek, içecek, barınma ve tedavi gibi tüm tüketim ihtiyaçlarını garanti etmelidir. Ancak, engel durumları geçici ise veya çalışabilir hale gelebileceklerse, Zekâttan sorumlu hazinenin görevi, onların tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak ve toplumda üreticiler kategorisine girebilmeleri ve daha sonra

²²⁴ Ahmed el-'Avran, ed-Devru'l-iktisadî, Ürdün Üniversitesi, *Mecelletu'd-Dirâsat* 26, (1999), 9; Kemal Hattâb, Devru'l-iktisadî'l-islami fi mûkahafeti müşkileti'l-fakr, *Mecelletü ebhâsi'l-Yermük* 4/18, (2002), 1307, 1308; Yusuf Karadavî, *Devru'z-zekât fi 'ilaci'l-müşkilâti'l iktisâdiyye*, (Cidde: el-Me'hedu'l-İslamî li'l-Buhûs ve't-Tedrib, 2002), 604.

kendileri için iyi bir yaşam standardı elde edebilmeleri için onları rehabilite etmek, eğitmek, yeteneklerini keşfetmek ve geliştirmek için çalışmaktır.

Bu sınıfın eksikliği göz önüne alındığında, zekât kaynaklarının bu kategorisine yapılan harcamalardan kaynaklanabilecek etkinin çok az ve muhtelif olduğunu ve bu yüzden bunu belirlemenin zor olduğunu söyleyebiliriz.²²⁵

3.6.2.2. Zekâtın yoksulluğun gayrı zatî nedenlerini ele almadaki rolü

Bunlar, zatî olan sebeplerdeki gibi bir kişideki organik bir yetersizlikten değil, kontrolü dışındaki koşullardan kaynaklanan nedenlerdir. Bu nedenlerin ekonomik sorunlardan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu, zekâtın bu nedenleri ele almadaki rolünün öncelikle ekonomik bir rol olduğu ve bu nedenlere yönelik etkisinin ekonomik olacağı anlamına gelir. Yoksulların, bir gelir kaynağı olan faaliyete başlamasını engelleyen manilerin kaldırılmasında ve kendisine düzgün bir yaşam sağlayan geliri garanti edecek imkanları sağlamasında kendini göstermektedir. Örneğin iflas durumunda, kişinin elindeki mal varlığını kaybetmesine ve bu nedenle çalışamaz duruma gelmesine ve ardından fakirleşmesine neden olacak olağanüstü hallerle karşılaşacağından böyle birine zekât verilmesi gerekmektedir. Bu durumda zekâtın rolü, zekât gelirlerinden, kurumu aracılığıyla gelir kaynağını oluşturan bir faaliyete geri dönmesini sağlayacak miktarı ona vermek ve bu enerjileri yeniden üretebilmeleri, kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma fayda sağlayacak şekilde geri verebilmeleri için rehabilite etmektir.

İşsizlik durumunda zekâtın tedavideki rolü farklı türlerine göre değişmektedir. Örneğin zekâtın gönüllü işsizliğin çözümünde üstlenebileceği herhangi bir rolü yoktur, çünkü zekât, işi olan ve çalışabilecek durumda olanlara verilemez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) *“zengine ve çalışabilecek güçte olana zekât verilmesi helal değildir.”*²²⁶ buyurmuştur. Yine bir başka hadisinde de şöyle buyurmuştur: *“zekâta zengin ve güçlü olan için pay yoktur.”*²²⁷ Bu durumlarda zekâtın hiçbir rolü ve etkisi olmamasına rağmen, iki hadis de zekâtın çalışmayı, yatırımı ve üretimi teşvik ettiğinin açık bir göstergesidir.

Bu, zekâtın toplumdaki işlevsiz kalmış enerjilerin işletilmesi üzerindeki etkisini doğrulamaktadır, ancak zekâtın, işsizlerin rehabilitasyonu ve işsiz kalmalarını ortadan

²²⁵ ‘Avran, *ed-Devru l-iktisadî*, 9.

²²⁶ Tirmizi, “Zekât”, 23.

²²⁷ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23.

kaldırarak becerilerin kazandırılması için eğitilmesinde, yeteneklerine uygun projelere dahil edilmesinde, mevsimlik veya yapısal işsizlik sorununun üstesinden gelmede bir rolü olabilir. Bu, toplumdaki yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri olan işsizlik sorununu ele alarak zekâtın doğrudan etkisinin, kendilerine iyi bir yaşam standardı garanti eden bir gelir elde edebilmeleri için bu âtil enerjileri yeniden harekete geçirmek olduğu anlamına gelir.²²⁸

Keza zekât, toplumda kaynakların optimal kullanımının temeli olan ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla İslam'da bir malî politika aracı olarak kullanılarak toplumdaki enflasyon sorununun tedavi edilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

Yoksulluğun en önemli nedenleri olarak zenginliğin bir noktada toplanması sorunuyla başa çıkmada zekâtın rolüne gelince, bu, İslam'da servetin paylaşılmasında zekâtın en önemli araç olduğu gerçeğinde temsil edilmektedir. Çünkü bu, İslam iktisadı araştırmacıları açısından zenginden fakire servet aktarımının bir kanalı olarak kabul edilmektedir.

3.6.3. Toplumdaki yatırımların hacmini artırmak.

Zekâtın fakirlik sorununun çözümüne ilişkin hususlardaki doğrudan etkisinin, toplumdaki işlemeyen/çalışmayan enerjileri harekete geçirmek olduğunu ve kuşkusuz bu enerjileri harekete geçirmenin onları üretime yönlendirmek anlamına geldiğinden yukarıda bahsetmiştik. Zekât ekonomisi alanındaki pekçok araştırmacı, beytül mal zekâtının yoksulları finanse edebileceği bir dizi yatırım metodu üzerinde ittifak etmiştir. Bu metotların en önemlileri şunlardır:²²⁹

1-Zanaat aletinin bedeli olarak, çalıştığı ve tüketmediği bir nakdî sermaye ile yoksulları finanse etmek.

2- Sabit kıymetler satın almak ve bunları fakirlere dağıtmak.

3- Fakirleri çeşitli becerilerde eğitmek.

4- Zekât mallarını yatırım projelerine yatırmak ve sonrasında fakirlerin mülkiyetine vermek.

²²⁸ El-Mursî es-Seyid Hicâzî, ez-Zekât ve't-tenmiye fi'l-bi'ti'l-İslamiyye, *Mecelletü Cami'atu'l Melik b. Abdülaziz İktisadu'l-İslamî* 17/2, (2004), 14, 15; Avran, *ed-Devru'l-iktisadî*, 9; Kemal Hattâb, *Devru'l-iktisadî'l-islami fi mûkahefeti müşkileti'l-fakr*, 1307, 1308 .

²²⁹ Muhammed İbrahim es-Sehîbânî: *Eseru'z-zekât 'alâ teşğili'l-mevâridu'l-İktisadiyye* (B.y.: y.y. 1411/1990), 175.

5- İnsan kaynakları geliştirme programlarında yer alan hizmetleri sunmak.

6- Yatırım hisseleri satın almak ve onları fakirlere dağıtmak.

Bu metotlar aracılığıyla zekâtın, yoksul kesimi destekleme hususunda bu yatırım biçimlerinin kullanılmasıyla toplumdaki yatırım hacminde kesinlikle bir artışa yol açacağı belirtilmektedir. Bu, zekât uygulayan bir toplumda yatırımın işlevinin, zekâtın yatırım üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ile burada özellikle bahsettiğimiz zekâtın fakirlik sorununun çözümündeki rolüne ilişkin etkisi gereğince zekât uygulamayan bir toplumda yatırımın işlevinden daha yüksek olacağı anlamına gelir.

Aşağıdaki şekil bize, zekât kaynaklarından fakirlere yapılan yatırım harcamalarının zekât toplumundaki yatırım fonksiyonu üzerindeki etkisini göstermektedir.

3.6.4. Adâletli dağıtımın sağlanması.

Kuşkusuz bir toplumda aşırı zenginliğin yanında aşırı yoksulluğun da bulunması toplumdaki en büyük afetlerden biri sayılır. İslam, en önemlisi zekât olan servetin dağıtımında dengeyi sağlamayı hedefleyen pek çok hüküm koyarak bu olguyu ortadan kaldırmaya çalışmıştır.²³⁰ Çünkü mülkiyeti genişletmek, malik sayısını çoğaltmak, mümkün olan en fazla sayıda insanı yoksulluk ve sefaletten kurtarıp, yaşamları boyunca kendilerine yetecek şeylere sahip olan zenginlere ve bakmakla yükümlü oldukları kişilere dönüştürmek, zekâtın en önemli gayelerindedir.²³¹

Kur'ân-ı Kerim, servetin biriktirilmesini yasaklama ve servetin âdil dağılımını gerçekleştirmenin, zekât ve fey'in ana hedefi olduğunu açıkça belirtir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“Allah'ın (fethedilen) memleketlerin halkından peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet/güç haline gelmesin diye.”*²³²

²³⁰ . Muhammed Enes ez-Zerkâ: *Devru'z-zekati fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Nedvetu İktisâdiyyati'z-zekât, Me'hedu'l-İslâmî li'l-buhûs ve't-tedrib, (Cidde: İslam Kalkınma Bankası, 2. Basım, 2002), 459.

²³¹ Yusuf el-Karadâvî: *Devru'z-Zekati fi 'ilaci'l-müşkilâti'i-İktisadiyye*, 576.

²³² Haşr 59/7.

Pek çok araştırmacı,²³³ zekâtın, zenginlerin gelir ve servetlerinin bir kısmını alıp fakirlere vermekle zenginler ve fakirler arasında her yıl servetin yeniden dağıtılması için çalışan periyodik bir araç olarak, servet ve gelirin adil bir şekilde dağıtılmasında doğrudan bir etkiye sahip olduğu konusunda aynı görüştedir.

3.6.5. Fakirlik sorununun çözümünde zekâtın rolünün toplumsal etkileri

İslam ekonomisi alanındaki birçok hukukçu ve uzmanın bakış açısına göre, zekât İslam'da ilk sosyal güvenlik kurumu ve sosyal dayanışmanın ilk aracıdır. Kur'ân-ı Kerim'in belirlediği ve Peygamber'in (s.a.v) açıkladığı üzere zekâtın sarf yerlerine hızlı bir bakışla baktığımızda zekâtın, Müslüman toplumun insanî hedeflerini gerçekleştirmede oynadığı büyük rolünü açıkça görmekteyiz. Bu da zekâtın toplum üzerinde göz ardı edilemeyecek derecede büyük toplumsal etkileri olduğunu söylememize neden olur. Fakirlik sorunu karşısında zekâtın bu etkilerinden en önemlileri şunlardır:

3.6.5.1. Müslüman toplumda sosyal ilişkilerin geliştirilmesi

Yusuf el-Karadâvî,²³⁴ sosyal ilişkileri bozan en tehlikeli iki belayı ele alarak bunların çözümünde zekâtın Müslüman toplumda sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde büyük bir rolünün bulunduğu dikkat çekmiştir. Bunlar:

- 1- Birbirini hased etme/kıskanma ve kin belası.
- 2- Birbiriyle hasımlaşma belası ve arabozuculuk.

Birbirini kıskanma ve kin belasına gelince, zekâtın onu defetmedeki rolü, fakirler ve zenginler arasında sevgiyi aşulamakta ifadesini bulmaktadır. Çünkü kalpler, kendilerine iyilik yapanlara karşı sevgi duymaya meyilli yaratılmıştır. Etrafında hayatlarını idame ettirecek bir şey bulamayan fakirler olduğu halde lüks/şaşalı elbiseler içinde kibirle yürüyen zengin aksine fakirler şayet zenginlerin mallarında haklarının kendilerinden

²³³ Muhammed Enes ez-Zerkâ: Nazmu't-tevzi'î'l-İslamiyye, *Mecelletu ebhâsi'l-iktisadi'l-İslâmî, Câmi'atu'l-Melik Abdulazziz, Cidde 2/1*, (1404/1984), 24; Abdulcebbar Hamad Ubeyd es-Sabhânî: Adalet't-tevzi' ve'l-kefâeti'l-iktisadiyyei -Karşılaştırmalı bir çalışma, *Mecelletu's-Şeriat ve'l-kanun, Cami'atu'l-İmârâti'l Arabiyye 14*, (1421/2001), 210; Abdullah et-Tâhir, *Hasiletu'z-zekat ve tenmiyetu'l-muctema'*, el-Ma'hedu'l-İslâmî, el-Banku'l-İslâmî li't-Tenmiye, (Cidde: y.y. 2. Basım, 2002), 528; Abdullah Yunus, *el-Mülkiye fi's-Şeriatu'l-İslamiyye ve devruha fi'l-iktisadi'l-İslâmî* (İskenderiye: Müessesetu Şebâbi'l-Cami'a, (1407/1988.), 397; Muhyiddin Mestûr, *ez-Zekatu ve fıkhuha ve esraruha ve 'ilâcu müşkileti'l-fakri fi'l-İslâmî*, 50.

²³⁴ Karadâvî, *Devru'z-Zekati fi 'ilaci'l-müşkilâti'i-İktisadiyye*, 35.

esirgenmediğini bilirlerse onları sever ve onlara hayırlarının artması temennisinde bulunurlar. Yoksa haset ve kin ateşinin alevi artar.

Zekâtın, birbiriyle hasımlaşma belası ve arabozuculuk ile çözmedeki rolüne ilişkin olarak, fitne azalıp sükûnet yayılana ve güvenlik ve istikrar hâkim oluncaya kadar iki kabile veya aile arasında uzlaşma hususunda bir tazminat için gerekli olanı ödeyen borçlular – borcu olan fakirler-²³⁵ başlığı altında zekât kaynaklarından itimat edilen hususi şeylerde ifadesini bulur. Hukukçular, uzlaşma kampanyası yürüten Kabisa b. Muharik el-Hilali'nin hadisinden bu sonuca varmışlardır ki o kişi Peygamber (s.a.v.)'e gelip ondan bu konuda yardım istedi –halbuki bunda ona bir zorluk yoktu- ve ona cevaben şöyle dedi: “*Sadaka bize gelinceye kadar kal, biz de senin için ondan pay ayıralım.*”²³⁶

3.6.5.2. Sınıf eşitsizliğine son vermek.

Zekât, yoksulluk sorununu çözümü çerçevesinde mülkiyet tabanını genişletmeye, malik sayısını çoğaltmaya ve zenginlere sığınan fakirleri mümkün olan en fazla sayıda ihtiyaç dairesinden devamlı bir kifayet/yeterlilik dairesine çıkararak mülkiyeti olan zenginlere dönüştürmeye çalışır. Bunu, Yüce Allah'ın “*O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (güç) haline gelmesin diye*” sözüyle açıkça belirttiği İslam'da zenginliğin tek elde toplanmaması prensibinden hareketle yapar.²³⁷ Tarih, İslam dünyasının, şuan Avrupa'da olduğu gibi, fakirlik ve zenginlik içinde çok farklı sınıfların varlığına şahit olmadığına ve sonraki asırlarda yaşayan müslümanlar arasında para birikimi nevinden ortaya çıkan şeylerin, menfaatçilik ve karaborsacılığa teşvik eden kapitalist sistemin yayılmasından kaynaklandığına şahit olmuştur.²³⁸

3.6.5.3. Toplumda huzurun yayılması.

Toplum fertleri arasında sosyal ilişkilerin gelişmesi ve toplumda sosyal dayanışma ve kardeşliğin yaygınlaşması, kuşkusuz suç oranlarında düşüşe ve hırsızlık, dolandırıcılık, hilekarlık ve soygunculuk oranlarında azalmaya vesile olmaktadır. Zekât, veren ile alan arasında güven ve huzuru yaymak için bir araç olduğundan toplumu çözülme ve

²³⁵ Refik el-Mısri, Mesrifu'l-garimîn ve eseruhu fi't-tekâfüli'l-ictima'i, *Kral Abdulaziz Üniversitesi Dergisi, İslam Ekonomisi* 18/1, (1426/2005), 2.

²³⁶ Karadâvi, *Âsâru'z-zekât fi'l-efrâd ve'l-mücteme'ât*, 35; el-Mısri, Mesrifu'l-garimîn ve eseruhu fi't-tekâfüli'l-ictima'i, *Kral Abdulaziz Üniversitesi Dergisi, İslam Ekonomisi* 18/1, 20.

²³⁷ Karadâvi, *Fıkhu'z-zekât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 7. Basım, 2002), 284.

²³⁸ Muhyiddin Mestür, *ez-Zekatu ve fikhuhu ve esraruha ve 'ilâcu müşkileti'l-fakri fi'l-İslâmî*, 50.

dağılmadan korur. Ayrıca kin ve nefretin bertaraf edilmesinde etkin bir role sahiptir ki bu da toplumda huzur ve istikrarın yayılmasına vesile olan şeydir.²³⁹

3.7. İSLÂM TARİHİNDEN REFAH ÖRNEKLERİ

Şüphesiz ki, insanlar teorik ilkelere inanmaktan çok pratik gerçeklere inanırlar. Çünkü pratik gerçekler, bu ilkelerin doğruluğuna işaret eder ve bunlar, İslâm ekonomi sisteminin adalet bayrağı altında fakirlik ve korkuya karşı galibiyetine ve halkının refah ve güvenini sağlamasına dair tarihin kaydettiği canlı örneklerden bazılarıdır.

Bu refah, güvenlik ve bol yaşam, Hz. Peygamber'in önceden haber verdiği şeylerdendir. Nitekim O, Rabbinden aldığı vahiyyle, Allah'ın kendisiyle gönderdiği bu dinin ancak hidayet, rahmet ve nimet olduğunu; kendisinin getirdiği şeyleri insanlar güzelce uygulayıp onun hüküm ve emirlerinden faydalandıklarında bunların en hoş meyveler ve en üstün neticeler olduğunu bildirmiştir. Böylece bu ekonomik sistemin fişkırان zenginlik, yayılan emniyet ve kapsayıcı refah açısından ürettiklerini öyle ki insanlar arasında sadakayı hak eden veya kabul edenleri bulamayacağı bir seviye ile ümmetine müjdelemiştir. İşte o zaman İslâm düzeni yerleşecek ve İslâm'ın temelleri yeryüzünde sağlamlaşacaktır.

İmam Buhârî Sahih'inde Adiy b. Hatim et-Tâi'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Ben Resûlullah'ın (s.a.s.) yanında bulunduğum sırada bir adam gelip O'na fakirlikten şikâyet etti. Sonra bir başkası Peygamber'e geldi ve O'na yol kesilmesinden (seferde) şikâyet etti. Peygamber: *“Ey Adiy! Hîra şehrini gördün mü?”* dedi. Ben: *“Orayı görmedim sadece bana orasından bahsedildi”* dedim. O: *“Eğer ömrün yeterse, hevdeci içinde yolculuk eden kadının Hîre'den hareket edip Allah'tan başka hiç kimseden korkmayarak tâ Kabe'yi tavaf edeceğini göreceksin”* buyurdu. Ben de kendi kendime: Şehirlerde fitne ve fesat ateşini tutuşturmuş olan o Tayy kabilesinin yol kesicileri nerede olacak ki! Dedim. Peygamber devam edip: *“Yemin olsun eğer ömrün yetişirse muhakkak Kısra'nın hazineleri fetholunacaktır.”* buyurdu. Ben: Kısra b. Hürmüz'ün hazineleri mi? dedim. Peygamber şöyle dedi ki: *“Evet Kısra b. Hürmüz'ün. Andolsun ki eğer uzun yaşarsan, sen elinin dolusu altın veya gümüşü sadaka olarak çıkarıp da bunu kendisinden kabul edecek kimse arayacak fakat kendisinden bunu kabul edecek hiçbir kimse bulamayacak olan kimseyi*

²³⁹ Samir Mazhar Kantakçı, *Zekât ve Zekâtın Yerel ve Küresel Arasındaki Yoksulluk ve İşsizlikle Mücadeledeki Rolü*, 5.

görürsün. Yine andolsun ki, sizden biriniz Allah'a kavuşacağı gün, Allah ile kendi arasında kelamını tercüme edecek bir tercüman bulunmayarak Allah'a kavuşacak, Allah da ona: Ben sana tebliğ etsin diye bir peygamber göndermedim mi? diye soracak. O kul da: Evet diye cevap verecek. Bu kez Allah: Ben sana mal vermek suretiyle sana ihsanda bulunmadım mı? diye soracak. Kul: Evet diyecek. Bu haldeyken o kimse sağına bakar cehennemden başka bir şey görmez, soluna bakar yine cehennemden başka bir şey görmez.” Adiy demiştir ki: Ben Hz. Peygamber'in: “Bir tek hurmanın yarısı ile de olsa cehennemden sakının. Her kim onu da bulamazsa güzel söz ile kendini ateşten korusun!” dediğini işittim. Adiy şöyle demiştir: “Ben Hîre'den hevdeci içinde yolculuğa çıkıp Allah'tan başka hiç kimseden korkmayarak nihayet Kabe'yi tavaf eden kadını gördüm. Ben bizzat Kısra b. Hürmüz'ün hazinelerini fetheden ordunun içinde bulundum. Andolsun ki, eğer ömrünüz yeterse sizler Peygamber Ebü'l-Kasım'ın (s.a.s.) söylediği elinin dolusu altını sadaka olarak çıkaracak olan o kimseleri göreceksiniz.”²⁴⁰

Adiy Hz. Peygamber'in yanına İslâm'a girmek için gelmişti. Hz. Peygamber de kuvvetinin zayıflamasından, ehlinin zayıflığından ve yoksulluğundan gördükleri karşısında cesaretinin kırılmasından ve o zamanlarda onların yurtlarında emniyetsizlikten korktu. Böylece rağbet ve kararlı kılma amacıyla Adiy'e hadiste zikredilen müjdeleri verdi.

Adiy dedi ki: “Ben Hîre'den hevdeci içinde yolculuğa çıkıp Allah'tan başka hiç kimseden korkmayarak ta ki Kabe'yi tavaf eden kadını gördüm. Ben bizzat Kısra b. Hürmüz'ün hazinelerini fetheden ordunun içinde bulundum. Andolsun ki, eğer ömrünüz yetişirse sizler Peygamber Ebü'l-Kasım'ın (s.a.s.) söylediği elinin dolusu altını çıkaracaksınız.”

Hz. Peygamber'in Adiy'e “Andolsun ki eğer ömrün yeterse, sen elinin dolusu altın veya gümüşü sadaka olarak çıkarıp da... kimseyi görürsün.” söylediği sözü, sahabeden uzun süre hayatta kalanların da şahit olduğu gibi, bunun yakın bir gelecekte gerçekleşeceğine işaret eder ve bu durum -ileride geleceği üzere- adil halife Ömer b. Abdülaziz döneminde meydana gelmiştir.

İçlerinde sadakaya lâyık kimse kalmayınca kadar, ümmeti bereketle kuşatacak zenginliği haber veren birçok Peygamber hadisi ardı ardına gelmiştir. Şüphe yok ki, kendiliğinden konuşmayan gûnahtan hâli bir Peygamberden gelen bu şekildeki ifade,

²⁴⁰ Buhârî, “Menâkib”, 25.

Tevrat'ta geçen fakirliğin kalıcı bir durum olduğu ve yeryüzünde fakirlerin bitmeyeceği ifadesinin aksine delaleti, kapsayıcılığı olan ve Müslümanları fakirliği ortadan kaldırmak ve yok etmek ümidiyle ondan defetmede tesiri olan bir durumdur.²⁴¹

Müslüman toplumundan fakirliğin ortadan kalkmasını gösteren bazı hadis metinlerinin sunumu:

Buhâri ve diğerleri, Hârise b. Vehb el-Huzâî'nin şöyle dediğini rivâyet ettiler: Ben Peygamber'in şöyle dediğini işittim: *“Sadaka veriniz! Çünkü üzerinize öyle bir zaman gelir ki kişi sadakasıyla yürür de onu kabul edecek bir kimse bulamaz ve diğer kişi der ki: “Dün sadakayı getirseydin kabul ederdim, ama bugün buna ihtiyacım yoktur.”*

Buhâri, Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Peygamber (s.a.s.): *“İçinizde mal çoğalıp da dolup taşmadıkça kıyamet kopmaz. Hatta o sırada mal sahibini, sadakasını kim kabul eder ki diye endişelendirir. Hatta mal sahibi sadakayı arz eder de kendisine arzedilen kimse: Benim mala ihtiyacım yoktur.”* der.²⁴²

Yine Buhâri, Ebû Musa el-Eşârî'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *“İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, bir adam altın sadakasıyla dolaşacak da sonra ondan sadakasını alacak birini bulamayacak.”*²⁴³

Müslümanlar çok geçmeden Peygamber'in (s.a.s.) müjdelediği bu zenginliğe ulaştılar öyle ki artık toplumlarında sadakayı hak edecek kimseyi bulamadılar. Bu hal, Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) döneminde onlar için durumun istikrar kazandığı, adil bir hüküm ve dosdoğru bir hilafet hazırlandığı bir zamanda oldu.

Beyhakî, (ö. 458/1066) Delâil'de, Ömer b. Üseyd'in (Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'ın oğludur) şöyle dediğini rivâyet etti: *“Ömer b. Abdülaziz sadece otuz ay yöneticilik yaptı. “Yemin ederim ki, Ömer b. Abdulaziz ölmeden önce herhangi biri yanında büyük miktarda bir mal ile çıkar gelir bize ‘bunu uygun gördüğünüz ihtiyaç sahiplerine verin’ der, giderdi. Daha sonra tekrar kazanır yine mal getirirdi de daha önce zekât verdiği kimseleri aynı hal üzerine bulamazdı. Ömer insanları zenginleştirdi.”*

²⁴¹ Kardavî, *Müşkiletü'l-fakr*, 147.

²⁴² Buhârî, “Zekât, 9.

²⁴³ Buhârî, “Zekât, 9.

Beyhakî bu haberi rivâyet ettikten sonra demiştir ki: “Bu rivâyette, daha önce aktardığımız Adiy b. Hatim’den gelen rivâyeti tasdik vardır.”²⁴⁴

Yahya b. Saîd (ö. 143/760) demiştir ki: “Ömer b. Abdülaziz beni Afrika’daki zekâtları toplamam için gönderdi, ben de zekâtları aldım ve bunu onların fakirlerine vermek istedim, fakat zekâtı alsın diye ne bir fakir bulabildik ne de alacak kimseyi. Ömer b. Abdülaziz insanları böyle zenginleştirmişti. Ben de bu mallarla köleleri satın alıp azat ettim”²⁴⁵

Bu zenginlik, refah ve bolluk, Yahya b. Saîd’in naklettiği gibi sadece Afrika’da değil, aksine varid olan haberlerden tüm İslâm bölgelerinin böyle bir refah içinde olduğu ortaya çıkıyor.

Ebû Ubeyd rivâyet etmiştir ki, Ömer b. Abdülaziz Irak’ta bulunan Abdülhamid b. Abdurrahman’a: “Halka hediyelerini (yani maaşlarını ve dönemsel ödeneklerini) ver.” diye yazdı. Abdülhamid de ona cevaben: “Halka maaşlarını verdim ve Beytü’l-mal’da yine mal (hazinedeki fazlalık) kaldı” şeklinde yazdı. Bunun üzerine ona şunları yazdı: “İsraf ve sefahet dışında borçlananları tespit edip onların yerine borcu öde.” O da cevaben şöyle yazdı: “Onların borcunu ödedim, yine hazinede mal kaldı.” Ömer ona şunu yazdı: “Malı olmayan her bir bekarı tespit edip, evlenmek isteyeniyi evlendir veya onun yerine mehri öde.” O da: “Bulabildiğim kim varsa hepsini evlendirdim, yine de Müslümanların hazinesinde mal kaldı” diye cevap yazdı. Bunun üzerine Ömer ona şunları yazdı: “Üzerinde cizye (haraç) borcu olanları tespit et. Müşkül durumda olduğu için arazisini ekip süremeyenlere, toprağını faal hale getirecek kadarını avans ver, onları bir ya da iki yıl istemediğimiz söyle.”²⁴⁶

Böylece refah ve zenginlik, hakkı olan herkesin şikâyet, yakınma ve talep olmaksızın devlet hazinesinden hakkını alabileceği bir düzeye ulaştı. Borcu olan herkes, devletin malından borcunu ödeyebilecek ve borçtan kurtulabilecek parayı bulabildi. Her bekar, Müslümanların hazinesinden neyle evleneceğini ve aile kuracağını bulabildi.

²⁴⁴ Aynî, ‘*Umdetu’l-kârî* (Beyrut: Daru İhyâu’t-türasi’l-‘arabî, ts.), 16/135.

²⁴⁵ Abdullah b. Abdülhakim, *Sîret-ü Ömer b. Abdulaziz*, thk. Ahmed Ubeyd (Beyrut: Alemu’l-kütüb, 6. Basım, 1984), 65.

²⁴⁶ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, 319.

Gerekli ve geçici ihtiyaçlar karşılandığında Raşid halife Ömer b. Abdülaziz, küçük çiftçilere topraklarını işlemeleri, geliştirmeleri ve üretimi arttırmaları için devlet desteği sağlanmasını emretmiştir. Bu, dünyanın “tarımsal kredi bankaları” kurmasından yüzlerce yıl önceydi. Mü’minlerin emiri, topraklarını iyi kullanmalarının sadece kendileri için değil, devlet için de bir güç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, vergi memurlarına yatırımcılara kolaylık sağlamaları talimatını vermiştir.

Bol nimet, çokça güzellikler ve insanlar üzerine yağan hayırlar muazzam seviyelere ulaşmıştı. Nitekim Basra valisi Ömer b. Abdülaziz’e şöyle yazmıştır: “İnsanlar üzerine o kadar mal/hayır ulaştı ki, onların şımarmalarından/büyüklik taslamalarından korktum.” Ömer de ona şöyle yazmıştı: “Şüphesiz Allah Teâlâ, Cennet ehlini Cennete ve Cehennem ehlini de Cehenneme girdirdiği zaman *‘Hamd, bize vaadini yerine getiren Allaha mahsustur.*²⁴⁷ diyecek olan Cennet ehlinde razı oldu. Artık Allah’a hamdetsinler diye onlara emret.”²⁴⁸

Ömer b. Abdülaziz devrinden önce de İslâm’ın hâkimiyetinden ve adaletinden saadet ve refaha ulaşan bazı bölgeler olmuştu. Ömer b. Hattâb devrinde bereketi bütün yöre halkına yayılan bu zenginlikten büyük bir pay elde etti. Rasûlullah’ın (s.a.s.) Yemen’e gönderdiği Muâz b. Cebel orada yıllarca zekât verecek kimse bulamadı. Nitekim Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de bu durumu tasdik etmişlerdir. Yemen’de İslâm’ın hakimiyetinden birkaç yıl sonra Muaz, kendisinden zekât alacak kimseyi bulamayınca, onu hilafet başkentindeki Hz. Ömer’e, Medine’ye gönderdi.

Ebû Ubeyd’in rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderdiği zaman Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir vefat edene kadar o hâlâ Cend şehrinde idi. Daha sonra Hz. Ömer geldi ve onu bulunduğu yere geri verdi. Bunun üzerine Muaz ona insanların zekâtının üçte birini gönderdi. Fakat Hz. Ömer, bunu kabul etmedi ve: “Ben seni vergi tahsildarı ve cizye memuru olarak göndermedim, lakin seni onların zenginlerinden alıp fakirlerine vermen için gönderdim!” dedi. Bunun üzerine Muâz dedi ki: “Ben sana bir şey göndermedim fakat onu benden alacak birini bulamıyorum.” İkinci sene olduğunda sadakanın yarısını kendisine gönderdi, onlar da aynı şekilde geri çekti. Üçüncü sene olduğunda zekâtın tümünü kendisine gönderdi. Hz. Ömer de daha önce geri çevirdiği

²⁴⁷ ez-Zümer 39/74.

²⁴⁸ Abdullah b. Abdülhakim, *Sîret-ü Ömer b. Abdulaziz*, 65.

gibi yine geri çevirdi. Bunun üzerine Muaz: “Benden zekât namına bir şey alacak kimseyi bulamadım” dedi.²⁴⁹

Tüm coğrafyalardaki Müslümanlar tek millettir. Dolayısıyla bir ülke halkı, zengin olur da zekâta ihtiyaçları yoksa, başka bir ülkenin halkına yardım etmesi ya da merkezi hükümetleri onu onların toplumu ve dîni için hayırlı işlerde harcaması gerekir.

Bunlar, bazı ülkelerde ve bazı dönemlerde fırsat ele geçtiğinde İslâmi sistemin uygulanmasının ürettiği meyvelerden bazılarıdır. Eğer şans, İslâm ümmetini bu eşsiz sistemin bereketlerinden -büyük ölçüde- mahrum ettiyse, bu ancak onların işlerine karanlığın hâkim olduğu, mallarına savurganların el koyduğu ve dinlerini cahillerin bozduğu anlamına gelir.

Bu gerçekçi örneklerden, fakirliğin tedavisi olmayan bir hastalık, toplumlara dayatılan ve kurtuluşu olmayan bir musibet olduğunu sananların yanılgısını anlıyoruz. İslâm'da zekât farziyyetinin İslâm toplumunda fakirliğin ve fakirlerin varlığının gerekliliği açısından zorunlu bir kabul olduğunu zannedenlerin yanılgısını anlıyoruz.

Ama asla! Fakirlik ayrılmaz bir bela değildir ve Müslüman toplumunda kalıcı bir durum değildir. Aksine her toplumun maruz kaldığı gibi Müslüman toplumunun da maruz kaldığı olağanüstü bir durumdur. Bu yaşanan veya muhtemel durum, gerekli kanun ve önerilerle karşılanmalıdır.

---

²⁴⁹ Ebû Ubeyd, *el- Emvâl*, 710.

SONUÇ

Zekât, milletleri ve medeniyetleri yok eden haset ve kin belası olmak üzere birçok sosyal, ekonomik, güvenlik ve psikolojik problemin çözümünde önemli bir rol üstlenmektedir.

Fakihler “Zengin kimdir?” sorusuna cevap aramış ve bu cevapta ana hatları ile ittifak etmişlerdir. Fakihlerin çoğuna göre zenginliğin tespitinde altının nisâbı 20 miskaldir ve gümüş veya ticaret mallarından nisâbı tamamlayacak başka malı yoksa kişiye bundan aşağısı için zekât vermesi gerekmez. Gümüşün nisâbının ise 200 dirhem olduğu hususunda icma edilmiştir.

Yoksulluğu belirleme konusu göreceli ve takdiri bir meseledir ve ne kadar kontrol ve kısıtlama konursa konsun görecelilik var olmaya devam edecektir. Ehl-i Sünnet mezhepleri “Fakir kimdir?” sorusuna farklı cevaplar vermişlerdir. Hanefiler aslî ihtiyaçları haricinde mal varlığı “asgarî 200 dirhem gümüş veya kıymetine ulaşmayan kişidir” derken Hanbelîler, bunu 50 dirhem ile sınırlandırmışlardır. Mâlikî ve Şâfiî fakihler ise, herhangi bir sınır belirlemeyerek “kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere yetecek kadar mala sahip olmayan kişidir” demişlerdir. Mezheplerin bu temel belirlemeleri aynı zamanda “Fakire ne kadar zekât verilebilir?” sorusunun cevaplandırılmasında da kendilerine yol gösterici olmuştur.

Hanefilere göre fakir olan kişiye nisâbın (200 dirhem gümüş veya kıymetinde mal varlığı) üstünde bir miktarda zekât verilmesi kerahatle birlikte câizdir. Hanbelîler fakire 1 yıl yetecek miktarda zekât verilebileceğini belirtirken Mâlikî ve Şâfiîler zenginlik seviyesine çıkabilecek miktara kadar zekât verilebileceğini hükme bağlamışlardır. Burada

dört mezhebin de en azından fakirin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin 1 yıllık ihtiyacını karşılayabilecek miktara kadar, zekât alabileceği hususunda ittifak ettikleri görülmektedir. Bunun üzerinde ki miktar hususunda ise ihtilâf edilmiştir.

Kanaatimizce hem aklî hem de naklî delillerle istidlalde bulunmaları sebebiyle tercihe şayan olan Mâlikî ve Şâfîilerin görüşüdür. Bu görüş, kendisini zayıflatabilecek muarazadan sâlim olup kuvvetli delillerle desteklenmiş ve günümüz şartlarında İslâm'ın zekât teşriindeki amaçlarına daha uygun bir görüştür. Mâlikî ve Şâfîilere göre, zekât almaya mâni olan zenginlik, kendisiyle kifâyetin meydana geldiği miktardır. Her kimin kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu insanlara yetecek kadar malı varsa bu kişiye zekât vermek caiz değildir. Bu oranda bir varlığa sahip olmayan ise nisâba malik olsa da ona zekât vermek caizdir.

Mezheplerin ihtilâfî ve tartışmalardan, fakirin zekâtın alabileceği miktar konusunda şer'î olarak belirlenmiş herhangi bir miktarın olmadığı görülmektedir. Bunu şer'î kaynaklar mutlak bıraktığı için sınır tayini örf havale edilmiştir. Zira Şeriatın ıtlak üzere bıraktığı ve kesinleşmiş bir zabıtası/kuralı olmayan tüm hususlarda zabıta öftür. Bu yüzden zekât verilecek herkesin ihtiyaç durumu ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Bu hususta aslî ihtiyaç fazlası nisâb miktarı bir mala sahip olup olmamasına değil, sahip olduğu malın ihtiyaçları için kâfi gelip gelmemesine bakılmalıdır. Özellikle pandemi gibi süreçlerde nisâb miktarı ticarî mala sahip olduğu halde zorunlu kısıtlamalar nedeniyle işyerlerinin kapandığı dönemlerde muhtaç duruma düşen insanların, "kifâyet" görüşü çerçevesinde değerlendirilerek fakir kapsamına alınması, zekâtın fert ve toplum nezdindeki hedeflerinin gerçekleşmesi bağlamında daha uygun olacaktır.

Kifâyetin belirlenmesinde önemli bir yeri olan; gıda, giyinme, barınma vb. temel aslî ihtiyaçların belirlenmesi hususunda bir üst sınır tayin eden açık ve net bir nass bulunmamaktadır. Kanaatimizce bu hususlarda da haddin tayini hususunda örf başvurmak daha sağlıklı olacaktır. Bu örf günümüz örfü olmalıdır. Kişinin yaşadığı zaman ve yaşadığı çevrenin gerektirdiği ölçüde aslî ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlara sahip olabilme sınırı örf ile belirlenmelidir. Bu bağlamda, örneğin bilgisayar, bir üniversite öğrencisi için yerine göre aslî ihtiyaç iken, fabrikada çalışan bir işçi için aslî ihtiyaç olmayabilir. Yine normal bir hastalık ve rutin bir kontrol için sarf edilen tedavi giderleri ile tedavisi yurt dışında sürdürülmesi gereken bir hastalığın tedavi giderleri bir olmayacak ve nisâb miktarı bir mala sahip olan kişi bu masrafları karşılayamayacaktır. İnsanların birbirlerine yüklü

meblağlarda borç vermediği günümüzde bu tür durumlarda zekât fonunun devreye sokulması problemin çözümüne büyük bir katkı sağlayacak, zor durumda kalan insanları faize bulaşmaktan da alıkoyacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; fakirliğin tespitinde nisâb miktarı mala sahip olma değil kâfi miktarda mala sahip olma görüşü esas alınmalıdır. Kifâyet ise, kişilerin özel durumlarına, özel ihtiyaçlarına, zamana, örf ve daha birçok denkleme göre değerlendirilmesi gereken bir konudur.

KAYNAKÇA

Abdulkadir, Ahmed Osman. *Heddu'l-kifâye fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*. Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1408.

Abdullah b. Mensur el-Gufeylî. *Nevâzilu'z-zekât*. Riyâd: Dâru'l-Meymân li'n-Neşri ve't-Tevzî', Doktora Tezi, 2009.

Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *Müsned-ü Ahmed b. Hanbel*. thk. Ahmet Muhammed Şakir. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1416/1995.

Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî. *'Umdetu'l-kârî*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türasi'l-'Arabî.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî. el-'Înaye. 1.Basım. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1389/1970.

Behûtî, Mensur b. Yunus el-Hanbelî. *Keşşafu'l-kina' 'ani'l-ikna*. 15 Cilt. Suudi Arabistan, 1429/ 2008.

Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmiu's-sahîh*. 9 Cilt. Mısır: es-Sultaniye, 1311.

Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Haşiyetü'd-Desûkî 'ala şerhi'l-kebîr*. B.y: Darü'l-Fikr, ts.

Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. 7 Cilt. Beyrut: Daru't-Taj, 1409/1989.

Ebû Bekr er-Râzî, Ahmed b. Alî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. 3 Cilt. Beyrut: Daru İhyâ-i Türâsi'l-Arabî, 1405/1994.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'ab es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kâmil Karabağlı. 7 Cilt. B.y.: Darü'r-Risaletü'l-Alemiyye.1430/2009.

Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullah b. Necm b. Şâs b. Nizâr el-Cüzâmî es-Sa'dî, *'İkdü'l-cevâhiri's-semîne fî mezhebi 'âlimi'l-Medîne*. thk. Humejd b. Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *Kitabu'l-emvâl*. thk. Halil Muhammed Herrâs. Beyrût: Dâru'l Fikr, ts.

Ebû Yahyâ Zeynüddîn el-Ensârî, Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Esne'l-metâlib*. 4 Cilt. B.y.: Darü'l-Kitap, ts.

Ebû Zeyd, Bekir b. Abdullah. *el-Medhâlû'l-mufassâl ilâ fikhi'l-İmam Ahmed*. 2 Cilt. Darü'l-Âsime, 1417.

Ebü'l-Ferec el-Cevzî, Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-İlelü'l-mutenahiye fî'l-ehadisi'l-vâhiye*. thk. İrşâdulhak el-Eserî. 2 Cilt. Pakistan: İdaretu'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 2. Basım, 1401/1981.

el-Avrân, Ahmed. ed-Devru'l-iktisadî. *Mecelletu'd-Dirâsat* 26, (1999).

el-Mısrî, Refik. *Mesrifu'l-garimîn ve eseruhu fî't-tekâfüli'l-ictima'î*. *İktisadu'l-İslamî*18/1, (1426/2005).

el-Muhammedî, Ali Muhammed Yusuf. *en-Nedvet-ü's-Sâmine li Kazayâ'z-Zekâti'l-Muasâra*. Kuveyt: y.y. 1418/1998.

el-Mursî, es-Seyid Hicâzî. *ez-Zekât ve't-tenmiye fî'l-bîeti'l-İslamiyye*. *İktisadu'l-İslamî* 17/2, (2004).

Erkal, Mehmet. "Nisab". TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nisab> (Erişim 04 Ağustos 2022).

es-Sabhânî, Abdulcebbar Hamad Ubeyd. *Adaleti't-tevzî' ve'l-kefâeti'l-iktisadiyye*. *Mecelletu's-Şerîat ve'l-Kanun, Cami'atu'l-İmârâti'l-'Arabîyye* 14, (1421/2001).

es-Sehbânî, Muhammed İbrahim. *Eseru'z-zekat 'alâ teşğili'l-mevâridu'l-İktisadiyye*, (1411/1990).

et-Tâhir, Abdullah. *Hasîletu'z-zekat ve tenmiyetu'l-muctema'*. Cidde: el-Ma'hedu'l-İslamî, el-Benku'l-İslamî li't-tenmiye, 2. Basım, 2002.

ez-Zerkâ, Muhammed Enes. *Nazmu't-tevzî'l-İslamiyye*. *Mecelletu ehbâsi'l-iktisadî'l-İslamî, Câmi'atu'l-Melik Abdulazziz* 2/1, (1404/1984).

ez-Zerkâ, Muhammed Enes. *Devru'z-zekati fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Nedvetu İktisâdiyyati'z-zekât, Me'hedu'l-İslâmî li'l-buhûs ve't-tedrib. Cidde: İslam Kalkınma Bankası, 2. Basım, 2002.

Fîrûzâbâdi, Mecduddin Muhammed b. Yakub. *Kamûsu'l-muhît*. Beyrût: Müessesetü'r-Risale. 8. Basım. 1426/2005 .

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İhya-u 'ulumi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, ts.

Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî. *ed-Dürrü'l-muhtar*. thk. Abdulmün'im Halil İbrahim. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân er-Ruaynî. *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasari Halîl*. 6 Cilt. B.y.: Dâru'l-Fikr, 3. Basım. 1412/1992.

Hattâb, Kemal. Devru'l-iktisadi'l-islami fi mûkahefeti müşkileti'l-fakr. *Mecelletü Ebhâsi'l-Yermük* 4/18, (2002).

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *et-Temhid*. thk. Bişar Avvad Ma'ruf vd. 17 Cilt. Londra: Müessesetu'l-Furkân li't-Türasi'l-İslâmî, 1439/2017.

İbn Abdulhakim, Abdullah. *Sîret-ü Ömer b. Abdulaziz*. thk. Ahmed Ubeyd. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 6. Basım, 1984 .

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddu'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 2. Basım. 1386/1966.

İbn Carullah, Sami b. Muhammed. *el-İhtiyârâtu'l-fikhiyye li şeyh'il-İslâm İbn Teymiye*. 2 Cilt. Riyâd: Daru Atâtü'l-İlm, 3. Basım, 1440/2019.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî. *el-Fetâva'l-fikhiyyetü'l-kübra*. 4 Cilt. B.y.: el-Memleketu'l-İslâmiyye, ts.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî. *Tuhfetu'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-Kadîr*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *İ'lâmu'lmuvakkî'in*. thk. Meşhur b. Hasan Âli Süleyman. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dar-u İbnü'l-Cevzî, 1423.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Mukni' fî fikhi İmâmi's-sünne* Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî. thk. Mahmud el-Arnâvut, Yasin Mahmud el-Hatîb. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1421/2000.

İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî. *el-Furu*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 11 Cilt. B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1423/2003.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî el-Hafîd. *Bidâyetü'l-müctehid*. 4 Cilt. Mısır: Daru'l-Hadis, 1425/2004.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. 4 Cilt. Beyrut: D.K.İ., 3. Basım. 1424/2003.

İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *el-İcma*. thk. Fuad Abdülmün'im Ahmed. B.y.: Daru'l-Müslim. 1425/2004.

İbnü'l-Münzir, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, Cemaluddîn el-Ensârî. *Lisanü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Darü's-Saade, 3. Basım, 1414.

Kal'acî, Muhammed Revvâs. *Mu'cemu lugati'l-fukaha*. B.y.: Darü'n-Nefâis, 2. Basım, 1408/1988.

Kallek, Cengiz. "Miskal". TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/miskal> (Erişim 02 Ağustos 2022).

Karafî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. İdris, *ez-Zehîra*. Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 14 Cilt. Beyrût, 1994.

Karadâvî, Yusuf, *Devru'z-zekât fî 'ilaci'l-müşkilâti'l iktisâdiyye*. Cidde: el-Me'hedu'l-İslâmî li'l buhûs ve't-tedrib, 2002.

Karadâvî, Yusuf. *Fıkhu'z-zekât*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1973.

Karadâvî, Yusuf. *Müşkiletu'l-fakri ve keyfe 'aleceha'l-İslâm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedai'ü'senâi*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvî'l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.

Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed. *el-İnsâf fi Me'rifeti'r-racih mine'l-hilâf*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Hülv. 30 Cilt. Kahire: Cumhuriyyetü Mısır, 1415/1995.

Muhammed İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el-Mısırî. *Minehu'l-celîl 'alâ Muhtasari's-Şeyh Halîl*, 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikir. 1409/1989.

Müslim, Müslim b. el-Haccac En-Nisâburi. Sahih-i Müslim. thk. Muhammed Fuat Abdülbaki. 5 Cilt. Kahire: y.y. 1374/1955.

Nasıruddin el-Elbânî, Muhammed. *Zaîf-u sünen-i Tirmizi*, Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1411/ 1991.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû*. B.y.: Darul Fikr, ts.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzetu't-tâlibîn*. thk. Züheyr eş-Şaviş. 12. Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1412/1991.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Kenzü'd-dekâik*. thk. Said Pektaş. B.y.: Daru'l-Beşâirül-İslamiyye, 1432/2011.

Ömer b. Hüseyin el-Harkâ. *Metnu'l-Harkâ*. B.y.: Daru's-Sahabe li't-Türâs. 1413/1993

Sahillioğlu, Halil. "Dirhem". TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dirhem> (Erişim 02 Ağustos2022).

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsut*. 30 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife. 1414/ 1993.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife. 1410/1990.

Şatıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şatıbî el-Gırnâtî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde İbn Hasan âlu Selman. 7 Cilt. B.y.: Daru İbn Affân, 1417/1997.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Neylü'l-evtâr*. thk. İsamuddin Sababî. 8 Cilt. Mısır: Darü'l-Hadis, 1413/ 1993.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Asl*, thk. Ebu'l-vefâ el-Afgânî. 5 Cilt. Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumu'l-İslâmiyye, ts.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *Mugni'l-muhtâc*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Tehzîbu'l-âsâr*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Medeni, ts.

Taberî, Ebü'l-Hasen Şemsülişlâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Herrâsî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Musa Muhammed Ali. Beyrut: D.K.İ., 2. Basım, 1405.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. B.y.: Alemü'l-Kütüb, 1994.

Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen-i Tirmîzî*. 5 Cilt. Mısır: Mektebet-ü Mustafa elbâbî el-Halebî, 2. Basım, 1395/1975.

Yunus, Abdullah. *el-Mülkiye fi's-Şeriatî'l-İslamiyye ve devruha fi'l-iktisadi'l-İslamî*. İskenderiye: Müessesetu Şebâbî'l-Cami'a. (1407/1988)

Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu*. 10 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 4. Basım, ts.

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	✓
2	Kapakdaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	✓
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	✓
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	✓
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	✓
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	✓
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	✓
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	✓
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	✓
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	✓
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	✓
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	✓
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	✓
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	✓
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	✓
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	✓
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	✓
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	✓
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	✓
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	✓
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	✓
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	✓
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	✓
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak	✓